

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ISSN 2078-1431

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

Випуск 1 (16)

Ужгород, 2016

УДК 327 (477)
ББК 66.011.3 (4 Укр)
Г 36

Редакційна рада збірника:

- Студеняк І.П. - доктор фізико-математичних наук,
професор (голова)
Луговий В.І. - доктор педагогічних наук, професор
Лендъел М.О. - доктор політичних наук, професор
Віднянський С.В. - доктор історичних наук, професор
Руденко О.М. - доктор наук з державного управління
Устич С.І. - доктор соціологічних наук

Редакційна колегія:

- Артьомов І.В. - кандидат історичних наук, доцент
(голова)
Кляп М.І. - кандидат педагогічних наук, доцент (від-
повідальний редактор)
Вовканич І.І. - доктор історичних наук, професор
Палінчак М.М. - доктор політичних наук, професор
Динис Г.Г. - кандидат юридичних наук, доцент
Моца А.А. - кандидат юридичних наук

Рекомендовано до друку науковою радою
НН Інституту євроінтеграційних досліджень ДВНЗ «УжНУ»
(протокол № 2 від 16 травня 2016 р.)

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 20545-10345ПР,
видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.**

ISSN 2078-1431

© Навчально-науковий інститут
євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «УжНУ», 2016

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY «UZHGOROD NATIONAL UNIVERSITY»
EDUCATIONAL AND RESEARCH INSTITUTE
OF EUROPEAN INTEGRATION STUDIES

ISSN 2078-1431

**GEOPOLITICS OF UKRAINE:
HISTORY AND MODERN TIMES**

Collection of scientific papers

Issue 1 (16)

Uzhgorod, 2016

UDC 327 (477)

Editorial Council

- I. Studenyak - Doctor of Sciences (Physics and Mathematics),
Professor (Head of the Editorial Council)
- V. Luhovyi - Doctor of Sciences (Pedagogics), Professor
- M. Lendel - Doctor of Sciences (Politology), Professor
- S. Vidnyanskyi - Doctor of Sciences (History), Professor
- O. Rudenko - Doctor of Sciences (Public Administration)
- S. Ustych - Doctor of Sciences (Sociology)

Editorial Board

- I. Artyomov - Candidate of Sciences (History), Associate
Professor (Head of the Editorial Board)
- M. Klyap - Candidate of Sciences (Pedagogics), Associate
Professor (Executive Editor)
- I. Vovkanych - Doctor of Sciences (History), Professor
- M. Palinchak - Doctor of Sciences (Politology), Professor
- G. Dynys - Candidate of Sciences (Law), Associate Professor
- A. Motsa - Candidate of Sciences (Law)

This journal is recommended for printing by the Scientific Board of the Educational and Research Institute of European Integration Studies of the Uzhgorod National University (protocol No 2, May, 16, 2016)

**State registration Certificate of journal
KB № 20545-10345IIP was issued by
the Ministry of Justice of Ukraine at January, 15, 2014.**

ISSN 2078-1431

© Educational and Research
Institute of European Integration
Studies State University «Uzhgorod
National University», 2016

ЗМІСТ

Лендзель Мирослава, Свеженцева Оксана, Гойдаш Юлій, Нагоркін Михайло. Інтернаціоналізація освіти та наукових досліджень Ужгородського національного університету (за звітними матеріалами за 2015-2016 н.р.).	9
Тодоров Ігор. Імплементация безпекових аспектів Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в умовах російської агресії ..	21
Черленяк Іван, Бондаренко Вікторія, Симик Юлія. Торгівля Україна – ЄС як індикатор якості європейської інтеграції України	33
Андрейко Віталій. Економічні переваги інтеграції до ЄС та громадянська позиція українців щодо процесів європейської інтеграції України	47
Артьомов Іван, Сіра Вікторія. Стан реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом	57
Берсуцька Світлана, Каменська Оксана. Стратегічна карта людського капіталу як основний інструмент реалізації стратегії промислового підприємства.....	85
Грін Олександр. Деволюція як методологічний аспект проблеми регіонів Європейського Союзу	91
Гусь Аліна. Євроінтеграційний етап розвитку законодавства України щодо нематеріальних активів	99
Карабін Тетяна. Сучасні теорії публічної адміністрації та їх вплив на реформування публічної адміністрації в Україні	112
Кляп Маріанна. Угода про асоціацію між Україною та ЄС як дороговказ для реформування освіти в Україні	121
Малець Наталія, Малець Олександр. Вплив євроінтеграційних процесів на динаміку ринку праці в Україні	138
Мателешко Юрій. Між ЄС та Росією: проблеми та перспективи формування Балто-Чорноморського союзу	148
Менджул Марія. Порушення територіальної цілісності України та перспективи її асоціації з ЄС	157

Моца Андрій. Щодо окремих питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС	166
Тодорова Наталія. Імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: екологічний вимір	177
Діус Наталія. З історії реалізації європейських прагнень України: проблеми та перспективи	189
Довба Іванна. Розвиток венчурного інвестування: переваги та недоліки. Досвід Великобританії	201
Зуб Світлана. Особливості партнерства між Україною та Вишеградською групою у контексті підписання Угоди про асоціацію	212
Іванова Марія. Розвиток публічного управління та забезпечення прав людини – особи – громадянина: євроінтеграційний контекст	220
Сюсько Аліна. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції	243
Закревська Аліна. Болонський процес як передумова інтеграції вищої освіти України до європейського освітньо-наукового простору	251
Качур Віталій. Угода про асоціацію України з ЄС: аналіз перспектив та викликів	260
Ковач Клара. Наслідки для економіки України від уведення в дію зони вільної торгівлі з Європейським Союзом	274
Панів Зоряна. Угода про Асоціацію та аспект візової політики. Яке майбутнє чекає на Україну в ЄС?	283
Рацін Анастасія. Співробітництво між Україною та ЄС у сфері безпекової політики	291
Шифріс Олена. Транскордонне співробітництво як інструмент європейської інтеграції України	302

CONTENTS

Lendel Myroslava, Svezhentseva Oksana, Hoydash Yuliy, Nahorkin Mykhailo. The internationalization of education and scientific research of Uzhhorod National University (by reporting materials for the 2015-2016 academic year)	9
Todorov Ihor. Implementation of the security aspects of the Association Agreement between Ukraine and the EU in terms of Russian aggression	21
Cherlenyak Ivan, Bondarenko Victoria, Symyk Julia. Trade between Ukraine - EU as an indicator of the quality of European integration of Ukraine	33
Andreyko Vitaliy. The economic advantages of integration to the EU and Ukrainian public position on European integration of Ukraine	47
Artjomov Ivan, Sira Victoria. Implementation status of the Association Agreement between Ukraine and the European Union	57
Bersutska Svitlana, Kamenska Oksana. The strategic map of human capital as the main tool for implementing the strategy of industrial enterprise	85
Hrin Olexandr. Devolution as methodological aspect of the problem regions of the European Union	91
Gus Alina. European integration stage of Ukraine law on intangible assets	99
Karabin Tetiana. Modern theories of public administration and their impact on public administration reform in Ukraine	112
Klyap Marianna. Association Agreement between Ukraine and the EU as a guide for educational reform in Ukraine	121
Malets Natalia, Malets Olexander. The impact of European integration processes on the dynamics of the labor market in Ukraine	138
Mateleshko Yuriy. Between the EU and Russia: problems and prospects of forming the Baltic-Black Sea Union	148

Mendzhul Maria. Violation of the territorial integrity of Ukraine and prospects of its association with the EU	157
Motsa Andriy. Regarding specific issues of adaptation of Ukraine legislation to the EU legislation	166
Todorova Natalia. The implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU: environmental dimension	177
Dius Natalia. From the history of realization of Ukraine's European aspirations: problems and prospects	189
Dovba Ivanna. The development of venture investment: advantages and disadvantages. Experience in the UK	201
Zub Svitlana. Features of the partnership between Ukraine and the Visegrad Group in the context of signing the Association Agreement	212
Ivanova Maria. The development of public administration and protection of rights of human - person - citizen: European integration context	220
Syusko Alina. The current state and prospects of Ukrainian integration	243
Zakrevska Alina. Bologna process as a prerequisite for the integration of higher education of Ukraine to the European educational and scientific area	251
Kachur Vitaliy. Association Agreement between Ukraine and the EU: analysis of the prospects and challenges	260
Kovach Clara. The consequences for the economy of Ukraine on the introduction of a free trade zone with the European Union	274
Paniv Zoryana. Association Agreement and visa policy aspect. What future awaits Ukraine in the EU?	283
Ratsin Anastasia. Cooperation between Ukraine and the EU in security policy	291
Shyfris Olena. Cross-border cooperation as a tool of European integration of Ukraine	302

Мирослава ЛЕНДБЕЛ,
доктор політичних наук, доцент
проректор з науково-педагогічної роботи

Оксана СВЕЖЕНЦЕВА,
кандидат історичних наук, доцент
начальник відділу міжнародних зв'язків

Юлій ГОЙДАШ,
кандидат філологічних наук
начальник відділу по роботі з іноземними студентами

Михайло Нагоркін,
директор Центру інновацій і розвитку
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (ЗА ЗВІТНИМИ МАТЕРІАЛАМИ ЗА 2015-2016 н.р.)

У статті висвітлюються основні напрями інтернаціоналізації роботи Ужгородського національного університету як одного з шляхів імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, зокрема вступ вишу до спільноти європейських університетів та інших науково-освітніх міжнародних організацій, підписання білатеральних угод із закордонними вишами, активізація наукової співпраці в рамках міжнародних проєктів, сприяння академічній мобільності викладачів та студентів, підготовка викладачами англомовних програм і, як наслідок, збільшення кількості студентів-іноземців в УжНУ. Підкреслено роль інноваційних процесів для навчання, наукових досліджень та соціальної складової сучасного українського вищого навчального закладу.

Ключові слова: інтернаціоналізація освітнього простору, інноваційні процеси, наукова співпраця, академічна мобільність, Ужгородський національний університет.

В статье освещаются основные направления интернационализации работы Ужгородского национального университета как один из путей имплементации Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом, в частности вступление вуза в сообщество европейских университетов и другие научно-образовательные международные организации, подписание билатеральных соглашений с зарубежными университетами, активизация научного сотрудничества в рамках международных проектов, содействие академической мобильности преподавателей и студентов, подготовка преподавателями англоязычных программ и, как следствие, увеличение количества студентов-иностранцев в УжНУ. Подчеркнута роль инновационных процессов в интеграции международных аспектов в учебу, научные исследования, социальная составляющая современного украинского высшего учебного заведения.

Ключевые слова: интернационализация образовательного пространства, инновационные процессы, научное сотрудничество, академическая мобильность, Ужгородский национальный университет.

The article highlights the main directions of internationalization of Uzhhorod National University as a way of implementing the Association Agreement between Ukraine and the European Union, including accession of the university to community of European universities and other scientific and educational international organizations signing bilateral agreements with foreign universities, intensification of scientific cooperation within international projects, promoting academic mobility of teachers and students, training teachers of English language programs and, consequently, increase the number of foreign students in UzhNU. Emphasized the role of innovative processes in the integration of the international dimension in education, research and social component of modern Ukrainian higher educational institution.

Keywords: internationalization of educational space, innovative processes, scientific cooperation, academic mobility, Uzhhorod National University.

Інтернаціоналізація та модернізація освіти є ключовим вектором формування сучасної освітньої політики країн Європи та світу. Цей процес зумовлений глобалізацією сучасного світу, розвитком міжнародної співпраці, економічною, політичною, соціальною та культурною інтеграцією країн. Трансформаційні процеси, що відбуваються в українській освітній системі, спрямовані на формування глобального мислення, толерантності, навичок міжкультурної комунікації, підготовку конкурентоспроможних спеціалістів на міжнародному ринку праці.

Організаційна стратегія інтернаціоналізації освітнього простору в Ужгородському національному університеті спрямована на визначення цілей і завдань інтернаціоналізації освіти, впровадження міжнародного виміру в навчання, викладання, освітні послуги, стимулювання факультетів щодо розвитку міжнародної діяльності на інституційному рівні тощо.

На сьогодні, з метою підсилення ролі інноваційних процесів у дослідницьких розробках, УжНУ став повноправним членом **Європейської Асоціації університетів**, яка представляє та підтримує вищі навчальні заклади країн-учасниць, об'єднує їх в унікальний форум для співпраці та надає можливість слідкувати за останніми тенденціями в політиці вищої освіти і науки.

У листопаді 2015 р. ректор презентував Ужгородський національний університет на загальних зборах **Конференції ректорів Дунайського регіону**, що й стало завершальним кроком нашого вступу до об'єднання. При голосуванні всі присутні представники проголосували за вступ ДВНЗ «УжНУ» до Конференції. Конференція ректорів Дунайського регіону організовує симпозіуми, семінари, літні школи і бере участь у проєктах, фінансованих ЄС. УжНУ матиме можливість активно долучитися до робочих груп з пріоритетних напрямів Європейської Стратегії для Дунайського регіону. Саме нові можливості і стали метою нашого вступу до спільноти європейських вишів.

Важливим для подальшої співпраці, для підготовки спільних проектів з провідними вищими навчальними закладами є приєднання нашого вишу до **Східноєвропейської міжнародної мережі університетів** з центром у м. Люблін (Польща). Відповідний Договір про приєднання до цієї мережі ректором було підписано у березні 2016 року.

Пріоритетним напрямом інтернаціоналізації інституційного освітнього простору УжНУ є встановлення партнерських відносин між закладами вищої освіти. На сьогодні, з метою підсилення ролі інноваційних процесів у дослідницьких розробках, УжНУ активно співпрацює **із закордонними партнерами на основі білатеральних угод**, протягом 2015-2016 н.р. укладено 12 нових міжнародних угод про співпрацю у сфері освіти і науки. Серед них слід зазначити:

- Угода про співпрацю між УжНУ та Карловим університетом, м.Прага (Чеська Республіка)
- Угода про співпрацю з Університетом в м. Пардубіце (Чеська Республіка)
- Угода про співпрацю з Університетом в м. Порту (Португалія)
- Угода про співпрацю з Латвійським університетом (Латвія)
- Угода з Литовським університетом наук про здоров'я (Литва)
- Угода з Університетом в м. Новий Сад (Сербія)
- Університет м.Орадея (Румунія)
- Ніредьгазьким коледжем м. Ніредьгаза (Угорщина)
- Угода про співпрацю з факультетом фізики, математики та інформатики Університету ім. Я.А. Коменського м. Братислава (Словацька Республіка)
- Угода про співпрацю з Відділом експериментальної фізики Університету ім. Я.А. Коменського в м. Братислава (Словацька Республіка)
- Угода про співпрацю з греко-католицьким теологічним факультетом Пряшівського університету (Словацька Республіка)

У вказаних угодах визначено основні галузі співробітництва між вишами та досягнуто домовленості про спільні дії: наукова співпраця в рамках міжнародних проєктів; взаємодопомога у реалізації освітніх програм Erasmus+; обмін педагогічними працівниками, науковими працівниками та студентами; спільна організація курсів, практики, конференцій та семінарів; організація магістерських та докторських програм; виконання спільних дослідницьких проєктів.

За участі факультетів та структурних підрозділів університету здійснено поглиблений моніторинг міжнародної співпраці із закордонними закладами, який показав стан та перспективи подальшого співробітництва. У відповідь на розпорядження ректора факультету обрали відповідальних осіб з міжнародної співпраці та запропонували перелік партнерів, з якими можуть інтенсифікувати реалізацію укладених угод.

Базуючись на Законі України «Про вищу освіту» та «Положенні про порядок реалізації права на академічну мобільність», затвердженого постановою КМУ від 12.08.2015р. №579, в Ужгородському національному університеті розроблено «Положення про академічну мобільність студентів». Це Положення регламентує діяльність університету щодо організації академічної мобільності студентів і встановлює загальний порядок організації програм академічної мобільності студентів на території України і за кордоном.

Протягом 2015-2016 н.р. студенти та викладачі УжНУ брали активну участь у різних програмах академічної мобільності за кордоном: кредитна мобільність, семестрове навчання, навчальна і виробнича практика, мовне та наукове стажування.

7 студентів, 1 аспірант та 7 викладачів отримали стипендії Erasmus + на навчання/стажування за кордоном а саме у партнерських університетах:

- в Університеті Миколаса Ромеріса (Литва)
- в Університеті м.Фоджія (Італія)
- в Західному університеті імені Васіле Голдіша в м.Арад (Румунія)

- в Університеті в м.Орадея (Румунія)
- в Пан-Європейському університеті в м. Братислава (Словаччина)

Продовжувалась активна співпраця між УжНУ та Поморською Академією у Слупську. Вже систематичним є семестрове навчання наших студентів у польському вищому навчальному закладі за різними напрямками та спеціальностями. У цьому навчальному році 41 студент мав можливість навчатися у зазначеному навчальному закладі.

Відповідно до чинної Програми співробітництва між Міністерством освіти Словацької Республіки та Міністерством освіти і науки України про співробітництво та обміни в галузі освіти 2 викладачі факультету суспільних наук та філологічного факультету пройшли наукове стажування на різних факультетах Пряшівського університету. За цією ж програмою студенти філологічного факультету спеціальності «Словацька мова і література» пройшли 3-місячне семестрове навчання у Пряшівському університеті (22 студенти).

Семестрове навчання, вже традиційно, пройшли наші студенти різних спеціальностей в Будапештському університеті ім. Етвеша Лоранда (42 студенти).

Загалом, студенти та науковці нашого університету беруть участь у різних міжнародних конференціях та семінарах, а також проходять стажування в рамках стипендіальних програм міжнародних фондів: OeAD, DAAD, Fulbright, Вишеградського фонду, Рамкова програма SAIA, фонду імені Кірланда. Студенти-медики беруть участь у програмі IFMSA SCORE (всього понад 500 відряджень у 2015-2016 н.р.).

Позитивним показником порівняно з минулими навчальними роками є динаміка кількості іноземців, які стали учасниками академічної мобільності у нашому університеті протягом 2015-2016 н.р.

Зокрема, магістр історичного факультету Поморської академії в Слупську Якуб Горзен навчався під час другого семестру поточного навчального року на історичному факультеті УжНУ. Магістранти Євразійського національного

університету імені Л.Н. Гумільова (м.Астана, Республіка Казахстан) Рубан С.І., Онучко Т.Ю., Аментай О.М. стажувалися на кафедрах країнознавства, політології та міжнародних відносин УжНУ.

З метою поліпшення якості надання освітніх послуг у нашому вузі до читання лекцій залучаються іноземні фахівці у сфері математики, філології, міжнародних відносин, медицини. Зокрема лекції для наших студентів прочитали: видатний мислитель і діяч сучасності академік Богдан Гаврилишин, депутат Європарламенту від Словаччини Іван Штефанец, директор українсько-німецького наукового об'єднання Дарина Блохин, професор Марк Ділан (США) та інші.

У рамках стажування за програмою Erasmus+ наш університет відвідав викладач факультету фізичного виховання та спорту Університету Бабеш-Бояї (Румунія) Александр Муресан, який пройшов стажування на загальноуніверситетській кафедрі фізичного виховання УжНУ.

В університеті регулярно проводяться зустрічі студентів та викладачів з Генеральними консулами сусідніх країн та іншими іноземними високопосадовцями. Систематично в різних заходах брали участь Генеральний консул Словацької Республіки в м. Ужгород Янка Буріанова, Консули Генерального консульства Угорщини в м. Ужгород, Генеральний консул Румунії в м. Чернівці Елеонора Молдован. У жовтні 2015 року УжНУ відвідав голова Представництва Європейського Союзу в Україні Ян Томбінський, який відкрив інформаційний центр ЄС у нашому університеті.

Важливою подією у розвитку міжнародної співпраці стало урочисте засідання Вченої ради, присвячене 70-річному ювілею Ужгородського національного університету, яке відвідали науковці (понад 80 осіб) з відомих вузів дев'яти країн – Словаччини, Польщі, Угорщини, Чехії, Румунії, Німеччини, Литви, Швейцарії, США.

На базі університету традиційно проводились міжнародні наукові семінари, круглі столи, науково-практичні конференції, робочі зустрічі за участі представників зару-

біжних вищих навчальних закладів, дипломатичних установ, громадських організацій та фондів, зокрема слід відзначити:

- Міжнародний науково-практичний семінар «Партнерство України та НАТО: від стратегічних декларацій до практики тактичних дій», на якому були присутні Аташе з питань оборони Литовської Республіки в Україні та Начальник Центру з військової підготовки ім. генерала Адольфаса Раманаускаса.

- Міжнародна науково-практична конференція «Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці»;

- Міжнародна науково-практична конференція «Обмін ноу-хау для ефективного управління шенгенським кордоном між Словаччиною та Україною»;

- Міжнародна науково-практична конференція «Витоки Ужгородської унії, канонічне становлення Мукачівської єпархії та історична доля Греко-Католицьких церков ужгородської унійної традиції»;

- Міжнародна науково-практична конференція «Мови національних меншин в українсько-словацькому прикордонному регіоні»;

- «Міжнародна конференція із залучення фінансових ресурсів ЄС»;

- Он-лайн конференція «Сталий розвиток університету» за участі канадського Університету Вінніпег та українських університетів;

- Засідання Міжнародного Консорціуму з питань інтернаціоналізації освіти, під час якого 14 університетів з України, Казахстану, Литви, Польщі, Словаччини презентували свої проектні пропозиції.

Університет систематично присвоює почесні звання Doctor Honoris Causa та вручає відомим європейським науковцям за особисті наукові досягнення та розвиток і поглиблення співпраці з УжНУ, а саме:

- професору, доктору медичних наук, ректору Карлового університету (Прага) Томашу Зімі;

- професору, доктору медичних наук, директору департаменту дерматології та алергології Університету Людвіга-Максиміліана (Мюнхен) Томасу Ружичці;
- доктору наук, професору, продекану факультету математики, фізики та інформатики Університету ім. Коменського у Братиславі Петеру Кушу;
- професору, доктору медичних наук, професору Магдебурського університету ім. Отто-фон-Гуеріхе (Магдебург) Міхаелю Лютке.

У 2015 році Університет разом з науковими установами Словаччини розпочав роботу в низці проектів у рамках програми Норвезького фінансового механізму «Міжнародне співробітництво»:

- «Міжнародне молодіжне спортивне партнерство» – факультет здоров'я людини;

- «Обмін ноу-хау для кращого управління шенгенським кордоном між Словаччиною та Україною, Норвегією та Росією» – факультет суспільних наук;

- «Через комунікацію до процвітання словацько-українського прикордонного регіону (COPESU)» – філологічний факультет;

- «Інноваційно-освітні методи для підтримки партнерства – Innov Educ» - факультет інформаційних технологій.

Зокрема, в рамках проекту «Міжнародне молодіжне спортивне партнерство» було проведено зимовий табір зі сноубордингу за участі студентів та викладачів як нашого вишу, так і партнерського – Кошицького технічного університету. Також студенти та викладачі брали участь у відповідному заході в Словацькій Республіці.

За останній академічний рік успішно завершилась робота над такими проектами в рамках програми транскордонного співробітництва ЄІСП Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна:

- «Система космічного захисту від надзвичайних ситуацій – транскордонна система для передбачення надзвичайних природних явищ на основі використання

супутникових технологій в Угорщині, Словаччині, Румунії та Україні»;

- «P@NETour – Створення науково-туристичного продукту та мережевої інфраструктури для наукового туризму в прикордонних регіонах Марамуреш та Закарпаття»;
- «Інтерактивна інституційна співпраця. Історія, традиції і культура без кордонів»;
- За програмою TEMPUS завершено проект «Інноваційні лабораторії: використання відкритих інноваційних навчальних платформ та дослідницької діяльності в освіті для підприємств з метою розширення участі та інноваційного потенціалу університетів у постсоціалістичних суспільствах»;
- У рамках програми Вишеградського фонду (Visegrad Fund Project) «Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір».

Продовжувалася співпраця УжНУ з вишами-партнерами з реалізації таких міжнародних проектів:

- за програмою TEMPUS реалізовується проект «Сприяння трикутнику знань в Білорусі, Україні і Молдові»;

- у рамках програми VacFoodNet продовжується реалізація двох проектів «Покращення сприятливих умов та підвищення громадської обізнаності щодо інновацій у харчовому секторі Південно-Східної Європи шляхом багатостороннього співробітництва» та «Європейська мережа для зниження бактеріальної колонізації, а також персистенції на їжі та обладнанні харчової промисловості».

Розроблено та подано також аплікаційні заявки на проекти:

«UnAUAEU - Покращення автономії університетів в Україні на базі досвіду ЄС» у партнерстві з Королівським технологічним університетом зі Швеції в якості заявника на програму Еразмус+;

«Створення здорових та сталих громад через повторне використання колишніх територій військового призначен-

ня» у партнерстві з Університетом Орадя з Румунії в якості заявника на програму НАТО;

«Open Access Life-science Park» - створення лабораторій відкритого доступу у сфері медичних наук;

«NatuRESKUA - Enhancement of scientific and tourism infrastructure in natural reservations of Slovakia and Ukraine» - покращення наукової та туристичної інфраструктури природних заповідних територій;

«Ecopreneurship ECOSHIP - Екопартнерство»;

«Euroforester network extension EuforMOVE - Розширення мережі євролісівництва»;

«Support of Local Development, Entrepreneurship through International Co-operation SOLDETIC - Підтримка місцевого розвитку, підприємництво через міжнародну співпрацю» та інші.

Навчання іноземних студентів.

Станом на травень 2016 року в УЖНУ навчалося 462 іноземця. Всього на перший курс у 2015/2016 навчальному році прибуло 116 студентів на 5 напрямів: лікувальна справа, стоматологія, правознавство, інженерія та міжнародні відносини.

На лікувальну справу традиційно прибуло найбільше:

105 іноземців, де загалом з 1-го по 6-й курс навчається на даний час 428 студентів. На підготовчому відділенні навчається 15 абітурієнтів.

У клінічній ординатурі навчається 13 осіб.

Країни походження іноземних студентів: Індія – 374 особи; Бангладеш – 14 осіб; Зімбабве – 17 осіб; Нігерія – 15 осіб; інші країни – 42 особи.

Всього в студентському складі представлені громадяни 29 країн світу.

19 червня 2015 року була отримана ліцензія для надання освітніх послуг навчальними закладами, пов'язаних з одержанням вищої освіти, в тому числі іноземцям та особам без громадянства, в межах акредитованих програм.

Готуються відповідні документи для визнання ДВНЗ «УЖНУ» міністерством вищої освіти і науки Йорданії, що

також дозволить надавати освітні послуги громадянам вказаної країни, а також Ізраїлю.

Крім того, факультетами ДВНЗ «УжНУ» розробляються англomовні програми для навчання зазначеної категорії студентів.

Розуміння інтернаціоналізації освіти та науки в Ужгородському національному університеті представляє її як процес інтеграції міжнародного виміру у викладання та навчання, наукові дослідження, соціальні послуги навчального закладу, у розробку стратегій розвитку освіти, спрямованих на формування глобального мислення молоді з урахуванням перспектив розвитку сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р.
2. Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність», затвердженого постановою КМУ від 12.08.2015 р. №579
3. Чернякова Ж. Інтернаціоналізація інституційного освітнього простору Великої Британії / Ж. Чернякова // Порівняльно-педагогічні студії № 1(19), 2014. – С.48 – 55.
4. Чирва А.С. Інтернаціоналізація змісту освіти в університетах Канади [Електронний ресурс] / А.С. Чирва // Народна освіта. Освіта за кордоном. – електронне фахове видання. – Біла Церква 2013. – Випуск №2 (20). – Розділ 5 – Режим доступу: http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/20/index20.htm
5. Луговий В.І. Компетентісний підхід і автономія вищих навчальних закладів у концепції Закону України «Про вищу освіту» (концептуальний, нормативний і методичний аспекти)// Мобільність освіти, інноваційна культура та соціальна відповідальність як ресурси конкурентоспроможності європейських університетів: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 23-24 квітня 2015 р., м. Ужгород. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. – С. 23 – 41.

Ігор ТОДОРОВ,

доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ БЕЗПЕКОВИХ АСПЕКТІВ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

У статті визначено стан імплементації безпекового виміру Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Показано зміст безпекових питань в Угоді, досліджено особливості імплементації в умовах російської агресії, проаналізовано результати власного опитування експертів щодо стану та перспектив взаємин України з Європейським Союзом.

Ключові слова: *Угода про асоціацію між Україною та ЄС, європейська безпека, російська агресія, спільні цінності, ефективність європейської інтеграції України.*

В статье определено состояние имплементации вопросов Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом. Показано место этих вопросов в Соглашении, исследованы особенности их имплементации в условиях российской агрессии, проанализированы результаты собственного опроса экспертов о состоянии и перспективах отношений Украины с Европейским Союзом.

Ключевые слова: *Соглашение об ассоциации между Украиной и ЕС, европейская безопасность, российская агрессия, общие ценности, эффективность европейской интеграции Украины.*

The article determines the state of implementing the security dimension of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. It features the content of security issues in the Agreement, studies the features of implementation under conditions of Russian aggression, analyses the results of the author's own survey

of experts' opinions on the state and prospects of relations between Ukraine and the European Union.

Keywords: *Association Agreement between Ukraine and the EU, European security, the Russian aggression, common values, the effectiveness of the European integration in Ukraine.*

Після ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС всіма країнами – членами Європейського Союзу – почалася її імплементація. Незважаючи на те, що з Закону «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України» було викреслено положення про «позаблоковий статус», не відбулося повноцінного відновлення євроатлантичної інтеграції. Вдалося зберегти санкції проти РФ, які, втім, довели свою нездатність примусити Москву до виконання Мінських угод. Незважаючи на окремі широко відомі успіхи української дипломатії, основну загрозу екзистенційного масштабу для народу та держави – повномасштабної російської агресії – відвести не вдалося. Минулого року були затверджені нові редакції Стратегії національної безпеки та Воєнної доктрини, які мали чітко визначену основну загрозу – агресивну політику Російської Федерації. Наші «доброзичливці» заговорили про «втому» Заходу від України – якихось активних дій для запобігання перетворенню війни на Сході у «заморожений» конфлікт не спостерігалось. Відбувалося деяке нарощування Україною збройного потенціалу для відсічі агресору. Наша країна не отримала з-за кордону допомоги, здатної суттєво підвищити боєздатність її Збройних Сил, але експерти зберігають поміркований оптимізм щодо її надання у майбутньому.

Безпековий вимір аспектів імплементації Угоди про асоціацію дотично розглядався дослідниками [1] та знайшов відображення у поточних звітах про виконання угоди [2; 3]. Проте проблема поки не студіювалася в контексті російської агресії. Саме тому є потреба дослідити безпековий вимір імплементації УА (Угоди про асоціацію).

Метою нашої розвідки є розгляд стану безпекових аспектів імплементації УА. Реалізація цієї мети передбачає

визначення змісту безпекових питань в УА, дослідження особливостей імплементації в умовах російської агресії, з'ясування експертних поглядів на стан і перспективи взаємин України з Європейським Союзом.

ЄС надає обумовлену підтримку в питаннях врегулювання ситуації в східних областях України та збереження суверенітету і територіальної цілісності держави до врегулювання ситуації. Відбувається проведення консультацій із Стороною ЄС та координація зусиль через дипломатичні та військові канали для вирішення питань, насамперед для подолання викликів загальноприйнятим принципам міжнародного миру та безпеки, як встановлено Хартією ООН, Гельсінським заключним актом ОБСЄ та іншими відповідними багатосторонніми документами.

Відповідно до українських зобов'язань підготовлена та прийнята нова редакція Воєнної доктрини України, триває розробка державних програм розвитку Збройних Сил, озброєння та військової техніки, інших документів оборонного планування з урахуванням євроінтеграційного пріоритету зовнішньої політики України [4, 17].

Здійснюється двосторонній політичний діалог та проведення консультацій з ЄС в рамках інших міжнародних організацій з метою наближення позицій з основних питань зовнішньої та безпекової політики. Аналізуються існуючі форми політичного діалогу між Україною та ЄС з питань безпеки, оборони і врегулювання криз [5].

Продовжується дво- та багатосторонній діалог між Україною та ЄС, державами-членами ЄС щодо реформ у сфері забезпечення принципів демократії, верховенства права та дотримання прав людини, у тому числі щодо реформування судової системи та правоохоронних органів.

Триває практика приєднання України до заяв та позицій ЄС з актуальних міжнародних питань, особливо, що стосується санкцій, які застосовуються ЄС, та визначення механізмів впровадження санкцій, до яких приєдналася Україна. Відбуваються консультації між Україною та ЄС стосовно

визначення можливостей участі України в операціях ЄС із врегулювання криз, включаючи постійну участь України у відповідних навчаннях щодо врегулювання криз, та навчальних заходах, пов'язаних із Спільною політикою безпеки та оборони. Поглиблюється співпраця з державами - членами ЄС Чорноморського та Дунайського регіонів з метою забезпечення регіональної стабільності, безпеки та довіри. Забезпечено виконання міжнародних зобов'язань України за Договором про звичайні збройні сили в Європі, Договором про відкрите небо, Віденським документом 2011 р. про заходи зміцнення довіри і безпеки, Документом про заходи щодо зміцнення довіри і безпеки у військово-морській галузі на Чорному морі, двосторонніми угодами з Польщею, Словаччиною та Угорщиною про заходи щодо зміцнення довіри і безпеки тощо. Започатковано співробітництво з Європейським оборонним агентством, Інститутом ЄС з питань безпекових досліджень, Супутниковим центром ЄС і Європейським безпековим та оборонним коледжем. Здійснюється співпраця з ЄС у сфері нерозповсюдження зброї та матеріалів масового знищення, зокрема в рамках Конвенції про заборону хімічної зброї, Конвенції про заборону біологічної (бактеріологічної) та токсичної зброї, Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та міжнародних режимів експортного контролю, у сфері боротьби з незаконною торгівлею легким озброєнням та стрілецькою зброєю та їх боеприпасами. Вживаються заходи із залучення допомоги ЄС для протидії потенційним загрозам безпеці, що можуть бути спричинені накопиченими в Україні запасами звичайних видів зброї та застарілих боеприпасів. Продовжується діалог з ЄС щодо питань протидії сепаратизму та екстремізму, зокрема щодо пропозицій про адаптацію законодавства України до права ЄС у сфері протидії тероризму, боротьби з незаконним обігом наркотиків та психотропних речовин.

Тісна співпраця між сторонами передбачена у сфері Спільної Зовнішньої Політики і Політики Безпеки (СЗП-ПБ). Вона включає посилення консультацій і координацію

через дипломатичні та військові канали з метою розв'язання міжнародних проблем, ураховуючи приєднання України до декларацій і спільних позицій ЄС, продовження діалогу з питань імплементації Стратегії європейської безпеки, визначення можливостей участі України в європейських операціях, подальшу імплементацію Севільських домовленостей стосовно консультацій і співпраці між ЄС та Україною щодо участі України в операціях з урегулювання конфліктів та відповідних навчань, вивчення можливостей участі Збройних Сил України у формуванні багатонаціональних тактичних бойових груп, продовження консультацій щодо санкцій, які застосовує ЄС, військову й технологічну співпрацю ЄС та України [6].

Водночас варто зазначити, що Спільні цінності належать до так званого суттєвого елемента УА. І не лише Україна, а також й ЄС мають дотримуватися цих цінностей у своїй політиці. Початок імплементації УА співпав з початком російської агресії в Україну. Отже, постало питання саме щодо ціннісного виміру Угоди. Дворічна практика доводить, що дипломатичні зусилля Заходу в пошуку політичного вирішення українського конфлікту зайшли у глухий кут. Євросоюз унікав спроб називати речі своїми іменами. Ця нерішучість залишає великий простір для російської пропаганди та створює ускладнення при спробі України отримати підтримку європейського суспільства. При цьому на очах у всіх йде неоголошена війна Росії проти України. Європейський Союз, якщо він серйозно розглядає власну спроможність, має наполягати на принципах європейського світового ладу. Євросоюз має відкинути сумніви щодо підтримки демократичного шляху розвитку в Україні [7].

Сьогодні на боці України в її протистоянні з Росією та на захисті міжнародно-правового порядку значна більшість держав, і передусім ЄС та США. Надання Україні цільової міжнародної військово-технічної допомоги було б реальним стримувальним чинником щодо агресора та сприяло б деескалації конфлікту на Донбасі [8, 21].

Водночас варто звернути увагу на певні проблеми у взаєминах України з Європейським Союзом. Про це, зокрема, свідчать результати проведеного нами експертного опитування¹. На жаль, експерти не знаходять достатньо підстав говорити про якісь принципові позитивні зрушення у характері відносин України з ЄС у 2015 р. порівняно з попереднім – 2014 р. Звичайно, Київ пройшов далеко не ту частину шляху назустріч, щоб робити закиди про це Європі. Мантри про розуміння своєї відповідальності за стан речей не були підкріплені послідовними системними реформістськими діями. І не треба перекладати провину на недостатню ефективність дипломатичного відомства, хоча й воно не без гріха. Але відразу зазначимо – справа далеко не завжди у нестачі належного ентузіазму у відомстві або недоліках персональної дипломатії президента. Причини у досить слабкому тилу інтеграційних процесів. У експертів не виникало ідей щодо необхідності зміни вектора, але треба відмітити деяке зростання протягом року скептицизму щодо успішного розвитку обраного курсу. Однак принципових змін у розподілі за критеріями «оптимізм – песимізм» не відбулося.

Отже, як і раніше, абсолютна більшість опитаних експертів (96%!) впевнена в тому, що курс на вступ до Європейського Союзу повністю чи здебільшого відповідає національ-

---

¹ Використано результати двох опитувань експертів – у грудні 2014 р. та грудні 2015 р. за традиційною методикою (застосовується з 1997 р.) серед чотирьох груп осіб, причетних до аналізу, планування, експертизи зовнішньої та безпекової політики України та прийняття політичних рішень (працівники органів державної влади, насамперед, МЗС й державних аналітичних структур, військова еліта, фахівці з неурядових організацій та вищів, журналісти), які представляють основні регіони України – Центр (в основному – Київ), Схід, Захід, Південь. Автори програми дослідження Олександр Потехін і Ігор Тодоров. В опитуванні брали участь 57 експертів на початку грудня 2014 року. Для порівняння залучено результати опитування, проведеного на початку грудня 2015, у якому брали участь 71 експерт.

ним інтересам (табл. 1). Підписання, ратифікація та початок імплементації Угоди про асоціацію з ЄС та подальший розвиток подій в Україні значно підсилили позиції прихильників євроінтеграції. Втім, беззастережних прибічників інтеграції стало трохи менше.

Таблиця 1

Чи відповідає національним інтересам України курс на вступ до Європейського Союзу?

	Грудень 2014	Грудень 2015
Так	86	74
Скоріше так, ніж ні	13	22
Скоріше ні, ніж так	0	1
Ні	1	3
Важко сказати	0	0

Проте проблема нерозуміння сутності євроінтеграції у частини українських політиків і чиновників залишалася, а у нової влади спостерігався брак політичної волі модернізувати країну за європейськими стандартами. До євроінтеграції, як і раніше, ставляться як до засобу, який дозволяє більш-менш активно маневрувати у політичному полі. Теоретично зміні ситуації має сприяти повернення у склад уряду посади віце-прем'єр міністра з європейської та євроатлантичної інтеграції.

Беззаперечним фактом для експертного середовища є теза, що угода має бути зреалізована. Майже три чверті опитаних оптимістично оцінюють шанси України на успішну реалізацію Угоди про асоціацію з ЄС у наступному році (табл. 2).

Таблиця 2

Якими, на Ваш погляд, є шанси України на успішну реалізацію Угоди про асоціацію з ЄС у наступному році?					
Грудень 2013	високими 21%	середніми 53%	низькими 20%	нульовими 10%	важко сказати 3%
Грудень 2015	19	54	22	2	3

Конфігурація чинників, що постають перешкодою на шляху європейської інтеграції України протягом року майже не змінилася (табл. 3).

Таблиця 3

Оцініть, будь ласка, ефективність забезпечення реалізації курсу України на європейську інтеграцію за наступними параметрами

	Висока	Посередня	Низька або нульова
1. Дії органів виконавчої влади 12.2014	7 %	49%	44 %
грудень 2015	6%	54%	40%
2. Законодавче забезпечення 12.2014	10%	52%	31%
грудень 2015	9%	60%	31%
3. Кадрове забезпечення 12.2014	6%	47%	47%
грудень 2015	6%	46%	48%
4. Фінансове забезпечення 12.2014	1%	25%	74%
грудень 2015	0%	28%	72%
5. Якість виконання ухвалених рішень 12.2014	2%	26%	72%
грудень 2015	3%	27%	70%

6. Забезпечення громадської підтримки 12.2014	59%	30%	11%
грудень 2015	56%	36%	8%
7. Забезпечення міжнародної підтримки 12.2014	41%	47%	12%
грудень 2015	31	51	18

Абсолютним лідером залишаються взаємопов'язані корупція і організована злочинність, на другому місці – повільні економічні реформи, третій призер у цьому ганебному змаганні за знищення України – нездатність лідерів держави визначити і втілювати на практиці стратегічні пріоритети. Відчутно впав вплив лише одного фактора – російського, а на анексію Москвою Криму та розв'язану нею війну на сході України вказав, як і 2014 року, кожен п'ятий експерт. Отже, тезу «війна є приводом, а не причиною зволікань з просуванням до Європи» поділяють 80% опитаних.

Спостерігався суттєвий регрес у забезпеченні владою міжнародної підтримки курсу України на європейську інтеграцію. У плані забезпечення громадської підтримки євроінтеграції ситуація у 2014 та 2015 рр. зберігалася без змін і була порівняно благополучною. Але стабільно катастрофічно низькими були експертні оцінки таких кардинальних аспектів, як якість виконання ухвалених рішень та фінансове забезпечення відповідних структур державного апарату, у тому числі зарубіжних установ. Не набагато краще виглядали справи у кадровому забезпеченні та діяльність законодавців у вказаній царині, бо з них та їхніх партнерів у виконавчій гілці влади доводилося буквально вичавлювати необхідні для розвитку співробітництва з ЄС нормативні акти. Тому не дивно, що загроза економічного занепаду України продовжувала зростати (табл. 4), незважаючи на те, що Угода про асоціацію діяла, хоча із скасованими тільки 1 січня 2016 р. обмеженнями. Сумним наслідком такого стану речей є високий рівень загрози соціальних конфліктів у країні через бід-

ність, поглиблення майнового розшарування, розмивання основи демократії – середнього класу, що зберігався.

Таблиця 4

Що в Україні сьогодні головним чином перешкоджає її інтеграції до Європи (сума відсотків більше 100, оскільки експерти могли обирати до трьох варіантів)

	грудень 2014	грудень 2015
Спадщина радянської системи мислення та суспільної організації	41	39
Нездатність лідерів держави визначити та втілювати на практиці стратегічні пріоритети	39	41
Корупція та організована злочинність	75	77
Професійна нездатність дипломатичної служби	5	4
Вплив “російського чинника”	47	34
Повільні економічні реформи	48	49
Слабкість інститутів громадянського суспільства	6	9
Порушення прав людини	2	2
Небажання на практиці правлячої еліти інтегруватися	13	16
Байдужість до України керівних структур ЄС, які гальмують цей процес	8	10
Анексія Криму Росією, війна на сході України	23	21
Ніщо не перешкоджає	1	0

Отже, на погляд експертів, зовнішній політиці України у поєднанні з політикою внутрішньою був властивий надзвичайно складний і суперечливий характер. Передусім він був пов’язаний з російською збройною агресією та недостатнім просуванням шляхом реформ. Окупація Криму та частини Донецької та Луганської областей, внутрішня політична бо-

ротьба не могли не позначитися на оцінках української зовнішньої політики. До зовнішньополітичних здобутків варто віднести ратифікацію та початок імплементації Угоди про асоціацію з ЄС. Російська військова агресія надала реальний шанс Києву нарешті пройти «точку неповернення» до статусу сателіта Москви. Міжнародний авторитет держави припинив падіння і з'явилася надія, що глибока зовнішньополітична криза останніх років буде подолана. Гарантії незалежності й суверенітету України, її територіальної цілісності та непорушності кордонів довели свою примарність, що не могло не викликати серйозної занепокоєності в експертному середовищі.

Таким чином, російська агресія проти України стала для європейської безпеки масштабним випробуванням на міцність. Ціна збереження безпеки різко зросла. Чітка і послідовна імплементація Угоди про асоціацію спроможна сприяти відновленню миру на континенті.

Список використаних джерел

1. Муравйов В. Правовий механізм реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом / В. Муравйов // Віче. – 2015. – № 8. – С. 11–15.
2. Звіт про виконання Угоди про асоціацію та Порядку денного асоціації Україна-ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.Gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248115804&cat_id=247749488
3. Моніторинг та оцінка імплементації Угод про асоціацію з ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iwr.org.ua/ukr/public/1908.html>
4. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.
5. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 847-

- р від 17 вересня 2014 р. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80>
6. Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії їхніми державами-членами, з другого боку, від 27 червня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/para2820#n2820
  7. Бек М., Фюкс Р. Український конфлікт: як не дати Путіну карт-бланш. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/04/22/7048248/>
  8. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.

Іван ЧЕРЛЕНЯК,

*доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри міжнародного бізнесу,
логістики та менеджменту*

Вікторія БОНДАРЕНКО,

*кандидат економічних наук, с.н.с.,
доцент кафедри міжнародного бізнесу,
логістики та менеджменту*

Юлія СИМИК,

*магістрант кафедри міжнародного бізнесу,
логістики та менеджменту
факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ТОРГІВЛЯ УКРАЇНА-ЄС ЯК ІНДИКАТОР ЯКОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті розглядається товарний спектр параметрів та тенденцій міжнародної торгівлі України з країнами ЄС. Визначено виклики та перспективи розвитку міжнародної торгівлі та міжнародного бізнесу України в умовах зони вільної торгівлі з ЄС.

Ключові слова: *Європейський Союз, інтеграція, міжнародна торгівля, Угода про асоціацію між Україною та Євросоюзом.*

В статье рассматривается товарный спектр параметров и тенденций международной торговли Украины со странами ЕС. Определены вызовы и перспективы развития международной торговли и международного бизнеса Украины в условиях зоны свободной торговли.

Ключевые слова: *Европейский Союз, интеграция, международная торговля, Соглашение об ассоциации между Украиной и Евросоюзом.*

The article deals with options and trends in international trade in Ukraine with the EU. Defined challenges and prospects of inter-

national trade and international business in Ukraine under the Free Trade Area.

Keywords: *European Union, integration, international trade, the Association Agreement between Ukraine and the EU.*

Постановка проблеми. Міжнародна торгівля є найбільш поширеним та динамічним форматом міжнародного бізнесу. Основне завдання міжнародної торгівлі, економічних агентів країни – ефективно використовувати для економічного розвитку вигоди та доходи від міжнародного поділу праці та від реалізації певного виду економічних переваг. Інтеграція бізнесу України у світовий економічний простір відіграє важливу роль у розвитку вітчизняної економіки. Україна зацікавлена у такому середовищі міжнародного бізнесу, яке спрощувало б доступ до зовнішніх ринків і забезпечувало стабільні торговельні потоки на основі постійного підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему адаптації економіки України до викликів інтенсифікації міжнародного бізнесу на сучасному етапі досліджували провідні вітчизняні і закордонні фахівці у сфері процесів глобалізації, постіндустріального розвитку, конкурентоспроможності національної економіки, міжнародних інноваційних процесів, аналізу технологічних укладів, зокрема: А. Філіпенко, П. Юхименко, П. Леоненко, Д. Лук'яненко, С. Єрохіна, Т. Бревдо, Л. Антонюк, О. Білорус, Б. Губський, О. Канищенко, В. Новицький, Ю. Пахомов, А. Поручник, В. Сіденко. Значне місце в дослідженні питання підтримки торгівлі, двостороннього кредитування міжнародної діяльності підприємств належить вченим західних країн, зокрема: Д. Мак Нотону,

Д. Брігхему, П. Роузу та іншим. Але сьогодні ця сукупність питань потребує більш детального та предметного дослідження. Це пояснюється тим, що проблема економічної взаємодії України та ЄС нині є актуальною та важливою і у загальноєвропейському вимірі, адже певною мірою саме в наші дні (згадаємо референдуми в Нідерландах та Англії)

вирішується доля цілісності та здатності до розвитку самого ЄС.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження перспектив міжнародної торгівлі України в умовах ЗВТ та впливу факторів європейської інтеграції на економічні трансформації вітчизняного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна, як й інші економічно суверенні держави, що утворилися після розпаду СРСР, великі надії покладає на інтеграцію у систему міжнародних зв'язків, на свою активну й зростаючу участь не тільки в регіональному, а й у міждержавному поділі праці та ефективному використанні його переваг. Усі урядові та альтернативні програми антикризових заходів і ринкової трансформації української економіки передбачали необхідність розширення господарської взаємодії з активними центрами світового господарства та міжнародними фінансово-економічними інститутами, розгортання широкомасштабного ділового співробітництва на взаємовигідних засадах з усіма країнами світу. Але реформаторські плани українських урядів не часто ставали достатньо успішними практиками реформування. На сучасному етапі реформування економіки та системи урядування «одна із останніх надій» – зона вільної торгівлі Україна-ЄС. Але практичні результати та шляхи розвитку економіки в умовах ЗВТ Україна – ЄС є мультиверсійно альтернативні: а) встановиться більш гармонійна та більш сучасна галузева структура економіки України та більш ефективна і раціональна структура її міжнародної торгівлі та міжнародного бізнесу; б) переваги експортного характеру отримає в основному великий ресурсно-затратний промисловий бізнес; в) українське національне господарство перетвориться у сировинно-аграрний придаток ЄС.

При цьому слід визнати, що розвиток і поглиблення інтеграції України у світове господарство ґрунтується перш за все на тих об'єктивних умовах та порівняльних перевагах, які притаманні нашій країні. До них насамперед належить природничо-ресурсний потенціал та сприятливе географіч-

не розташування країни, транспортні та водневі комунікації.

Серед форм міжнародного бізнесу авангардна роль належить міжнародній торгівлі. Велику роль в міжнародному бізнесі відіграє експорт та експортне виробництво, від якого значною мірою залежать макроекономічні показники національного господарства та ефективність економіки [1]. Україна традиційно впродовж багатьох років намагається посісти достойне місце у розвитку експортного виробництва. На сучасному етапі міжнародна економічна політика Уряду України та українського бізнесу орієнтована на ефективність функціонування ЗВТ Україна – ЄС.

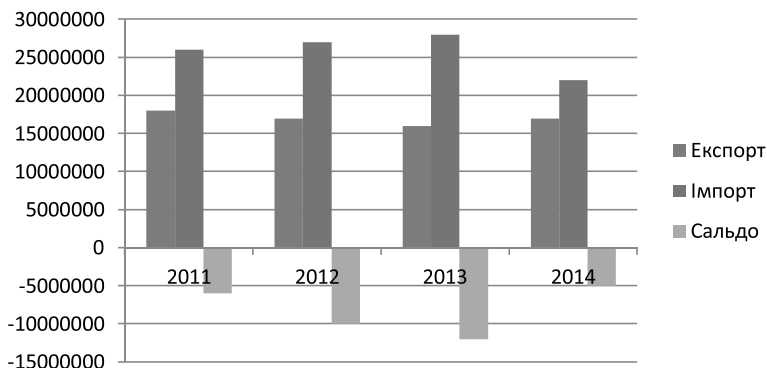
Зміна режиму міжнародної торгівлі неминуче супроводжується посиленням її впливу на всю економічну структуру національної економіки, вона все відчутніше визначає характер і темпи економічного зростання, процеси накопичення, інвестиційну активність, функціонування валютно-фінансової системи [7].

На сьогоднішній день торговельно-економічне співробітництво між Україною та Європейським Союзом динамічно розвивається. Стабільно зростає двосторонній зовнішньоторговельний обіг та прямі іноземні інвестиції з країн ЄС в українську економіку.

Як видно на рис. 1, Україна зберігає з ЄС від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами, тобто є країною, яка переважно імпортує товари з ЄС, аніж експортує до нього.

У 2011–2013 роках імпорт товарів з ЄС потужно зростав, а експорт залишався майже на одному рівні. Імпорт товарів у 2014 році значно знизився, а спад експорту не є надто значним.

Для того, щоб встановити і відділити причини падіння експорту, насамперед слід поглянути на світові тенденції міжнародної торгівлі. Експерти відзначають, що ситуація у світовій торгівлі погіршується швидкими темпами з періоду останніх глобальних потрясінь в економіці. Основним негативним фактором розвитку світової торгівлі стало послаблення процесу відновлення в Європі, а також уповільнення розвитку економіки Китаю.

Джерело: розробка авторів на основі [4]

Рис. 1. Зовнішня торгівля України товарами з країнами ЄС, млн дол. США

Крім того, уповільнення росту світової торгівлі може свідчити про те, що глобалізація досягла свого піку на тлі того, що нові технології призводять порушення сформованих глобальних та регіональних ланцюжків доданої вартості [2].

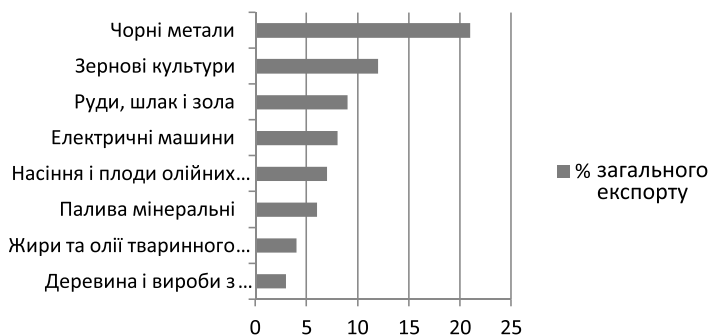
На тлі суттєвого скорочення світової пропозиції та певного згортання попиту в переважній частині країн світу відбулося погіршення цінової кон'юнктури на важливу для України експортну продукцію, зокрема у I півріччі 2015 року на світовому ринку скоротилися ціни на залізні руди – на 45,6%, середні ціни на чорний прокат у 8 регіонах світу – на 15,4%, добрива – на 9,6% [4].

Таким чином, можемо констатувати, що падіння експорту було зумовлене низкою факторів. Насамперед – це війна на сході держави. Так, експорт з Луганської області скоротився на 97,7%, з Донецької області – на 44,5% (що становило 14,5 відсоткові пункти падіння експорту до ЄС). Також військові дії підвищили ризики для економічних операторів держав-членів ЄС, що у свою чергу спричинило відмову від контрактів або вимагає більш затратних схем гарантування при залученні обігових коштів, що не може не вплинути на експорт з України в цілому.

Економічна ситуація в ЄС. Наразі ЄС знаходиться на шляху виходу зі світової фінансово-економічної кризи 2008 – 2012 років та зтяжної рецесії. Водночас цей процес дещо уповільнився через окремі держави-члени ЄС, які опинилися у найбільш скрутному становищі, наприклад, Грецію. У схожій ситуації зараз також Португалія, Ірландія, Іспанія та Італія. Економіка Європейського Союзу не була готова до такого розвитку подій, тому ситуація в Греції та необхідність вливання значних коштів з метою підтримки не лише економіки Греції, а й, власне, економічної ситуації в усьому Європейському Союзі значно ускладнили загальний процес та призвели до певних змін у кон'юктурі.

Експорт України і в цілому, і до держав ЄС характеризується переважанням сировинних товарів (рис. 2). Можна чітко виділити дві сукупності товарів, що разом дають більш як половину доходів від експорту.

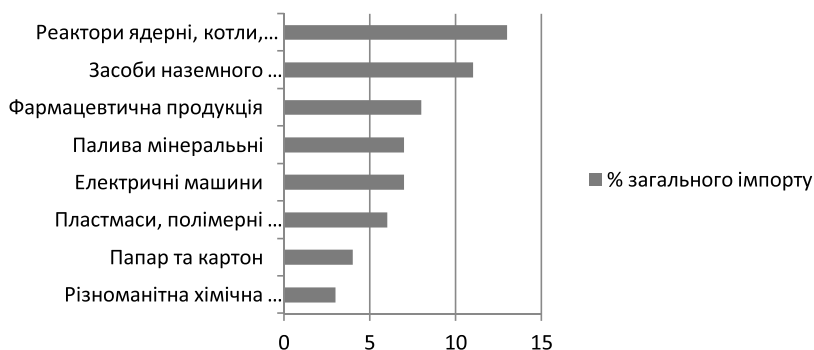
Україна експортує до ЄС переважно залізо і сталь, мінеральну продукцію, хімікати та продукцію сільського господарства. Низький відсоток промислової продукції в українському експорті, а також негативне для України сальдо (різниця між обсягами експорту до ЄС та імпорту звідти) є результатом незбалансованої структури українського виробництва і, відповідно, зовнішньої торгівлі України.

Джерело: розробка авторів на основі [4]

Рис. 2. Основні групи товарів у структурі експорту України у 2014 р.

Водночас в імпорті України переважають високотехнологічні товари та складні хімічні сполуки (рис. 3). У найвагомійшій групі – реактори ядерні, котли, машини – велика кількість різноманітних механізмів і для виробництва – косарки, комбайни, промислові холодильники, і для населення – різноманітна побутова техніка. Важливим складником є імпорт автомобілів, особливо легкових. У цілому імпорт набагато високотехнологічніший і ширший за номенклатурою, аніж експорт.

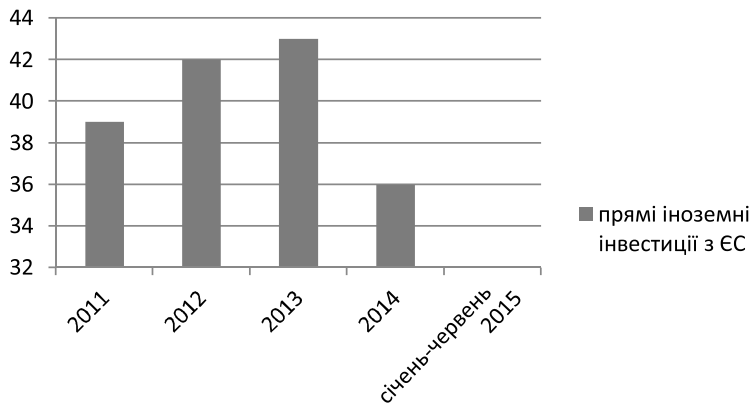
Джерело: розробка автора на основі [4]

Рис. 3. Основні групи товарів у структурі імпорту України у 2014 р.

Сучасна трансформація вітчизняної економіки відбувається у складних умовах, які характеризуються поглибленням зовнішніх і внутрішніх ризиків. У 2014 році Україна зайняла перше місце за темпами падіння ВВП (6,5%). Без зростання надходжень інвестицій та їх ефективного використання неможливо забезпечити відновлення вітчизняної економіки [3]. З огляду на це, виникає актуальна необхідність у пошуку нових можливостей для залучення інвестицій в Україну.

Країни ЄС для України є стратегічним інвестиційним партнером (рис. 4). Адже ними в економіку України було

залучено 80% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, до основних країн-інвесторів входять: Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Австрія, Велика Британія, Віргінські Острови (Брит.), Франція та Італія.

Джерело: розробка авторів на основі [4]

Рис. 4. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України, млн дол. США

Велику частку прямих іноземних інвестицій зосереджено на підприємствах промисловості, зокрема переробної. В установах фінансової та страхової діяльності акумульовано 26,9% загального обсягу прямих інвестицій, у підприємствах з оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 12,1%, в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, – 7,6%.

Україна сьогодні володіє одним з найрізноманітнішим набором природних ресурсів. За обсягом реалізованої продукції домінуючою є переробна промисловість та оптова торгівля. При цьому найбільш перспективні галузі, на які роками покладались великі надії – сільське господарство та машинобудування – мають нижчі показники, причиною чого є недосконале законодавство та організація виробни-

цтва. Варто також зауважити, що видобувна промисловість, яка в останні роки особливо дотувалася державою, має такі ж низькі показники, що свідчить про її нерентабельність.

Як ми бачимо, Україна є сировинним додатком, в основі ж експорту ЄС – технологічний експорт. Сировинний додаток завжди демонструє економічне відставання від технологічно модернізованого центру. Вирішити цю проблему можна лише на основі системного інноваційного підходу [5]. Такий підхід можливий при послідовній структурній політиці, яка орієнтована на реалізацію низки ділових національних переваг, забезпечення економічної безпеки України, прискорення її рівноправної та галузево-збалансованої інтеграції у світову економічну систему. Така структурна політика повинна відобразитись у програмі структурної перебудови національної економіки і особливо її матеріального сектора. Основні зусилля уряду повинні бути спрямовані на пошук та просування потенційно конкурентоспроможних галузей і підприємств, тобто таких підприємств, які більше, ніж інші мають необхідні умови для досягнення (за допомогою державної підтримки) в короткі строки конкурентних переваг як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Уряду та бізнесу необхідно шукати та впроваджувати нові пріоритети розвитку:

Перший напрям: наука і технологія. З одного боку, Україна має певні наукові й технічні розробки в аерокосмічній галузі, ракетно- та суднобудуванні, виробництві нових матеріалів, біотехнології, регулюванні хімічних, біохімічних та біофізичних процесів і в деяких інших галузях, а з іншого боку – існує досить велике технологічне відставання в харчовій промисловості, низці галузей машинобудування, виробництві інформаційно-обчислювальних систем тощо.

Другий напрям тісно пов'язаний з першим: для подолання технологічного відставання необхідні відповідні капіталовкладення, які значною мірою можуть бути досягнуті за рахунок іноземних інвестицій. Існує багато шляхів залучення іноземного капіталу для інвестування економіки країни.

Третій напрям визначається такими факторами, як інфраструктура та інформація. На сьогодні рівень розвитку цих двох факторів у нашій країні є недостатнім. Експортери мають низький рівень кваліфікації і проінформованості щодо ситуації на міжнародних ринках. У результаті дуже часто це призводить до невиправданого заниження цін на світовому ринку та завищення на внутрішньому ринку.

Наступний вагомий фактор – фактор кваліфікованої робочої сили. За цим фактором Україна має порівняні переваги – це досить великий науково-технічний потенціал та велика кількість дешевої порівняно з досить кваліфікованою робочою силою. Проте руйнування системи освіти за рахунок недостатнього фінансування неминуче призведе до зменшення рівня кваліфікації персоналу всіх вітчизняних фірм та організацій та у цілому виробничого персоналу. У сумі цей та попередні фактори ведуть до звуження суверенного внутрішнього ринку.

В контексті викликів ЗВТ слід наголосити, що формування нових технологічних укладів в Україні відбувається дуже повільними темпами, причинами чого є не лише внутрішні нестабільні процеси, а і світова економічна структурно-галузєва трансформація. Як наслідок, у світі відбувається поступовий вихід з депресії, в першу чергу за рахунок розширення впливу нового постіндустріального технологічного укладу (ТУ). Таке пожвавлення зачіпає старі галузі: відбувається їх часткова модернізація на основі компонентів нового ТУ, зростає також попит на енергоносії та сировину. Залежно від фаз життєвого циклу ТУ змінюються і рушійні сили економічного зростання. У період становлення нового ТУ провідну роль відіграють країни-інноватори, які першими освоюють базові нововведення [6]. Економіка України перевантажена виробництвами низьких ТУ 3-го, 4-го технологічних укладів. Навіть можна відмітити домінування третього технологічного укладу, що указує на неможливість стрімкого інноваційного розвитку в найближчих перспективах без зміни економічної політики і держави та вітчизняного бізнесу. І без

підтримки, без зацікавленості провідних капіталістичних країн та їх фірм в утворенні та розвитку компонент вищих технологічних укладів в Україні. Концентрація вітчизняного капіталу в низькотехнологічних виробництвах не дасть можливості Україні зайняти гідне місце у випуску конкурентної продукції в умовах ЗВТ Україна – ЄС, якщо не здійснювати цілеспрямованої політики для зміни технологічної основи вітчизняного бізнесу.

Домінуючий на сучасному етапі в ЄС технологічний уклад почав складатися в цілісну відтворювальну систему в 50 – 60-ті роки ХХ століття. Він став технологічною основою економічного зростання після структурної кризи 1970-х років. Ядро цього укладу утворюють мікроелектроніка, програмне забезпечення, обчислювальна техніка і технології переробки інформації, виробництво засобів автоматизації та зв'язку. Розвиток цього технологічного укладу супроводжується відповідними зрушеннями в енергоспоживанні. Зокрема, зростання частки домогосподарств в енергоспоживанні, зростання обсягів використання природного газу в промисловості та домогосподарствах. Він супроводжувався модифікацією структури країнових транспортних систем: зростання частки автоперевезень та авіаперевезень. Особливий прогрес відбувся у виробництві нових матеріалів: створення нових конструкційних матеріалів, створення виробництва нових комбінованих матеріалів з наперед заданими властивостями.

Реальна інноваційна складова галузей виробництва оцінюється тим переліком виробів (продуктів), які національна економіка в цілому або передові інноваційні фірми країни просувають на міжнародні ринки. Українські фірми можуть віднести до інноваційних Антей (розробка 1980 року) ракети – носії супутників, програмні продукти ІТ-сегменту – ось невеликий перелік. Сьогодні інноваційний розвиток економіки України практично не відбувається на основі власних сучасних евристичних інновацій. У цьому зв'язку Україна зіткнулася із особливим видом криз – знеціненню

основного капіталу. На «фоні» трансформаційної соціально-економічної кризи спад-деструкція-депресія проявляється резонансно як затяжна системна проблема економічного розвитку.

Проте, треба усвідомити, що це усе разом цивілізаційний виклик, який час від часу повторюється для всіх регіонів світу та для всіх країн. Навіть Велика депресія США 1933 та вихід з неї демонструє «факт», що часто країни, які лідирували в попередній період, «періодично» стикаються зі знеціненням капіталу. Це супроводжується знеціненням кваліфікації зайнятих в галузях застарілого технологічного укладу. У той час як країни, що встигли створити напрацювання в формуванні виробничо-технологічних систем нового технологічного укладу, виявляються центрами тяжіння капіталу, що вивільняється із застарілих виробництв. Кожен раз зміна домінуючих технологічних укладів супроводжується серйозними зрушеннями в міжнародному поділі праці, оновленням контингенту найбільш процвітаючих фірм і провідних країн. Як показують індекси GCI провідні країни ЄС, насамперед ФРН та Великобританія, вже провели оновлення домінуючого технологічного укладу. Європейська економічна інтеграція повинна надати шанс Україні перебороти кризу знецінення основних капіталів фірм та основного капіталу країни в цілому. Але для цього треба обрати активний інноваційно-інвестиційний фокус політики торгівлі Україна – ЄС. Необхідно сфокусувати також увагу на проблемі: із яких джерел сформувані необхідний інвестиційний ресурс для переходу в найближчій перспективі на більш високий сумарний рівень технологічного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Технологічно-інноваційний напрям економічного розвитку є основою європейської моделі. Україні та її сусідам в Карпатському регіоні необхідно знайти шляхи узгодження власної моделі економічного розвитку із європейським трендом. Для цього необхідно активно використовувати «економічно патріотичну» торгову політику. Адже товарний спектр торгівлі Україна – ЄС показує, що провідні капіталістичні економіки країн ЄС

уже знаходяться на стадії постіндустріальної нової економіки. У таких економіках інформація стає найбільш важливою цінністю, а індустрія отримання, обробки і трансляції інформації – провідною галуззю діяльності, куди з кожним роком вкладають все більш значні капітали. Інформація стає важливим стратегічним ресурсом, відсутність якого призводить до суттєвих втрат в економіці. Інформатизація економіки і суспільства виступає одним з вирішальних чинників модернізації економіки на ринкових засадах і запорукою інтеграції України в світове співтовариство. Європейська інтеграція передбачає певну спільну економічну модель постіндустріального розвитку всіх країн ЄС та асоційованих з ЄС країн.

У цьому руслі політичні декларації про європейську інтеграцію повинні доповнюватися зусиллями зі створення компонент сучасної моделі постіндустріального економічного розвитку ЄС у цілому. Для її забезпечення з українського боку доцільною та необхідною є розробка чіткої державної стратегії залучення інноваційно орієнтованих іноземних інвестицій, визначення пріоритетних галузей економіки, ефективного функціонування яких зумовить подальше поживавлення в інших секторах на основі каскаду інновацій. Сьогодні серед них в Україні можна виділити аграрний сектор, сферу високих технологій, IT-індустрію, машинобудування, нафтогазову та енергетичну галузі.

При розробці інвестиційної стратегії розвитку країни у контексті ідеологем «Європа регіонів» слід враховувати географічні і соціально-економічні відмінності регіонів України. Регіони повинні самі проводити інтенсивну багатогранну торгівлю з «регіонами ЄС». Одним з альтернативних джерел фінансування регіональних інвестиційних програм та проєктів можуть стати заощадження мігрантів і національної діаспори. Тому уряду доцільно було б розробити стратегію залучення грошових переказів мігрантів з урахуванням їх інтересів і потреб. У перспективі, заробивши економічну й фінансову довіру мігрантів, Україна може розраховувати й на інші складові багатства міжнародного ринку капіталу.

Список використаних джерел

1. Гайдуцький П. І. Незалежна економіка України / П. І. Гайдуцький. – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2014. – 528 с.
2. Герасимчук В.Г. Міжнародна економіка: навч. посіб. для студентів, аспірантів і викладачів ВНЗ / В.Г.Герасимчук. – К., 2009. – 302 с.
3. Гребельник О.П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник / О.П. Гребельник. – [3-тє вид. перероб. та доп.]. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.
4. Державний комітет статистики України: Зовнішньоекономічна діяльність [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Лук'яненко Д.Г. Глобальна економіка ХХІ ст.: людський вимір: монографія / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник. –К.:КНЕУ, 2008. – 460 с.
6. Федулова Л.І. Технологічна модернізація промисловості України / за ред. д. е. н. Л. І. Федулової; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2008. – С. 127.
7. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А.С. Філіпенко. – К.:Знання, 2007 –С.670.
8. International Trade/ Nigel Grimwade (Author)// Publisher: Taylor & Francis; 2 edition (April 16, 2007). – P. 163-164

Віталій АНДРЕЙКО,
кандидат історичних наук, доцент
в.о. завідувача кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій
факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕВАГИ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄС ТА ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ УКРАЇНЦІВ ЩОДО ПРОЦЕСІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена вивченню основних принципів діяльності ЗМІ, характеристики економічних переваг від вступу до ЄС, організації взаємодії між органами державної влади і громадськістю, які в сучасних умовах відіграють визначальну роль у цьому процесі. На прикладі інформаційних кампаній щодо європейської інтеграції в Україні показано вагомість впливу засобів масової інформації на формування та визначення зовнішньополітичних орієнтирів нашої держави, які визначають громадську думку щодо інтеграційних процесів, зокрема інтеграції до Європейського Союзу. Приєднання до ЄС є стратегічною метою України, найкращим способом реалізації національних інтересів, побудови економічно розвинутої і демократичної держави, зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин.

Ключові слова: європейська інтеграція, економічні переваги, засоби масової інформації, громадська думка, інформаційні кампанії, українські медіа, громадська підтримка, Європейський Союз.

Стаття посвящена изучению основных принципов СМИ, характеристике экономических выгод от вступления в ЕС, организации взаимодействия между органами государственной власти и общественностью, которые в современных условиях играют ведущую роль в этом процессе. На примере информационных кампаний по европейской интеграции в Украине показано важность

влияния средств массовой информации на формирование и определение внешнеполитических ориентиров нашего государства, что определяет общественное мнение по вопросу об интеграционных процессах, в частности, интеграции в Европейский Союз. Присоединение к ЕС является стратегической целью Украины, лучшим способом реализации национальных интересов, построения экономически развитого и демократического государства, усиления позиций в мировой системе международных отношений.

Ключевые слова: *европейская интеграция, экономические преимущества, средства массовой информации, общественное мнение, информационные кампании, украинские медиа, общественная поддержка, Европейский Союз.*

This article is devoted to studying the basic principles of mass media activity, organizing interaction between public authorities and the public, which, under modern conditions, play a crucial role in this process, using as an example the information campaigns on European integration in Ukraine, the significance of the mass media influence on shaping and determining this country's foreign policy guidelines, which determines public opinion on integration processes, including accession to the European Union and the North Atlantic Alliance. It is emphasized that the perception of the EU by the Ukrainian citizens depends not only on the successful development of bilateral relations, but also on their objective coverage by the Ukrainian mass media.

Keywords: *European integration, economic advantages, mass media, public opinion, information campaigns, Ukrainian mass media, public support, the European Union.*

Постановка проблеми. У розвитку сучасної Української держави питання європейської та євроатлантичної інтеграції є одним із найбільш складних і неоднозначних. Відомо, що євроінтеграція є головним зовнішньополітичним пріоритетом України. Інтеграція в ЄС має свої переваги і для України, і для Європейського Союзу. Для нашої держави важливого значення набувають як процес її послідовного наближення до ЄС, так і стратегічний результат цього

процесу – повноправне членство в ЄС. Розвиток відносин з Європейським Союзом у довгостроковій перспективі є одним із пріоритетів зовнішньоекономічної політики України. Європейська інтеграція для України – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід’ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Виступаючи на XVII самміті Україна – ЄС, який відбувся у Києві 27 квітня 2015 р., Президент України Петро Порошенко наголосив, що перспектива членства у ЄС є стратегічним орієнтиром українських прагнень до перетворення і ключовою метою, заради якої проводяться реформи. Вперше Україна брала участь у самміті в статусі держави, яка уклала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом.

Політичні переваги інтеграції України у ЄС пов’язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки. Зближення з ЄС є гарантією, а виконання його вимог – інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні [5, 26].

У євроінтеграційному процесі кожної країни настає момент, коли із зовнішньополітичного питання він перетворюється на низку конкретних і досить складних завдань політики внутрішньої. Для України такий момент настав з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році. Відтоді на перший план вийшли абсолютно технічні потреби, наприклад, імплементація сотень європейських нормативних актів, щоб правила, за якими функціонує державний сектор, політика та економіка в Україні, були такими ж, як у Європі.

Угода про асоціацію визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» і слугує стратегічним орі-

ентиром системних соціально-економічних реформ в Україні. Передбачена Угодою поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС визначатиме правову базу для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, частково робочої сили між Україною та ЄС, а також регуляторного наближення, спрямованого на поступове входження економіки України до спільного ринку ЄС [7].

Проблема економічної інтеграції для України є однією з першочергових, а враховуючи те, що Україна – одна з найбільших європейських держав, то для неї особливо важливою є інтеграція саме з країнами Європи і, в першу чергу, з країнами-членами Європейського Союзу. Головна функція європейської інтеграції – консолідація українського суспільства. Традиційно в Україні були чіткі регіональні відмінності у ставленні населення до зовнішньополітичних пріоритетів. Новий формат відносин із ЄС – Угода про асоціацію – передбачає зміну як самої моделі, так і механізмів поглиблення двосторонніх відносин.

Важливим елементом Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ). Ними передбачено суттєву лібералізацію торгівлі (усунення тарифів чи квот) між сторонами, гармонізацію законодавства і нормативно-регуляторної бази [7].

Євроінтеграція сприятиме зростанню продуктивності економіки та темпів технологічної модернізації під впливом конкуренції на єдиному європейському ринку та забезпеченню вільного доступу до новітніх технологій, капіталу, інформації; підвищенню кваліфікації робочої сили за умов їх вільного руху в межах єдиного ринку; створенню більш сприятливого інвестиційного середовища; істотному зростанню обсягів торгівлі на ринку ЄС; створенню передумов для прискореного зростання взаємообміну в галузях з підвищеним рівнем науки та техноємності; підвищенню якості регулятивних інститутів у бюджетній, банківській, фінансовій сферах та корпоративному управлінні. Економічна інтегра-

ція також надасть можливість використовувати фонди регіонального розвитку ЄС для прискорення виходу на вищий рівень економічного розвитку, властивого більш розвиненим країнам Євросоюзу [6, 64].

Участь у процесі європейської інтеграції є за змістом не просто міжнародною взаємодією економік України та ЄС, а, насамперед, процесом глибокого проникнення інститутів ЄС (законодавства, норм і правил ведення бізнесу, кращих практик тощо) в українську економіку. У такій якості ЄС виступає переважно як фактор впливу на внутрішні процеси. У процесі інтегрування України в ЄС особливого значення набуває проблема залучення іноземних інвестицій, вирішенню якої сприяє поліпшення інвестиційного клімату в країні, зумовлене дією макроекономічних факторів.

Наслідком інтеграції України в ЄС стануть суттєві зміни в забезпеченні права на вільне працевлаштування, адекватної оплати та безпеки праці, гарантій соціального забезпечення, належних умов життя громадян, охорони здоров'я, освіти, культури, соціального захисту і соціального страхування відповідно до європейських стандартів. Сама мета інтеграції, як доводить досвід практично всіх нових країн-членів ЄС, стала потужним стимулом необхідних для цього соціально-економічних перетворень. Після розширення Україна стає безпосереднім сусідом ЄС, що визначить посилення впливу ЄС на Україну, зокрема, в контексті подальшої демократизації українського суспільства і зміцнення європейської орієнтації населення України [9].

Прагматичний аналіз свідчить, що найбільш актуальною є функція соціального контролю над масовою поведінкою, тому масова комунікація спрямована на формування громадської думки, свідомості окремої особи, створення різноманітних соціальних стереотипів, які сприяють маніпулюванню й керуванню суспільною свідомістю. Головною ланкою в масовій комунікації є засоби масової інформації, які фактично беруть на себе роль медіатора суспільно значущих подій [4, 211]. Саме тому вони, в першу чергу перетворюються на

об'єкт уваги політиків практично у всіх країнах. Мас-медіа беруть безпосередню участь у формуванні суспільної думки шляхом поширення тієї чи іншої інформації та оприлюднення тих чи інших фактів, які саме завдяки діяльності ЗМІ стають подією. З огляду на вплив ЗМІ на усі сфери життєдіяльності суспільства, завдяки чому вони стали невід'ємною складовою сучасної комунікації, мас-медіа спрямовано можуть продукувати громадську думку, здійснювати тиражування певних інформаційних смислів та кодів. Важливо усвідомлювати, що ЗМІ не розповідають про навколишній світ, а конструюють його; а саме – модулюють суб'єктивне, неадекватне сприйняття дійсності, змінюють поведінку суспільства та ставлення до тих чи інших подій та явищ.

З огляду на те, що в травні 2004 року країни Вишеградської четвірки стали частиною євроспільноти, може видатися, що дебати щодо вступу розпочалися щонайменше десятиліття тому – тим більше, що політичні рішення щодо процесів європейської інтеграції були прийняті ще на початку 1990-х рр. Дійсно, перші кроки, спрямовані на забезпечення суспільству доступу до інформації про євроінтеграційні кроки, були зроблені саме у цей період.

Вступ цих країн до ЄС мав потужний вплив на життєдіяльність держав, тому проблематика ЄС знаходила широке відображення в інформаційних джерелах та мас-медіа. Найбільші щоденні видання, а також радіо, телебачення та інтернет-ресурси уважно стежили за ситуацією в ЄС та інформували суспільство.

Під час проведення інформаційних кампаній, присвячених вступу до ЄС, переважна більшість ЗМІ тією чи іншою мірою зайняли «єврооптимістичну» позицію.

У найбільш тиражних газетах, що мали серйозний вплив на формування громадської думки, виразно домінували публікації, в яких акцент було зроблено на економічних та політичних перевагах вступу до ЄС. Аналогічна ситуація спостерігалася в інформаційних та суспільно-політичних програмах на всіх державних телеканалах. В ефірі щоденно були

присутні документальні фільми із серій «Йдемо до Європи», «ЄС – це ми» та програми, в яких демонструвалися позитивні моменти, що змінять життя для пересічних громадян країн ЦПСЄ після «повернення до Європи». Під час проведення інформаційної кампанії стосовно вступу до ЄС значно збільшилася кількість інформації на цю тему в мережі Інтернет [10].

Умовний табір «евроскептиків» був достатньо різноманітним, і інформаційні можливості для проведення «антиєвропейської» пропаганди у них були обмеженими. Більш помітною була присутність «евроскептиків» у мережі Інтернет. Зокрема, на деяких порталах було створено оперативну оновлювальну базу даних усіх можливих публікацій, в яких містилися аргументи проти вступу до Євросоюзу. Зі свого боку, противники інтеграції звинувачували ЗМІ в тому, що вони цілеспрямовано маніпулюють громадською думкою, перейшовши межу між інформуванням та пропагандою [11]. Однак їхні дії не мали широкої підтримки у населення країн V-4.

Іншою є ситуація щодо формування громадської думки українського суспільства щодо європейської та євроатлантичної інтеграції нашої країни. Прошло більше двох років з того моменту, коли розпочався Євромайдан, вже підписана і ратифікована Верховною Радою України та Європарламентом Угода про асоціацію, створення зони вільної торгівлі з ЄС, а українські ЗМІ так і не почали приділяти достатньої уваги питанням євроінтеграції.

В листопаді 2013 року деякі громадські організації почали проводити тренінги для регіональних журналістів на тему євроінтеграції. Метою цих тренінгів було отримання практичних і теоретичних навичок нестандартного висвітлення теми європейської інтеграції [1, 37-38].

Євроінтеграційні інформаційні кампанії є важливою складовою інтеграції України до ЄС. На них покладено функцію не тільки інформування громадськості про ЄС, а й формування позиції щодо необхідності вступу та переваг бути членом великої європейської конфедерації. Чи не єдиною загальнодержавною тематичною інформаційною кампанією

єю можемо вважати Дні Європи в Україні, що проводяться щороку у третю неділю травня [2, 36-42].

У працях вітчизняних авторів досить багато уваги приділяється питанням щодо використання технік зв'язків з громадськістю у системі державного управління, зокрема механізмів налагодження та утримання контактів із ЗМІ з метою забезпечення права громадян на інформацію про діяльність органів державного управління, їх залучення до прийняття управлінських рішень і формування громадської підтримки у процесі підготовки та реалізації державної політики, однак питання щодо їх застосування у сфері політики євроінтеграції України потребує додаткового розгляду [3].

Втім, на шляху до Євросоюзу рішучі кроки потрібні і в інформаційній галузі, зокрема, під час формування нового інформаційного суспільства. По-перше, насамперед важливо, вивчивши досвід функціонування телемовних систем у країнах – членах ЄС, виробити ефективну модель українського ТБ, зокрема запровадження суспільного (громадського) телебачення. По-друге, вкрай нагальним є забезпечення відповідності української медійної законодавчої бази стандартам та документам Ради Європи і гармонізації з законодавством Європейського Союзу. По-третє, проведення широкомасштабної агітаційно-інформаційної національної кампанії, розроблення і запровадження програми інформування широких кіл громадськості щодо ситуації в ЄС, проблем і успіхів, що існують на шляху інтеграції України до ЄС, забезпечення доступу до європейських правничих, бібліографічних та інших інформаційних баз даних, створення Національного центру (банку) даних ЄС.

Отже, в цій ситуації українські засоби масової інформації, зокрема їх політичний дискурс повинен вести посилену пропаганду, яка б правдиво подавала Україну не як буфер, а як східний європейський форпост, як ментально європейську країну.

Реалії засвідчують незамінну роль засобів масової інформації у процесі взаємодії між владними інституціями та громадсь-

кістю. ЗМІ стають дуже впливовим суспільним інститутом, зростає їх значення як джерела інформації та чинника, що значною мірою впливає на формування суспільних настроїв [8].

Висновки. Підсумовуючи вищенаведені дані, можемо дійти висновку, що представники мас-медіа, аналізуючи внутрішньополітичні чи зовнішньополітичні рішення, повинні намагатися прогнозувати, якою може бути реакція Європи, яким буде ставлення не до конкретних персон, а до країни загалом. Завдання експертного середовища, мас-медіа в тому, щоб не лише вузько аналізувати те, що робиться в державі, а й виходити на ширший контекст, думати про імідж України.

Формування зовнішньоекономічних зв'язків та інтеграційних процесів потягло за собою виникнення пов'язаних з цим процесом численних проблем, подолання яких необхідне для подальшого успішного функціонування зв'язків Україна – ЄС і конструктивного діалога між ними. У цьому розрізі можна виділити ключові проблеми розвитку зв'язків України з країнами ЄС, які потребують першочергового вирішення:

- подолання негативних зовнішніх факторів, тобто господарської кризи, політичної та соціальної нестабільності;
- поліпшення якісних характеристик вітчизняних товарів;
- підвищення ролі держави, для чого потрібно: створення державної довгострокової концепції та політики дій в галузі відновлення зовнішніх зв'язків та їх регулювання; формування узгодженої системи державного регулювання; прискорене створення регулятивної інфраструктури та правової бази;
- підвищення якості продукції та надання їм товарного вигляду;
- зниження рівня інфляції в українській економіці.

Щодо знаходження нових ринків збуту для українських товарів. Консультації з цього приводу з представниками кількох країн-членів ЄС свідчать, зокрема, про їх принципову готовність у межах політичних та економічних реалій сприяти зменшенню митних та інших зборів на продукцію, що експортується з України до ЄС та розширення існуючих квот по групі так званих «чутливих товарів»: сталі, текстилю,

ядерних товарів та сільгосппродукції. Ці країни підтримують раціональне і прагматичне ставлення України до її інтеграції у західноєвропейські структури.

Список використаних джерел

1. Грицяк Н. Інформаційні кампанії як механізм підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері євроінтеграції // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2. – С. 37-38.
2. Ібрагімова І. Інформаційне суспільство та взаємодія влади з громадськістю: вимоги ефективності // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 1. – С. 36 – 42.
3. Концепція державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=569-2007-%F0>.
4. МакКвел Деніс. Теорія масової комунікації. – Лондон. – 2001. – С.211.
5. Сіденко В. Розширення Європейського Союзу на Схід: наслідки для України / В. Сіденко // Національна безпека та оборона. – 2009. – №9. – С.26.
6. Сльозко О. Європейський вибір України в контексті інтеграції в ЄС / О. Сльозко // Україна у світовому економічному просторі / Ін-т економіки упр. та госп. права. – К.: Таксон. – 2008. – С.64.
7. Угода про асоціацію між Україною та ЄС і його державами-членами / Комітет з питань європейської інтеграції Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://comeuoint.rada.gov.ua/komevoint/control/uk/publish/article?art_id=56220&cat_id=45826.
8. Україна розпочинає рекламно-інформаційну кампанію на телеканалі CNN // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: www.novynar.com.ua/politics/43192.
9. Хто є хто в Європейському Союзі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://www.europa.eu.int/comm/igc2000/dialogue/info/offdoc>
10. Stanislaw Remuszko. List do Komisji Europejskiej (20-01-2003) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: www.rownemozliwosci_pl
11. Aleksander Chycki. Manipulate “Gazety Wyborczej” // Nasz Dziennik. 27.03.2002.

Іван АРТЬОМОВ,
кандидат історичних наук, доцент,
директор Навчально-наукового інституту
євроінтеграційних досліджень

Вікторія СІРА,
студентка факультету
міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

У роботі досліджуються актуальні аспекти євроінтеграційного поступу держави в контексті реалізації Угоди між Україною та Європейським Союзом.

Проаналізовано стан її виконання через призму офіційних звітів Кабінету Міністрів, з одного боку, та точок зору незалежних експертів – з іншого. Зіставляються різні погляди на проблему, визначається бачення перспективи раціонального використання євроінтеграційного потенціалу Угоди.

Ключові слова: *Угода про асоціацію між Україною з ЄС, євроінтеграція, політична асоціація, правоохоронні органи, зовнішня політика, зовнішня безпека, потенціал Угоди.*

В работе исследуются актуальные аспекты евроинтеграционного развития государства в контексте реализации Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом.

Проанализировано состояние его выполнения по официальным отчетам Кабинета Министров, с одной стороны, и с точки зрения независимых экспертов – с другой. Сопоставляются различные взгляды на проблему, определяется видение перспективы рационального использования евроинтеграционного потенциала Соглашения.

Ключевые слова: *Соглашение об ассоциации между Украиной и ЕС, евроинтеграция, политическая ассоциация, правоохра-*

нительные органы, внешняя политика, внешняя безопасность, потенциал Соглашения.

The article deals with the current aspects of European integration of the state in the context of implementation of the EU-Ukraine Association Agreement.

Analyzed the state of its implementation through the prism of the official reports of the Cabinet of Ministers on the one hand, and independent experts on the other. Matched different points of view on the issue, determined vision of prospects of rational use of the Agreement potential in European integration.

Keywords: *Association Agreement between the EU and Ukraine, European integration, political association, law enforcement authorities, foreign policy, external security, potential of Agreement*

Постановка проблеми. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС додало потужний імпульс прискоренню євроінтеграційного поступу держави. Глобальні завдання з реалізації положень Угоди про політичну асоціацію, економічну інтеграцію в ЗВТ з ЄС та лібералізацію візового режиму поставили серйозні проблеми перед Кабінетом Міністрів, органами місцевого самоврядування в регіонах та суспільством загалом. Тому дослідження проблематики реалізовано шляхом зіставлення офіційних звітів та матеріалів незалежних експертів з цього питання.

Європа з її багатотисячолітніми традиціями, різноманітними формами життєвого укладу завжди шукала ідею загальноконтинентального об'єднання, яка була реалізована з утворенням Європейського Союзу. Україна, що знаходиться у центрі європейського континенту, не могла залишатися осторонь європейської спільноти.

Мета дослідження: здійснити аналіз стану виконання Угоди України з ЄС про асоціацію та структурувати й узагальнити позитивні складові цього процесу, а також акцентувати увагу на проблемах, що мають місце.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентної спроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Основними політичними вигодами послідовної європейської інтеграції є зміцнення стабільності демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури демократії і повага до прав людини.

Проте слабкі євроінтеграційні позиції України до 2014 р.та її невідповідність політичним і економічним критеріям вступу до ЄС були закономірним результатом непослідовності і зволікання у здійсненні реформ.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі Угода) поставило перед Україною першочерговим завданням адаптацію законодавства України до законодавства ЄС, що полягає у зближенні із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави у рамках ЄС і сприятиме поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у державах - членах ЄС.

Передбачено, що до українського законодавства має бути включено значну частину правового доробку ЄС, Україна, отже, стає інтегральною складовою сучасної Європи. У цьому сенсі надзвичайно важливо, що положення Угоди про асоціацію є юридично зобов'язуючими.

Крім того, Угодою передбачено створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі. Вона покликана забезпечити тісну економічну інтеграцію України та Європейського Союзу. Адже мається на увазі не лише суттєва лібералізація власне торгівлі, тобто усунення тарифів чи квот, а й гармонізація українського законодавства і нормативно-регуляторної бази до тої, що є в ЄС. Завдяки цьому має відбутись гли-

бока економічна інтеграція України до спільного європейського ринку.

Тому надзвичайно важливим фактором сьогодення є виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Координатором аналітичної діяльності щодо стану реалізації положень Угоди є Урядовий офіс з питань європейської інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України. Ця структура здійснює постійний контроль стану справ, про що свідчить Звіт про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [1].

Важливу роль у цьому процесі відіграють Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014-2017 роки» [2], Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [3], «План дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України» [4], Звіти про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (вересень 2014 року – квітень 2015 року) та (на січень 2016 р.) [5, 6], Закон України № 1629-IV від 18.03.2004 р. «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [7].

Основними нормативно-правовими актами, які регулюють процес адаптації українського законодавства, внутрішньої, зовнішньої та політики безпеки України до європейських норм та стандартів є також закони України «Про Національну поліцію» [8], «Про місцеві вибори» [9], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо фінансування діяльності політичних партій» [10], Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» [11], «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [12],

Указ Президента України «Про Конституційну комісію» [13], Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 - 2020 роки [14], Коаліційна угода депутатів Верховної Ради України від 2014 р. [15].

Реалізація базових положень політичної асоціації

Основними пріоритетами реалізації положень політичної асоціації є проведення в Україні ряду реформ: конституційної та виборчої реформи; впровадження регіональної політики європейського зразка; реформа системи запобігання та боротьби з корупцією та реформа у сфері державного управління.

Найбільш актуальним на сьогодні є процес відновлення конституційної реформи шляхом інклюзивного та представницького процесу, зокрема за допомогою активних консультацій з громадянським суспільством, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії, включаючи законодавчі кроки, спрямовані на внесення змін до Конституції для децентралізації влади та проведення судової реформи.

Досягнуто певного прогресу в реалізації конституційної реформи. Зокрема, в частині децентралізації влади Указом Президента України від 03 березня 2015 р. створено Конституційну комісію. Відповідно до Положення Конституційна комісія є спеціальним допоміжним органом при Президенті України. Основними завданнями Комісії є узагальнення практики виконання Конституції України, пропозицій щодо її вдосконалення з урахуванням сучасних викликів та потреб суспільства, напрацювання узгоджених пропозицій щодо проведення конституційної реформи та забезпечення їх широкого громадського та професійного обговорення [13].

31 березня 2015 року Президент України своїм указом затвердив персональний склад Конституційної комісії під головуванням Голови Верховної Ради України В. Б. Гройсмана. До складу Комісії увійшли 72 особи, у тому числі представники наукових кіл, народні депутати, судді.

Відбулися вже кілька засідань Конституційної комісії, за результатами яких у її складі було створено робочі групи за трьома напрямками: децентралізація влади і місцеве самоврядування, реформа правосуддя і забезпечення прав людини. Також було затверджено склад робочих груп і визначено графік роботи.

Загалом на початок 2016 р. законодавчим результатом впровадження конституційної реформи є попереднє схвалення Верховною Радою України проектів законів України: «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» та «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [6].

Наступним пріоритетом є виборча реформа, відповідно до якої впроваджуються заходи для гармонізації виборчого законодавства шляхом його уніфікації та реформування системи фінансування політичних партій, включаючи державне фінансування. Такі заходи мають вживатися шляхом інклюзивного та представницького процесу відповідно до рекомендацій ОБСЄ/БДПІ, ГРЕКО та Венеціанської комісії [5].

Результатом втілення виборчої реформи стало проведення місцевих виборів у жовтні 2015 року. Дострокові президентські та парламентські вибори, проведені у 2014 р., були, за висновком міжнародних спостерігачів, важливим кроком до консолідації демократичних сил відповідно до міжнародних зобов'язань України. Однак місії спостерігачів ОБСЄ/ОДІПР рекомендували вдосконалити нормативно-правове регулювання виборів та знову наголосили на проведенні всеохоплюючої виборчої реформи. Згідно з новою виборчою реформою, 07 серпня 2015 р. було прийнято закон про місцеві вибори, який передбачає впровадження пропорційної системи з відкритими списками для парламентських та президентських виборів, вибори голів великих міст абсолютною більшістю та зменшення загального числа членів місцевих та обласних рад [9].

Проте, незважаючи на проведення з великими труднощами місцевих виборів 25 жовтня 2015 р., вони виявили

слабкі сторони та незакінченість реформування виборчої системи. За результатами аналізу експерта Реанімаційного пакету реформ Чебаненко О. та міжнародного експерта з виборчого права Фітцджеральд М. було виявлено низку протиріч. Так, у цій системі відсутній основний компонент системи з відкритими списками: виборці не можуть впливати на порядок розміщення кандидатів у партійному списку. Між тим основний принцип пропорційної виборчої системи з відкритими списками полягає в тому, що виборці можуть вибирати зі списку кандидатів від партії: той, хто набере якнайбільше голосів, буде першим у партійному списку. Такий механізм зменшує контроль партії над тим, кого саме буде обрано. Крім того, правила щодо фінансування кампаній, викладені у новому законі, загалом подібні до тих, що передбачені законом про парламентські вибори, і залишаються недосконалими. Зокрема, закон не передбачає будь-яких обмежень щодо витрат на передвиборні кампанії кандидатів та партій, таким чином створюються умови для постійного збільшення обсягів витрат і посилення залежності партій і кандидатів від приватного фінансування [16].

Слід сказати про те, що частково ці зауваження вже враховано. 6 квітня 2015 року Кабінетом Міністрів України було внесено на розгляд Верховної Ради України законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо фінансування діяльності політичних партій». Законопроект розроблено з метою досягнення критеріїв Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для встановлення прозорості фінансування політичних партій та виборчих кампаній.

Законопроект передбачає: закріплення джерел набуття коштів та майна політичними партіями, у тому числі через фінансову підтримку з державного бюджету; уточнення переліку суб'єктів, які не можуть здійснювати фінансування політичних партій; встановлення обмежень сум добровільних внесків юридичних та фізичних осіб; встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення обмежень у фінансуванні політичної партії тощо [10].

Одночасно на розгляд парламенту був поданий законопроект «Про внесення зміни до статті 87 Бюджетного кодексу України», який вносить фінансування політичних партій до переліку видатків, що здійснюються з державного бюджету України. Крім того, Комітетом Верховної Ради з питань запобігання і протидії корупції створено робочу групу з напрацювання пропозицій щодо законодавчого врегулювання питань фінансування політичних партій, до складу якої включені народні депутати України, представники громадськості, державних органів [5].

У цілому, на початок 2016 р. законодавчим результатом впровадження виборчої реформи є прийняття законів України: «Про місцеві вибори», «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації проведення перших виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції», «Про внесення зміни до статті 87 Бюджетного кодексу України (щодо фінансування політичних партій)» [6].

Щодо впровадження регіональної політики європейського зразка, то у 2016 р. прийнято закон «Про засади державної регіональної політики» щодо реформи міжбюджетних відносин, а також про добровільне об'єднання територіальних громад. Ці закони започаткували процеси децентралізації, збільшення фінансової спроможності місцевих бюджетів, формування спроможних, самодостатніх територіальних громад.

Робоча група Конституційної комісії вже вирішила питання щодо термінології майбутнього адміністративно-територіального устрою України та його утворень. Місцеве самоврядування здійснюватиметься на трьох рівнях: громада (об'єднання поселень), повіт (об'єднання громад), регіон (області, Крим, Київ). Формування нового адмінтерустрою України буде найбільш дискусійною частиною у децентралізаційній реформі. Фактично запроваджується лише один новий термін — «повіт».

У повітової влади буде набагато менше повноважень, аніж у нинішньої районної. Більшість функцій перейде на низовий рівень, до громад. Натомість повітове самоврядування візьме на себе відповідальність за справи, які неможливо вирішити на базовому щаблі, — насамперед це стосується медичної допомоги вторинного рівня (йдеться про лікарні зі стаціонаром). Окрім того, у повітових центрах працюватимуть представники виконавчої влади держави — державні урядники, які стежитимуть за дотриманням законності в діяльності органів місцевого самоврядування. Зокрема, урядники матимуть право призупинити рішення місцевих рад, якщо вони порушують закон або виходять за межі повноважень, з одночасним зверненням до суду.

Отже, поділ областей на повіти (або можна сказати — гуртування громад у повіти) відбуватиметься з урахуванням двох основних факторів: здатності адміністративно-територіальної одиниці забезпечити мешканців якісними медичними послугами, а також можливості ефективного контролю над місцевою владою.

За проектом члена робочої групи Конституційної комісії І. Коліушко передбачено створення 129 повітів на всій території України замість 490 районів, а також близько 1,5 тисячі громад замість 11,5 тисячі суб'єктів місцевого самоврядування у нинішньому статусі. З тих 129 повітів 10 припадає на неконтрольовану частину Донбасу, а 8 — на Крим із Севастополем. І. Коліушко намагався проектувати повіти рівномірними. Так, 104 із 129 спроектованих повітів охоплюватимуть від 200 до 400 тис. мешканців. На думку експерта, це оптимальна кількість населення для «нових районів». Принаймні 6 повітів будуть меншими (понад 150 тис. мешканців). Ще 19 повітів будуть більше заселеними, ніж звичайні; зокрема, у 8 повітах мешкатиме понад 800 тисяч осіб. Найзаселеніші повіти зосереджуватимуться довкола регіональних центрів. Майже кожний обласний центр має «взяти під опіку» також прилеглі райони: подекуди — один, подекуди — по кілька [17].

Продемонстровано значний прогрес у боротьбі з корупцією, у тому числі шляхом реалізації комплексного пакету антикорупційного законодавства, ухваленого 14 жовтня 2014 року, починаючи з формування та забезпечення ефективного функціонування Національного антикорупційного бюро та Національного агентства з питань запобігання корупції. Разом з тим, помірний прогрес спостерігається щодо створення та започаткування роботи системи органів з імплементації антикорупційного законодавства, утворення органів у сфері запобігання та боротьби з корупцією.

Щодо реформи у сфері державного управління, то прийнято Закони України «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування» та розроблено проекти Стратегії реформування державного управління України на 2015 – 2020 роки та плану заходів з реалізації Стратегії на 2015 – 2017 роки [6].

Отже, з часу підписання Угоди про асоціацію Україна проводить активні внутрішньополітичні перетворення за європейськими стандартами в галузях конституційної реформи, децентралізації влади, боротьби з корупцією та державного управління. У співробітництві й за спільно розробленим з Європейським Союзом планом впроваджується політична частина Асоціації з урахуванням верховенства права, демократичного розвитку та належного врядування.

Стан реформування правоохоронних органів

Необхідність реформи правоохоронної системи України є однією з умов внутрішньодержавної трансформації в політичній частині Угоди про асоціацію. До того ж ця необхідність визнається всіма зацікавленими сторонами: суспільством, політиками, правоохоронцями. Реформування повинно охопити всі ланки правоохоронних органів: міліцію, прокуратуру, СБУ та судову систему. Основною проблемою в Україні є корумпованість, авторитаризм, жорстка ієрархічність, політична ангажованість та орієнтація не на служіння

суспільству, а на репресивні форми соціального контролю. Таким чином, реформування системи правоохоронних органів має відбуватися в комплексі реформ сектору безпеки й оборони та торкнутися всіх інститутів, що забезпечують виконання правоохоронних функцій держави, як суб'єктів, так і об'єктів реформування.

Реформа системи правосуддя підкріплена низкою нових законів у цій галузі, серед них закони України «Про прокуратуру», «Про забезпечення права на справедливий суд», «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» (щодо удосконалення та особливостей застосування окремих положень)», «Про виконавче провадження», «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», а також Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 - 2020 роки та урядова Концепція судової реформи.

Так, Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 р. передбачає такі суттєві зміни: запровадження оцінки кваліфікаційного рівня судді та перевірки добросовісності суддів; запровадження суддівського досьє; посилення дисциплінарної відповідальності суддів; більш прозорий механізм формування на конкурсних засадах складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради юстиції; можливість безпосереднього звернення до Верховного Суду України із заявою про перегляд судових рішень [11].

Законом «Про прокуратуру» скасовано елементи так званого «загального нагляду» органів прокуратури за додержанням законодавства.

Згідно із Законом України «Про Державне бюро розслідувань», пріоритетами роботи цього органу стануть розкриття діяльності злочинних організацій, а також злочини, пов'язані з тероризмом та особливо тяжкі насильницькі злочини.

Для проведення комплексного оновлення судової системи України утворено Раду з питань судової реформи. Процес реформування передбачає вжиття подальших заходів щодо реформи правосуддя, зокрема шляхом прийняття від-

повідно до європейських стандартів та в тісній співпраці з Радою Європи/Венеціанською комісією Стратегії судової реформи, включаючи деталізований та всеохоплюючий план імплементації.

Судова реформа є одним з ключових напрямів співробітництва України та Європейського Союзу. Проведення реформи системи правосуддя невід'ємно пов'язано із завершенням конституційної реформи. 30 жовтня 2015 року Конституційною комісією остаточно затверджено проект змін до Конституції України в частині правосуддя (з урахуванням рекомендацій Венеціанської комісії від 23 жовтня 2015 року). 1 лютого 2016 року Конституційний Суд надав позитивний висновок щодо проекту. 2 лютого 2016 року Верховна Рада України попередньо схвалила проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Проект змін, зокрема, спрямований на:

- деполітизацію та забезпечення незалежності судової влади (усунення Верховної Ради України з процесу призначення суддів; безстрокове призначення суддів за поданням Вищої ради правосуддя);
- підвищення вимог та професійних стандартів для суддівського корпусу (запровадження конкурсних процедур при призначенні суддів на посади);
- обмеження імунітету судді (до функціонального);
- забезпечення інституційної спроможності прокуратури, адвокатури та системи виконання судових рішень [6].

Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 - 2020 роки була підготовлена Радою з питань судової реформи за участю експертів проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції». Стратегія передбачає два етапи реформи: 1 - невідкладне оновлення законодавства, спрямоване на відновлення довіри до судової влади та суміжних правових інститутів в Україні; 2 - системні зміни в законодавстві, у тому числі прийняття змін до Конституції України та комплексна побудова інституційних спроможностей відповідних правових інститутів [14].

Неефективність української системи органів внутрішніх справ пояснюється її невідповідністю сучасним демократичним соціальним, економічним та політичним реаліям. За часів незалежності України масштабної реформи не відбувалось. З кожною зміною державної влади були спроби модернізувати систему органів внутрішніх справ (усього 9 спроб), однак, як правило, процес реформування щораз переводився в режим «ручного управління» і використовувався для реалізації особистих цілей — міліція завжди використовувалася в якості адміністративного ресурсу і джерела тіньових коштів.

Реформу системи органів внутрішніх справ було розпочато в 2014 році. Вона передбачала прийняття чотирьох законів: «Про органи внутрішніх справ», «Про Національну поліцію», «Про сервісні послуги і сервісні центри Міністерства внутрішніх справ України», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» [18, с. 10-11].

Закон України «Про Національну поліцію» передбачає введення в ній вищої незалежної посади. Керівник Національної поліції буде служити закону, а міністр внутрішніх справ як політична фігура займеться визначенням державної політики у сфері охорони правопорядку [8].

Відповідно до Стратегії розвитку України - 2020 метою державної політики у сфері реформування правоохоронної системи є коригування завдань та функцій правоохоронних органів, упровадження нових засад проходження служби, нових критеріїв оцінки роботи правоохоронців для підвищення рівня захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави від протиправних посягань.

Коаліційною угодою визначено формування нової системи Міністерства внутрішніх справ як цивільного органу, що формує державну політику у сферах протидії злочинності та забезпечення громадського порядку, комплексного управління державним кордоном, протидії нелегальній

міграції, цивільного захисту, пожежної безпеки та протидії надзвичайним ситуаціям.

В угоді передбачено забезпечення інституційної спроможності МВС щодо формування державної політики у зазначених сферах шляхом створення профільних департаментів. Ще одним пунктом є утворення Національної поліції — центрального органу виконавчої влади в системі МВС, що реалізує державну політику у сфері протидії злочинності та забезпечення громадського порядку. Складовими такої структури є:

- поліція громадської безпеки (єдина патрульна служба та служба дільничних інспекторів);
- кримінальна поліція (оперативно-слідчі органи);
- підрозділи поліції спеціального призначення — уніфіковані підрозділи швидкого реагування, вичерпний перелік функцій яких встановлюється законом;
- судова поліція.

Окрім того, коаліційною угодою та концепцією реформування передбачено включення до структури МВС таких напрямів:

1. Державна прикордонна служба — центральний орган виконавчої влади в системі МВС, що реалізує державну політику у сфері комплексного управління державним кордоном.

2. Державна міграційна служба — центральний орган виконавчої влади в системі МВС, що реалізує державну політику у сфері протидії нелегальній міграції.

3. Державна служба з надзвичайних ситуацій — центральний орган виконавчої влади в системі МВС, який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту пожежної безпеки та захисту від надзвичайних ситуацій.

4. Національна гвардія — військовоє формування у системі МВС із функціями забезпечення правопорядку [15].

Загалом реформа органів внутрішніх справ України заслуговує на позитивну оцінку, однак їй притаманні суттєві недоліки, що містять загрозу зриву не лише термінів виконання, але й досягнення задекларованих цілей. А найголов-

нішою проблемою залишається взаємне відчуження поліції і суспільства. З метою подолання цієї вагомій проблеми є необхідним, з одного боку, формування у працівників поліції культури цивільної служби, бачення суспільства як дружнього оточення, партнера в забезпеченні громадського порядку та боротьби з правопорушеннями, а з іншого – формування в суспільній свідомості позитивного іміджу Національної поліції, образу поліцейського як захисника громадян, їх прав і свобод від протиправних посягань [19].

Таким чином, починаючи з 2014 р. зроблено низку перших кроків до створення передумов здійснення системних правоохоронних реформ. Успішність перших кроків цього реформування стала можливою завдяки ентузіазму нової команди Міністерства внутрішніх справ, активній участі громадськості та міжнародній підтримці та консультування Європейського Союзу. Крім того, вірним є обраний комплексний підхід, а саме реформування у всіх галузях – від органів внутрішніх справ до прокуратури та суду.

Стан реалізації положень Угоди про зовнішню політику та безпеку

Важливою складовою реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є співробітництво і зближення у сфері зовнішньої політики і політики безпеки. На виконання частини домовленостей II Розділу Угоди, з-поміж іншого реалізуються багатосторонні відносини для сприяння міжнародній та європейській стабільності, кризового управління та створення механізму реагування на глобальні та регіональні виклики і ключові загрози.

Одним з найважливіших аспектів імплементації Угоди між Україною та ЄС є їх співпраця у сприянні міжнародній та європейській стабільності. Україна продовжує практику приєднання до заяв і виступів ЄС з міжнародних питань, у тому числі в рамках міжнародних організацій (ООН та системи її органів і установ, ОБСЄ, МАГАТЕ тощо).

Співробітництво у сфері безпеки та оборони реалізується на основі Адміністративної угоди між Міністерством оборони України та Європейським оборонним агентством, підписаної у грудні 2015 р. у Брюсселі Міністром оборони України генералом армії України Степаном Полтораком та Верховним представником ЄС із закордонних питань та політики безпеки Федерікою Могеріні. Договір має стати практичним інструментом для поглиблення військово-технічного співробітництва між Україною та ЄС, зокрема практичної взаємодії між підприємствами оборонно-промислового комплексу України та країнами-членами Агентства, сприятиме залученню України до проведення європейських досліджень та розробки технологій у сфері оборони [20].

Активного розвитку отримала й реалізація двосторонніх відносин України з окремими країнами ЄС в галузі безпеки та оборони. У лютому 2015 року ратифіковано Угоду між Кабінетом Міністрів України, Урядом Литовської Республіки та Урядом Республіки Польща стосовно створення спільної військової частини. Реалізація Угоди сприятиме активізації участі України в регіональних ініціативах, спрямованих на зміцнення миру та стабільності. Головним завданням спільної бригади буде участь у міжнародних зусиллях з гарантування миру, поглиблення регіонального воєнного співробітництва та забезпечення основи для створення на базі бригади бойової групи ЄС [21].

Також у липні 2015 р. підписано Технічну угоду між Міністерством оборони України, Міністерством охорони краю Литовської Республіки та Міністерством національної оборони Республіки Польща щодо детальних аспектів функціонування спільної військової частини та її командування [22]. 25 січня 2016 року відбулися заходи з офіційного відкриття штабу спільної військової частини.

У рамках роботи щодо залучення сил і засобів до чергування у першому півріччі 2016 року у складі бойової тактичної групи (БТГ) ЄС держав-членів Вишеградської четвірки (Республіка Польща, Словацька Республіка, Угорщина,

Чеська Республіка) підписано ноту про приєднання України до Меморандуму про взаєморозуміння щодо формування БТГ ЄС Вишеградської четвірки.

5 квітня 2016 р. в м. Кишиневі підписано Протокол між Спеціальною службою державної охорони Грузії, Службою державної охорони Республіки Молдова, Службою безпеки та охорони Румунії, Національною службою охорони Республіки Болгарія та Управлінням державної охорони України про співробітництво у сфері професійної підготовки кадрів. Основна мета Протоколу – розвиток співробітництва між спецслужбами у сфері професійної підготовки співробітників підрозділів державної охорони. Спецслужби Грузії, Молдови, Румунії, Болгарії та України будуть розширювати та поглиблювати співпрацю за різними напрямками забезпечення безпеки. Підписання цього документа сприятиме створенню в Управлінні державної охорони України спецпідрозділу за європейськими стандартами з високопрофесійними фахівцями [23].

У сучасних умовах глобалізації однією з основних загроз миру та стабільності у світі є тероризм. Україна підписала додатковий протокол до конвенції Ради Європи про запобігання тероризму. Документом вводиться кримінальна відповідальність за низку діянь, у тому числі за умисну участь у терористичній групі, проходження курсу підготовки для вчинення терористичних актів, факт виїзду за кордон з терористичною метою, фінансування або організацію таких поїздок. Протоколом також створюється мережа національних, цілодобово доступних контактних пунктів для оперативного обміну інформацією. Україна стала вісімнадцятою державою-членом Ради Європи, яка підписала цей міжнародний документ [6].

У виконання пунктів Угоди про асоціацію щодо співробітництва у сфері управління кордонами, міграції та притулку найактуальнішими на сьогодні є питання контролю над кордонами України. Треба зауважити, що країнами-сусідами України є 7 держав, а особливу турботу викликають українські східні кордони.

Уздовж українсько-російського державного кордону тимчасово закрито пункти пропуску через державний кордон та пункт контролю у Луганській та Донецькій областях (розпорядження Уряду від 21 січня 2015). Крім того, схвалено рішення про закриття ще ряду пунктів пропуску через державний кордон у межах Луганської, Донецької, Чернігівської, Сумської та Харківської областей (розпорядження Уряду від 18 лютого 2015 року). Усього закрито 23 пункти пропуску (1 – міжнародний, 4 – міждержавних та 18 місцевих), продовжують функціонувати 39 пунктів пропуску (3 – в Чернігівській області, 14 – в Сумській, 15 – в Харківській, 6 – в Луганській та 1 – в Київській) [24].

З 1 березня 2015 року зупинено дію окремих положень Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про безвізові поїздки громадян України і Російської Федерації. Відповідно до постанови Уряду від 30 січня 2015 року громадяни Російської Федерації в'їжджають, прямують транзитом, перебувають і пересуваються територією України лише на підставі закордонних паспортів.

Прийнято рішення (постанова Уряду від 4 березня 2015 року) про запровадження тимчасових обмежень на перетинання державного кордону України жителями прикордонних регіонів. Так, з 16 березня 2015 року жителі прикордонних регіонів Російської Федерації можуть в'їжджати в Україну винятково через міжнародні та міждержавні пункти пропуску на підставі документів, дійсних для виїзду за кордон, та перебувати на її території строком до 90 днів протягом 180 днів [25].

Щодо українсько-білоруського державного кордону, то тут укладено Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь про затвердження Положення про демаркацію державного кордону між Україною і Республікою Білорусь від 12.11.2014 р. На сьогодні виконується План демаркації українсько-білоруського державного кордону (на місцевість винесено 308 км лінії кордону), також відбувається встановлення 800 прикордонних знаків (по 400 з кожної зі сторін) [26].

Уздовж українсько-молдовського державного кордону практично завершено демаркацію, зусилля зосереджено на завершенні демаркації центральної (придністровської) його ділянки. Спільною демаркаційною комісією узгоджено практично усі проблемні відрізки кордону, зокрема і на центральній (придністровській) ділянці.

Повністю узгоджено проект Договору між Україною і Республікою Молдова про режим українсько-молдовського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань. Розпочато практичну реалізацію Протоколу між Адміністрацією Держприкордонслужби України та Департаментом Прикордонної поліції МВС Молдови про обмін статистичною та аналітичною інформацією (підписаний 20.11.2014 р).

Щодо точок стику державних кордонів, то 8 квітня 2015 року Верховна Рада ратифікувала Угоду між Кабінетом Міністрів України, Урядом Республіки Білорусь і Урядом Республіки Польща про точку стику державних кордонів України, Республіки Білорусь і Республіки Польща, підписану 14 березня 2013 р. у м. Луцьку [5].

20 жовтня 2014 року прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», спрямований на вирішення нагальних питань з обліку та життєзабезпечення внутрішньо переміщених осіб та членів їх сімей, спрощення порядку тимчасової реєстрації переселенців, удосконалення порядку та скорочення граничних строків розгляду заяв про оформлення, переоформлення, продовження соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам, забезпечення їх соціальними та медичними послугами [27].

З метою забезпечення соціального захисту осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, Урядом прийнято постанову від 1 жовтня 2014 року «Про облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції». За оперативною інформацією служб соціального захисту населення

станом на початок квітня 2015 р. обліковано 897 143 сім'ї (1 219 008 осіб).

У межах заходів створення інформаційно-комунікаційної інфраструктури Єдиної інформаційно-аналітичної системи управління міграційними процесами створено відповідні компоненти цієї системи для 204 територіальних органів Державної міграційної служби. Розгорнуто Центр обробки даних системи, який забезпечує функціонування підсистем «Оформлення документів, що підтверджують громадянство України» та «Облік іноземців та біженців» [6].

Отже, найголовнішими векторами процесу імплементації Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС в галузі зовнішньої політики та безпеки є співпраця в сприянні міжнародній та європейській стабільності, реалізація двосторонніх відносин України з окремими країнами ЄС в галузі безпеки та оборони, запобігання тероризму, управління кордонами, міграції та притулку. Ці заходи пройшли вже перший обов'язковий етап – законодавчо-нормативного оформлення. По всіх цих напрямках співпраці ратифіковано базові документи, які відповідають основним завданням і принципам формування та реалізації зовнішньої політики та політики оборони на основі демократії, прав і свобод людини, верховенства права.

Отже, виконання Угоди про асоціацію впроваджується частково, до моменту її ратифікації всіма державами-членами ЄС. Політична частина реалізується через процес адаптації українського законодавства до європейських норм, а саме і проводяться конституційна та виборча реформи, впровадження регіональної політики європейського зразка. Важливими заходами є реформування правоохоронної системи України через реформу системи правосуддя та органів внутрішніх справ. У галузі зовнішньої політики та безпеки реалізуються двосторонні відносини України з окремими країнами ЄС в галузі безпеки та оборони, проводяться заходи із запобігання тероризму та управління кордонами, міграції та притулку.

Треба наголосити на тому, що процес імплементації Угоди знаходиться у своїй активній фазі, внутрішні рефор-

ми, які проводяться в Україні, перебувають на початковій стадії, а їх реалізація ускладнюється продовженням конфлікту на Сході України.

Недоліки в роботі щодо реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною з ЄС

Поряд з позитивною динамікою стану виконання Угоди слід, об'єктивно визнати і недоліки, а саме те, що процес виконання складових Угоди не завжди динамічний та послідовний. Підтвердженням цієї тези є публікація «Рік виконання Угоди про асоціацію: що загубив уряд у «європейському» звіті», вміщена в «Європейській правді» [28]. Публікація окреслює проблеми реалізації окремих положеннях Угоди.

Автор привертає увагу до таких моментів Звіту уряду: **«Повністю відсутній аналіз державної політики».**

Звіт являє собою просто перелік законів або законопроектів, проте цю інформацію можна легко знайти самостійно, наприклад, на сайті ВРУ.

У Звіті немає пояснення, чому ці закони приймались, яка їхня актуальність, які проблеми вони змінюють, а які - ні та що для цього потрібно зробити.

Але ще важливіше те, що Звіт не дає ключового висновку – чого ж Україна досягла протягом 2015 року під час виконання Угоди про асоціацію?

Зокрема, незрозуміло, який відсоток законодавства ЄС ми вже адаптували, де ми маємо найбільші досягнення в Зоні вільної торгівлі з ЄС, що змінилось у роботі ключових державних органів, які відповідальні за виконання ЗВТ з ЄС (які створились, які ліквідувались, що змінилось в їхніх процедурах), які досягнення ми маємо у секторальних розділах, таких, як екологія, транспорт (адже кожному пересічному громадянину хочеться знати, що буде з технічним оглядом автомобілів, коли відбудеться реформа залізниці тощо).

Незважаючи на те, що Звіт містить всю вичерпну інформацію про роботу по Угоді, зрозуміти, в чому ж досягнення,

а в чому, навпаки, проблеми, важко. Деякі законопроекти дійсно не відповідають законодавству ЄС, а деякі, які зазначені як ті, що відповідають вимогам ЄС, мають негативні висновки Представництва ЄС, Світового банку та Міністерства економічного розвитку та торгівлі.

Позитивний приклад - сфера конкуренції, зокрема розділ, що стосується накладання штрафів на компанії за порушення конкуренції. В цій частині у Звіті чітко виписано, що законопроект №2431 (щодо методики розрахунку штрафів Антимонопольним комітетом) у тій редакції, яку профільний Комітет ВРУ рекомендував до прийняття в другому читанні, порушує ст. 255 Угоди про асоціацію, якою передбачається надати можливість господарським судам повністю переглядати рішення Антимонопольного комітету в частині накладання штрафів.

Наразі депутати так і не змогли визначитись, що є більшим злом: «корупція в судах» чи «корупція в Антимонопольному комітеті», яким має бути перехідний період для реформи тощо. Негативний приклад – реформа сфери безпечності харчових продуктів містить посилення на законопроект про Державний контроль (№0906) та про корми (№2845-1). Ці законопроекти важливі, оскільки перший мав би забезпечити належний контроль за безпечністю харчових продуктів, а другий має створити європейський контроль на виробництвах, де годують свійських тварин, які призначені для споживання людиною.

На перший законопроект надіслано критичні листи від Представництва ЄС та Світового банку, через які він уже більше року знаходиться в парламенті. Другий законопроект містить норми, які порушують вимоги СОТ, зокрема про автоматичне включення європейського реєстру кормів до українського реєстру, а тому можуть виникати подальші проблеми у співпраці з цією організацією.

Чи готові ми в час складних торговельних відносин з Росією до того, що на нас подадуть позов у СОТ?

Ці застереження вже висловили в Міністерстві економіки, проте чомусь ані цей висновок, ані висновки Представни-

цтва ЄС та Світового банку не були враховані. Урядовий звіт, на жаль, містить дуже мало якісних показників та конкретних даних, особливо щодо економічних та торговельних питань.

Якщо говорити тільки сухою мовою Держстату, то стане ясно: тимчасове застосування Зони вільної торгівлі в односторонньому порядку з листопада 2014 року не привело до значних позитивних результатів для зовнішньоторговельного балансу України. Звісно, спрацювало кілька факторів відразу: середовище для українських експортерів було несприятливим через уповільнення світової економіки, відбулося скорочення попиту на сировинні товари, які Україна традиційно продає на світовому ринку.

Однак факт залишається фактом: ми досі так і не змогли замінити втрачений російський ринок і продовжуємо робити досить мало для підкорення найбагатшого ринку світу – ринку ЄС.

На перший погляд, структура нашого експорту з 2011 по 2015 роки різко змінилася у позитивному ключі (частка ЄС зростає з 26% до 34%, а частка Росії – скоротилася з 29% до 13%), але ця зміна пояснюється винятково втратою наших позицій на ринку Росії. Якщо подивитись на вартість експорту з України до ЄС за цей же період, то виявиться, що він балансував на рівні \$17 млрд впродовж 2011-2014 років, а в 2015 році взагалі впав до рівня \$13 млрд.

Ринок ЄС, навіть незважаючи на режим «нульових» мит, залишився закритим для нових гравців з України через ряд нетарифних обмежень і тривале зниження попиту на українські товари. Бо яка ще інша причина впливає на те, що експорт України до ЄС падає? Що для цього робить Уряд? Які закони ухвалено, а з якими не встигли?

Чи, можливо, є інші причини, що спричинили падіння експорту до ЄС на 23% у 2015 році?

Ось що ми всі хочемо розуміти, адже Угода про асоціацію на 80% складається з Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС. То чому Україна, яка вже 2 роки імплементує Угоду, демонструє негативні результати торгівлі з ЄС?

А якщо тут набагато глибші причини (закриття російського ринку, втрата частини Донецької та Луганської областей) - то треба пояснювати громадянам, бо інакше складеться враження, що ми погано виконуємо Угоду.

Усі ці цифри та порушені питання, можливо, стануть ще одним аргументом для того, щоб країна вибудувала простий, якісний та ефективний механізм інформування українського суспільства про наші євроінтеграційні перспективи.

Тоді урядові звіти стануть хорошим інструментом для запровадження нормальної європейської практики діалогу між владою та людьми [28].

Висновки. Проведене дослідження проблеми інтеграційного потенціалу Угоди України з ЄС про асоціацію дає підставу зробити такі висновки:

1. Два роки, що минули після підписання Угоди, засвідчили її потужний інтеграційний потенціал для України.

2. Проведено значну роботу із законодавчого забезпечення механізмів реалізації положень Угоди, свідченням чого є створення потужної нормативно-правової бази та її адаптування до вимог Європейського Союзу.

3. Досягнуто значних успіхів щодо впровадження в життя головних складових Угоди - політичної асоціації; економічної інтеграції ЗВТ з ЄС та лібералізації візового режиму.

Все це дає підстави стверджувати, що Україна загалом успішно реалізує спільні домовленості із стратегічних напрямів співпраці в рамках виконання Угоди. Разом з тим зазначаємо, що існують значні виклики та недоліки в цій роботі, про що свідчать звіти про хід виконання Угоди за 2015 та 2016 рр., а також критичні зауваження аналітиків, зокрема:

а) українські виробники відчули жорстку позицію країн ЄС щодо **отримання квот** на продукцію, що поставляється на європейські ринки. Результатом цього є значний надлишок виробленої продукції, якому закрито доступ на ринки ЄС, наслідком чого є значні втрати як виробників продукції, так і недостатні надходження в бюджет країни;

б) населення України, попри прийняття необхідних законів щодо отримання безвізового режиму, поки що його не отримало;

в) недостатність координації зусиль та єдності поглядів на існуючі проблеми з боку міністерств та відомств у центрі стосовно регіональних еліт, бізнесу та виробників товарів.

Список використаних джерел

1. Звіт про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://kbs.org.ua/files/zviit_apr15.pdf
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. «Про затвердження плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014-2017 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-p#n12>.
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-p#n12>.
4. План дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України. Сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=244813273&cat_id=223280190&ctime=1324569897648.
5. Звіт про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (вересень 2014 року – квітень 2015 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://supportforukraine.com/mediafiles/files/impl_report_ua.pdf.
6. Звіт про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (на січень 2016 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: file:///C:/Users/Eleny/Downloads/AA_GOEI_REPORT_Dec_2015_final.pdf.

7. Закон України № 1629-IV від 18.03.2004 р. «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу».
8. Закон України «Про Національну поліцію» від 01.01. 2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
9. Закон України «Про місцеві вибори» від 07.08. 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://project.ukrinform.com/legal-advice/the_law_of_ukraine_on_local_elections_76777/.
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо фінансування діяльності політичних партій» (проект) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1163.html.
11. Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/192-19>.
12. Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15.01. 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/124-19>.
13. Указ Президента України від 03.03.2015 «Про Конституційну Комісію» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/119/2015>.
14. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 - 2020 роки від 10.05.2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
15. Коаліційна угода депутатів Верховної Ради України від 2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://samopromich.ua/wp-content/uploads/2014/11/Koaliciyna_uhoda_parafovana_20.11.pdf.
16. Чебаненко О., Фітцджеральд М. Новий закон про місцеві вибори: втрачена можливість для реформ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://rpr.org.ua/uploads/files/source/1_briefing_paper_new_local_election_law_ua.pdf.
17. Коліушко І. Новий адміністративний устрій: в Україні з'являться громади, повіти й регіони [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/60093/Novyj_administratyvnyj_ustrij_v_Ukrajini_zjavlatsa_gromady...

18. Кіщенко С. Реформа системи внутрішніх справ: аналіз державних рішень / С. Кіщенко. — К.: Міжнародний центр перспективних досліджень, — 2015. — 41 с.
19. Концептуальні підходи до реформування органів внутрішніх справ як складової правоохоронної системи та сектору безпеки і оборони України: Інформаційно-аналітичні матеріали до круглого столу “Концептуальні підходи до реформування МВС у контексті загальнонаціонального плану реформ” 16 квітня 2015р. — К, 2015. — 56 с.
20. Степан Полторак та Федеріка Могеріні підписали Адміністративну угоду між Міноборони України та Європейським оборонним агентством [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/43016-stepan-poltorak-ta-federika-mogerini-pidpisali-administrativnu-ugodu-mizh-minoboroni-ukrajini-ta-jevropejskim-oboronnim-agentstvom>.
21. Угода між Урядом Литовської Республіки, Урядом Республіки Польща та Кабінетом Міністрів України стосовно створення спільної військової частини від 04.02.2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_548.
22. Технічна угода між Міністерством охорони краю Литовської Республіки, Міністерством національної оборони Республіки Польща та Міністерством оборони України щодо детальних аспектів функціонування спільної військової частини та її командування від 24.07.2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_553.
23. Співробітництво служб державної охорони України, Молдови, Грузії, Болгарії та Румунії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://moldova.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/46375-spivrobotnictvo-u-pidgotovci-kadriv-sluzhb-derzhavnoji-ohoroni>
24. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про тимчасове закриття пунктів пропуску через державний кордон та пункту контролю» від 21.01.2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/50-2015-p>.
25. Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про безвізові поїздки громадян України і Російської Федерації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU97065S.html.
26. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Білорусь про затвердження Положення про демаркацію дер-

- жавного кордону між Україною і Республікою Білорусь від 12.11.2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/112_195.
27. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» зі змінами від 21.02.2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.
28. Рік виконання Угоди про асоціацію: що загубив уряд у «європейському» звіті [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/02/26/7045453/>
Додатковий інформаційний ресурс:
29. Видання Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Ужгородського національного університету: довідник /уклад.: І.В. Артьомов. — Ужгород: ПП «АУТДОР – ШАРК», 2014.- 144 с.
30. Філософія інтеграції: монографія /І.В. Артьомов, В.Д. Бондаренко, О.М. Ващук; /за заг ред. В.Д.Бондаренка, Ф.Г. Ващука.— Ужгород: ЗақДУ, 2011. — 544 с. — (Серія: «Євроінтеграція: український вимір; Вип. 18).
31. Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи: монографія /за заг ред. І.В. Артьомова. — Ужгород: МПП «Гражда», 2012. — 520 с.
32. Моделі і механізми регулювання єврорегіонального співробітництва України: монографія / За заг ред. І.В. Артьомова, О.М. Ващук, О.М. Руденко. — Ужгород: МПП «Гражда», 2013. — 612 с. — (Серія: «Євроінтеграція: український вимір; Вип. 21).
33. Артьомов І.В. Європейська інтеграція України: стан, проблеми, перспективи: зб. наук. статей. Книга 1. — Ужгород: ПП «АУТДОР – ШАРК», 2014.- 380 с.
34. Артьомов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: у 2-х книгах. Книга 1: Україна-Європейський Союз / І.В. Артьомов. - Ужгород: Ліра, 2008. - 476 с. — (Серія: «Євроінтеграція: український вимір; Вип. 11). Рекомендовано МОН України (лист №14/18-Г-2898 від 29.12.2008 р.)

Світлана БЕРСУЦЬКА,
кандидат економічних наук, доцент,
ректор Донецького університету економіки та права,
м. Бахмут

Оксана КАМЕНЬСЬКА,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу
Донецького університету економіки та права, м. Бахмут

СТРАТЕГІЧНА КАРТА ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті висвітлено основні підходи до поняття розвитку людського капіталу, проаналізовано використання стратегічних карт в якості інструменту стратегічного управління персоналом, підкреслюється необхідність мотиваційних заходів та партнерських відносин між співробітниками і керівниками як засобу прямого впливу на удосконалення людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, стратегічна карта, система заохочень, стратегічне навчання, підвищення професійної майстерності, оптимальна вікова структура.

В статье освещены основные подходы к понятию человеческого капитала, проанализировано использование стратегической карты в качестве инструмента стратегического управления персоналом, подчеркивается необходимость мотивационных мероприятий и партнерских взаимоотношений между сотрудниками и руководителями как средства прямого влияния на усовершенствование человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, стратегическая карта, система поощрений, стратегическое обучение, повышение профессионального мастерства, оптимальная возрастная структура.

The basic concepts of development of the human capital, using of strategic maps, an instrument of strategic management of personnel are analyzed in the article. Also the necessity of motivational measures and partner relations underlined between employees and chiefs as to the means of direct influence on the improvement of human capital were considered.

Keywords: *human capital, strategic map, system of encouragements, strategic studies, increase of professional mastery, optimal age-related structure.*

Формування й розвиток людського капіталу здійснюється шляхом задоволення матеріальних, соціальних і духовних потреб людини, загальної й професійної освіти, розвитку її здібностей, талантів. Людський капітал становить основу інтелектуальних ресурсів підприємства. Знання, уміння й навички персоналу, що відповідають характеру діяльності певного підприємства, сприяють його економічній активності.

У той же час рівень розвитку людського капіталу не повністю відповідає вимогам сучасного виробництва. Вибіркове опитування показало, що у значної частини працівників рівень кваліфікації або не відповідає тій роботі, яку вони виконують, або недостатній. З метою забезпечення ефективного розвитку людського капіталу підприємствам необхідно використовувати стратегічне управління персоналом, інструментом якого є стратегічна карта. Стратегія розвитку людського капіталу за допомогою стратегічної карти спрямована на підвищення якісних характеристик персоналу, створення умов для безперервного навчання, розвитку й удосконалення професійних навичок і особистих якостей кожного працівника підприємства.

Вперше концепція стратегічних карт була представлена Робертом Капланом і Девідом Нортонем в 1992 році у виданні Harvard Business Review [1]. Стратегічні карти призначалися для узгодження короткострокових цілей діяльності компанії з її місією й стратегією на довгострокову перспективу за допомогою визначення чотирьох основних аспектів діяльності (фінанси, клієнти, внутрішні процеси, навчання й

розвиток). До моделей, досить близьких до методології стратегічних карт Каплана та Нортон, можна віднести піраміду діяльності компанії К. Мак-Найра, Р. Лінча й К. Кросу [2], модель стратегічних карт Л. Мейселя [2], систему EP2M К. Робертса та П. Адамса [3], систему «Результати й детермінанти» Фіцджеральда та низку інших.

У науковій літературі існує безліч різних варіацій на тему стратегічних карт і їх графічної інтерпретації, але всі вони призначені для оцінки ефективності діяльності компанії у взаємозв'язку із загальною стратегією, не акцентуючи увагу на аспекті нефінасової складової, основним елементом якої виступає людський капітал.

Стратегію розвитку людського капіталу найчастіше пов'язують із професійним навчанням, при цьому вона повинна містити такі елементи:

- розвиток людського капіталу шляхом професійного навчання;
- підвищення компетентності, професійної майстерності за допомогою передачі досвіду;
- підвищення загальної культури працівників шляхом реалізації загальноосвітніх, культурних, естетичних програм;
- забезпечення оптимальної вікової структури кадрів і структури по стажу шляхом професійної ротації.

Три перші елементи стратегії розвитку людського капіталу підприємства безпосередньо пов'язані з навчанням. Тому у вузькому розумінні стратегію розвитку людського капіталу можна розглядати як стратегію організаційного навчання, метою якої є формування інтелектуального капіталу підприємства.

Метою стратегії розвитку людського капіталу підприємства є створення цілісної й всеосяжної моделі розвитку людей, формування ініціативної, творчої, інноваційної поведінки, досягнення оптимальної професійно-вікової структури кадрів.

Основними завданнями стратегії організаційного навчання є: збереження, відновлення й поповнення запасу знань

шляхом впровадження системи безперервного навчання протягом усього трудового життя працівників підприємства.

Стратегічні карти дозволяють виявити залежність між показниками індивідуальної оцінки знань працівників і комплексною системою показників діяльності підприємства, виступаючи інструментом реалізації стратегічних цілей.

У процесі впровадження стратегічної карти людського капіталу підприємству необхідно визначити як короткострокові, так і довгострокові цілі даного виду нематеріальних активів і коректувати поточну діяльність на основі останніх. Істотне значення має погодженість цих цілей із загальною місією й стратегією підприємства. Тому стратегічні цілі людського капіталу визначаються як для підрозділів, так і для рівнів організаційної структури. Заключним етапом впровадження стратегічної карти є план заходів, що передбачає відповідальних за виконання конкретних заходів і строки проміжних і підсумкових звітів.

Модель стратегічної карти людського капіталу дає можливість представити людський капітал як величину, постійно конвертовану в наявні засоби або ліквідні активи за рахунок більших обсягів продажів і менших витрат. На сьогодні досліджено мережу методів і підходів їх формування та проведення додаткових досліджень, які ураховують, з одного боку, світовий досвід використання стратегічних карт, а з іншого – трансформаційні процеси, які відбуваються в економіці України. Тому авторами удосконалено модель стратегічної карти людського капіталу промислового підприємства. Сутність моделі – це взаємозв'язок, який присутній у стратегічних картах: мета – показники – цільові значення – заходи, які дозволяють відслідковувати відсоток виконання окремих показників по кожному робітнику та своєчасно реагувати на відхилення від цільових значень за допомогою заходів, які коригують стратегію підприємства. Стратегічна карта, таким чином, є ефективним інструментом управління діяльністю підприємства, орієнтованого на стратегію, а успішна її реалізація підвищує ефективність господарюючого суб'єкта.

Досягнення прогнозних значень показників стратегічної карти людського капіталу відбувається у рамках системи мотивації робітників.

Мотивований персонал є передумовою успішного функціонування підприємства як у тактичному, так і в стратегічному аспектах. Причому, якщо тактичні кроки можуть приводити до зіткнення інтересів менеджменту й рядового складу (виплати дивідендів, розв'язання соціальних питань), то стратегічні плани, навпаки, їх поєднують [5].

Система заохочення слугує інструментом прямого впливу на поведінку працівника в процесі поточної діяльності.

Ефективне управління «працівниками знання» за допомогою системи стратегічних карт ґрунтується на припущенні, що підприємство зацікавлене в них більше, ніж вони в ньому.

Отже, дієвість системи винагород на підприємстві залежить від багатьох факторів, які прямо або побічно впливають на задоволеність персоналу як у матеріальному, так і в моральному аспектах.

Управління людським капіталом у відповідності зі стратегією, яку розглядає у своїй роботі «Завдання менеджменту XXI століття» класик сучасного менеджменту Пітер Друкер, який виділяє «тільки один правильний спосіб управління персоналом – партнерські відносини між співробітниками й керівником» [4].

Цей спосіб управління заснований на дотриманні таких принципів:

- забезпечення прозорості організаційної структури підприємства, працівники повинні знати й розуміти стратегічні цілі підприємства й шляхи їх досягнення;

- наділення працівників підприємства відповідними повноваженнями й відповідальністю в рамках своїх компетенцій;

- підпорядкування працівників тільки одному начальнику.

Викладені вище принципи спрямовані на формування бачення працівником загальних корпоративних цілей, але не дають чіткої відповіді на запитання: як управляти праців-

ником, щоб одержати максимальний ефект від його діяльності у процесі реалізації стратегії.

Удосконалено методичний підхід до створення моделі стратегічної карти людського капіталу промислового підприємства, сутність якої полягає у виявленні та використанні залежності між показниками індивідуальної оцінки робітників і комплексною системою показників діяльності господарюючого суб'єкта, використання якої дає можливість підприємству не тільки аналізувати та оцінювати результати діяльності за минулий період, а й ефективно управляти своєю діяльністю у стратегічній перспективі на основі проведеного аналізу.

Список використаних джерел

1. Роберт С. Каплан. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты / С. Роберт Каплан, П. Дейвид Нортон.: пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-бизнес», 2005. – 512 с.
2. Нивен Пол Р. Сбалансированная система показателей – шаг за шагом: Максимальное повышение эффективности и закрепление полученных результатов / Пол Р. Нивен.: пер. с англ. – Днепропетровск: Баланс-Клуб, 2003. – 328 с.
3. Нильс-Горан Ольве. Сбалансированная система показателей. Практическое руководство по использованию / Ольве Нильс-Горан, Жан Рой, Магнус Ветер : пер. с англ. – М. : Вильямс, 2006. – 304 с.
4. Друкер П. Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения / П. Друкер. – М.: ФАИР – ПРЕСС, 2001. – 264 с.
5. Каменська О.О. Оцінка впливу інтелектуальної складової людського капіталу на стратегічний розвиток машинобудівного підприємства / О.О. Каменська // Науковий вісник Запорізького національного університету за фахом «Економічні науки». – Запоріжжя: ЗНУ, 2010. – № 4(8) . – С. 28–33.
6. Рамперсад К. Хьюберт. Универсальная система показателей деятельности: Как достигать результатов, сохраняя целостность / Хьюберт К. Рамперсад.: пер. с англ. – 386 с. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – С. 26.

Олександр ГРІН,

старший викладач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ДЕВОЛЮЦІЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджується деволюція державної влади як різновид децентралізації у контексті проблеми регіонів Європейського Союзу. Проаналізовано поняття регіону, децентралізації та деволюції як основних категорій регіонального державознавства. Звертається увага на особливості деволюції і проблем ідентичності у Великій Британії. Робиться висновок про те, що обрання тієї чи іншої моделі регіоналізації повинно узгоджуватися з проблемами гарантування державної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави.

Ключові слова: *деволюція, законодавча деволюція, адміністративна деволюція, регіоналізація, регіон, референдум, Європейський Союз, регіональна політика, Велика Британія, Шотландія, Уельс, Конгрес місцевих і регіональних громад.*

В статье исследуется деволюция государственной власти как разновидность децентрализации в контексте проблемы регионов Европейского Союза. Проанализировано понятие региона, децентрализации и деволюции как основных категорий регионального государственноведения. Обращается внимание на особенности деволюции и проблем идентичности в Великобритании. Сделан вывод о том, что избрание той или иной модели регионализации должно согласоваться с проблемами государственной безопасности, суверенитета и территориальной целостности.

Ключевые слова: *деволюция, законодательная деволюция, административная деволюция, регионализация, регион, референдум, Европейский Союз, региональная политика, Великобритания, Шотландия, Уэльс, Конгресс местных и региональных общин.*

The article examines the devolution of state power as a form of decentralization in the context of the Regions of the European Union. Analyzed the concept of regional decentralization and devolution as the main regional categories gosudarstvovedeniya. Attention is drawn to the peculiarities and problems of identity devolution in the UK. It is concluded that the selection of a particular model of regionalization must be consistent with the problem of national security, sovereignty and territorial integrity.

Keywords: *devolution, devolution legislative, administrative devolution, regionalization, the region, the referendum, the European Union, regional policy, the United Kingdom, Scotland, Wales, the Congress of local and regional communities.*

Стосунки регіонів з центральною національною владою є основою регіональної політики держав протягом багатьох століть історії. У зв'язку з розширенням географічних меж держав, ускладненням форм їх політико-територіального устрою, посиленням їхньої політичної централізації це питання набувало все більшої актуальності. Протягом довгого часу країни розв'язували його виключно зусиллями владних центрів, які придушували всі незадоволення регіонів. Саме з цим пов'язано те, що в постсоціалістичних країнах, зокрема і в Україні, до періоду трансформації та реформ існувало засилля держави в територіальному публічному управлінні. Навіть країни молоді демократії (країни Центральної і Східної Європи) донедавна не мали власних концепцій регіональної політики. Наприклад, у Чехії не було національної регіональної політики не лише в період існування ЧСР, але й після революції 1989 р., коли уряд займав центральне місце в регіональній політиці.

Усвідомлення необхідності формування національної регіональної політики, як і запровадження принципу субсидіарності та пропорційності виникає у країн лише після подачі заявки на вступ до Європейського Союзу. Регіональна політика ЄС прямо або опосередковано впливає на країни-кандидати. Будь-яка модель регіоналізації, заснована на

демократичних цінностях, не суперечить регіональній політиці як європейських держав, так і Європейському Союзу в цілому. Цю політику здійснюють спільно Європейський Союз та Рада Європи. Остання створила свій консультативний орган – Конгрес місцевих і регіональних громад, який презентує місцеві та регіональні органи самоврядування держав-членів.

Головними цілями конгресу є надання можливості представникам місцевих і регіональних органів влади брати участь у розробці європейської політики в рамках Ради Європи; налагодження співробітництва між регіонами, особливо прикордонними, з метою забезпечення миру, терпимості й економічного зростання; налагодження співробітництва між національними асоціаціями місцевих та регіональних влад та європейськими організаціями – представниками місцевої та регіональної влади держав-членів [1, с. 128].

Слід погодитися з думкою, що наукове вивчення проблем регіонів, регіоналізму та регіоналізації вимагає від дослідника, з одного боку, залучення до сфери його дослідження великого масиву понять та термінів, а з іншого – надзвичайно обережного поводження з ними, оскільки загальновідомо, що будь-яке наукове дослідження або дискусія можуть легко зайти в глухий кут через некоректне, а іноді й непрофесійне, використання дефініцій, якими оперують їхні учасники [2, с.51]. Насамперед це стосується таких фундаментальних базових понять як «регіон», «децентралізація», «деволюція». Під час формування регіональної політики ЄС і Рада Європи виходила з тлумачення поняття «регіон», сформованого на початку 70-х років. Це поняття охоплювало кілька головних елементів, а саме: територію, яка поділена на адміністративні одиниці, що мають певні повноваження; чіткі регіональні характеристики (географія, історія, культура, мова, етнічна приналежність, релігія, економічні й адміністративні інституції тощо), які визначають, власне, наявність адміністративної одиниці; демократичну політичну підтримку і, таким чином, публічну підтримку [1,

с.130]. На сьогоднішній час у складі 28 держав Європейського Союзу існує близько 250 регіонів.

Особливе значення для розуміння проблем регіонів має наукове усвідомлення поняття «децентралізація», хоча науковці неодноразово вказували на змістову двозначність цього поняття. Так, А. Хенсон і М. Уолліс вважають, що «децентралізація – це одне із найбільш двозначних термінів у словнику науковця-політика» [3, с.39]. На думку Т. Козак децентралізація може бути визнана як зворотний до централізації процес, що характеризується впорядкованим та законодавчо оформленим розосередненням політичних прав приймати управлінські рішення між співнаявних центрів врядування, відносно незалежних один від одного, хоча стосунки між ними і можуть бути співпідпорядкованими (тобто координації, узгодження рішень, що ними приймаються на спільній законодавчо-правовій основі) [2, с. 54-55]. Вважаємо, що децентралізація влади притаманна тим державам, функціонування яких ґрунтується на міцних демократичних традиціях. Безумовно, що вказаний процес тісно пов'язаний із процесом становлення та розвитку громадянського суспільства.

Зауважимо, що в сучасному науковому доробку європейських дослідників проблем регіонів здебільшого використовується термін «деволюція», який від британських науковців перейшов до загальноєвропейського наукового обігу. Відповідно до трактування сучасних вчених, поняття деволюції характеризує децентралізацію процесу вироблення рішень щодо найрізноманітніших проблем [4, с. 95]. В практичному аспекті деволюція характеризує передачу частини владних повноважень від загальнонаціонального уряду до органів регіональної влади. Цей процес стає необхідним у зв'язку зі збільшенням обсягу проблем, що постають перед центральним урядом, неможливістю їх оперативного та ефективного вирішення, зростаючими претензіями регіонів щодо передання їм більшої частини владних повноважень.

У сучасних теоретичних дослідженнях виділяють два види деволюції – законодавчу та адміністративну (виконав-

чу). Законодавчу деволюцію розглядають як процес передавання вищим законодавчим органом країни – парламентом – частини своїх прав та функцій якійсь підпорядкованій їй регіональній інституції [2, с.56]. Так, парламент Шотландії, який припинив своє існування у 1707 р. після об'єднання Англії і Шотландії у єдине королівство Велику Британію, відновив свою роботу тільки у 1999 р. відповідно до Шотландського акту 1998 р. в рамках процесу деволюції законодавчої влади Великої Британії. Практичний зміст законодавчої деволюції полягає у створенні регіональних представницьких органів, які обирає населення певної території, та надання їм права визначати політику та видавати закони в межах цих територій. Вони уповноважені вирішувати регіональні проблеми на законодавчому рівні.

Адміністративна деволюція передбачає передавання певних функцій управління від центральних виконавчих органів (урядів, урядових структур) до їхніх місцевих територіальних підрозділів без утворення місцевих представницьких органів [2, с. 56]. У цьому випадку йдеться не про надання регіонам додаткових повноважень, а про розширення адміністративних повноважень, вже функціонуючих на території цих регіонів, структурних підрозділів центральних владних органів. Науковці наголошують, що між цими двома видами деволюції є і суттєві відмінності: по-перше, обсяг повноважень, що передаються центром місцевим органам у разі запровадження законодавчої деволюції, набагато ширший, ніж при деволюції адміністративній, оскільки тут передбачено передавання регіонам не тільки законодавчих, але й адміністративних функцій; по-друге, адміністративна деволюція не передбачає створення якоїсь нової системи установ та організацій, якщо та управлінська структура, що вже функціонує, у стані достатньо ефективно реалізувати передані їй повноваження. У той же час законодавча деволюція обов'язково створює підстави для формування нової установи – законодавчого органу.

Передача владних повноважень на місця може призвести до проблеми ідентичності, яка виникла на прикладі Великої

Британії. По новому проблема самоідентифікації громадян Об'єднаного Королівства зазвучала під час проведення деволуційних заходів у кінці ХХ ст., коли субдержавний рівень влади почав сперечатися з самою державою як структурою осмислення проблем та основою політичної мобілізації [5]. До 1999 р. три п'ятих населення Англії усвідомлювало себе британцями і тільки одна вважала себе англійцями. Після проведення виборів в Шотландії та Уельсі кількість громадян кожної категорії сягла 50 %. Отже, здається логічним, що деволуція в цих регіонах допомогла населенню Англії чітко розмежувати поняття «британський» і «англійський».

У той же час багато опитаних констатували, що одночасно усвідомлюють себе і валійцями, шотландцями, англійцями і британцями. Особливо ця тенденція проявилась в Уельсі за формулою – «пишаюсь, що є валійцем, пишаюсь, що є британцем» [6]. Тому високий ступінь належності до, наприклад, Шотландії не означає емоційної ворожості до Великобританії [7]. Якщо реалізація деволуції і поглибила кризу британської ідентичності, цей процес навряд чи буде тривати і далі. У Великій Британії територіальні ідентичності політизувались, оскільки вимоги регіональної політики залишались невирішеними. Однак, на нашу думку, політизація ідентичностей не призведе до розпаду об'єднаного королівства на більш дрібні незалежні держави. Жителі, які висловлювали різні судження про свою національну приналежність, практично не мали розходжень в поглядах на конституційну систему країни. Меншість з опитаних в Шотландії та Уельсі хотіло б отримання незалежності своїх регіонів через їх вихід зі складу Сполученого Королівства, особливо в Уельсі [8]. В Шотландії меншість серед тих, хто усвідомлює себе виключно шотландцем, виступає за підтримку її незалежності.

23 червня 2016 року відбудеться референдум у Великій Британії щодо можливого виходу країни з ЄС (так званий Brexit). Досі жодна країна не виходила зі складу ЄС, хоча юридично така можливість передбачена базовими угодами Євросоюзу. Brexit може стати першим випадком застосу-

вання цієї статті Ліссабонської угоди. Показовим і чітким є регіональний розподіл поглядів на цю проблему. Євроскептичні настрої поширені в Англії, тоді як у Північній Ірландії, й особливо в Шотландії, переважають єврооптимісти. В уряді Шотландії вже пригрозили знову провести референдум щодо незалежності у разі виходу Британії з ЄС. Слід погодитися з думкою про те, що в такому випадку шотландці ймовірно приймуть рішення не на користь Сполученого Королівства, адже членство в ЄС було ключовим аргументом, який запобіг виходу Шотландії зі складу Великої Британії у 2014 році [9]. Нещодавно в пресі також з'явилася заява першого віце-прем'єра Північної Ірландії Мартіна Мактінеса, представника партії ірландських націоналістів Шинн Фейн, в якій він закликав провести в Північній Ірландії референдум щодо приєднання до Ірландії у разі виходу Британії з ЄС.

Перший міністр Шотландії Нікола Старджен вважає, що вихід Великобританії з ЄС може спричинити проведення повторного референдуму про незалежність Шотландії. На думку фахівців, у випадку, якщо більшість населення висловиться за вихід Шотландії зі складу Великої Британії, то перед новоствореною державою і ЄС виникне питання про її членство в Європейському Союзі і входження до зони євро. При цьому Шотландії доведеться отримати згоду всіх держав-членів, а деякі з них (напр., Іспанія) мають свої проблеми зі збереженням цілісності держави, постає запитання: як вони поставляться до вирішення цієї ситуації [1, с. 133].

На нашу думку, здійснення деволюції послідувало за проявом кризи британської ідентичності, а не випереджало її. Деволюцію, скоріше, необхідно характеризувати як відповідь на цю кризу, а не його першопричину. Але в той же час вона не стала і панацеєю у вирішенні проблеми загальнодержавної ідентичності ні в Шотландії, ні в Уельсі. Отже, обрання тієї чи іншої моделі регіоналізації, а в нашому випадку деволюції, повинно узгоджуватися з проблемою забезпечення державної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави.

Список використаних джерел

1. Яковюк І.В. Правові основи інтеграції до ЄС: загальнотеоретичний аналіз: монографія / І.В. Яковюк. – Х.: Право, 2013. – 760 с.
2. Козак Т.М. Європейська інтеграція та проблеми регіонів: навчальний посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 236 с.
3. Hanson A.H. Walls M. Governing Britain // Fontana Press, 1990 – 357 p.
4. Чуличкова Е.Д. Понятие и виды деволюции в британском государствоведении / в кн.: вопросы територ. полит. устр-ва гост-ва и разв. полит. сист. общества. – Свердловск: СЮН, 1990. – С.89 – 101.
5. Keating M. The new regionalism in Western Europe. Territorial restructuring and political change / www.ruthenia.ru
6. Jores R., Scull R. Public opinion, national identity and devolution // www.devolution.ac.uk.
7. Ross B. Rossie M. National identities in post-devolution Scotland // www.institute-of-governance.org
8. ESRC devolution and constitutional change programme // www.data-archive.ac.uk
9. Прокляття референдумів: чим загрожує Україні вихід Британії з ЄС // www.euointegration.com.ua

*Аліна ГУСЬ,
кандидат юридичних наук, провідний спеціаліст
НН Інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Охарактеризовано євроінтеграційний етап становлення та розвитку нематеріальних активів у складі майна суб'єктів господарювання. Проаналізовано різні групи нормативно-правових актів щодо нематеріальних активів, зокрема акти з бухгалтерського обліку, оцінки (приватизації), податкові акти. Розглянуто співвідношення категорій «нематеріальний актив» та «право інтелектуальної власності».

Ключові слова: *нематеріальні активи, оцінка, приватизація, право інтелектуальної власності, бухгалтерський облік, податковий облік.*

Охарактеризован евроинтеграционный этап становления и развития нематериальных активов в составе имущества субъектов хозяйствования. Проанализированы различные группы нормативно-правовых актов относительно нематериальных активов, в частности акты по бухгалтерскому учету, оценке (приватизации), налоговые акты. Рассматривается соотношение категорий «нематериальный актив» и «право интеллектуальной собственности».

Ключевые слова: *нематериальные активы, оценка, приватизация, право интеллектуальной собственности, бухгалтерский учет, налоговый учет.*

The article deals with the European integration stage of formation and development of intangible assets in the estate entities. Analyzed different groups of regulatory legal acts against intangible assets, in

particular acts on accounting, evaluation (privatization), the tax acts. The paper analyzes the relationship categories of «intangible assets» and «intellectual property».

Keywords: *intangible assets, valuation, privatization, intellectual property law, accounting, tax accounting.*

Постановка проблеми. Процес дослідження етапів становлення та розвитку нематеріальних активів в законодавстві України актуалізує вирішення низки проблем. По-перше, дасть змогу висвітлити новизну зазначеної складової частини майна суб'єктів господарювання для вітчизняного законодавства. По-друге, дозволить зробити обґрунтований висновок щодо співвідношення розуміння категорії «нематеріальний актив» у різних галузях знань на тому чи іншому етапі реформування вітчизняного законодавства.

Стан дослідження. Питанням дослідження еволюції категорії «нематеріальні активи» у чинному законодавстві займалися чимало вчених, проте, слід зауважити, що більшість з них проводились у рамках економічної науки, зокрема податкового та бухгалтерського обліку. Серед вчених, які розглядали розвиток нематеріальних активів в історичному аспекті, можна зазначити таких, як: І.А. Бігдан, Т.М. Банасько, Н.М. Бразілій, С.В. Шульга, Н.О. Слободянюк, Н.А. Трофімова. Проте на сьогодні відсутнє комплексне дослідження нематеріальних активів в історичному аспекті з боку правознавців, що ускладнює розуміння їх правової природи та потребує свого висвітлення. Саме тому, **метою** статті є дослідження євроінтеграційного етапу еволюції категорії «нематеріальний актив» згідно з актами чинного законодавства України.

До 90-х років минулого століття ні законодавство СРСР, ні законодавство УРСР не знало поняття «нематеріальні активи». З одного боку, це було обумовлено тим, що при існуванні підприємств виключно державної форми власності необхідності в бухгалтерському обліку майна суб'єктів господарювання, що відноситься до нематеріальних активів, не було. З іншого – чинний тоді Цивільний кодекс [1] закрі-

плював виключні права фізичних та юридичних осіб на результати інтелектуальної діяльності, які за своєю природою належать до об'єктів нематеріальних активів.

Ситуація почала змінюватися на початку 90-х років минулого століття з прийняттям цілої низки нормативно-правових актів, що послужили «правовим базисом» нових економічних відносин.

Історія виникнення в нашій державі терміна «нематеріальний актив» починається з 1988 року, коли радянськими та іноземними юридичними особами та громадянами на території колишніх республік СРСР почали активно створюватися спільні підприємства. Саме тоді вітчизняні підприємства зіштовхнулися з проблемою визначення, відокремлення та внесення на свій баланс нового об'єкта – нематеріальних активів.

Згодом можливість внесення об'єктів нематеріальних активів в статутний капітал радянських організацій з'явилася з затвердженням Указу Радміну РРФСР від 25 грудня 1990 року № 601 «Про затвердження Положення про акціонерні товариства» [2], де було вказано, що внеском учасника товариства можуть бути будівлі, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності, цінні папери, права на користування землею, водою й іншими природними ресурсами, будівлями, спорудами та устаткуванням, а також інші майнові права (зокрема на інтелектуальну власність), грошові кошти в радянських рублях і в іноземній валюті [3].

Разом з тим нематеріальні активи все ще були далекі від використання на території незалежної України – відсутність нормативної бази, теоретичних та практичних здобутків сприяло занедбанню цієї складової майна суб'єктів господарювання. Перехідний етап у розвитку країни став безпосереднім каталізатором для поновлення законодавства та формування незалежних підходів до правових режимів власності, що є в обігу.

Закладений курс на ринкові перетворення, схвалений Верховною Радою у 1994 році, що органічно впливав з Де-

кларації про державний суверенітет України [4] та Закону про економічну самостійність України [5]. Закладені у цих документах базові принципи державотворення були згодом закріплені у Конституційному договорі [6] та Конституції України [7], торкнувся майже усіх ланок, зокрема повинні були реформуватися податкова та бухгалтерська системи незалежної України.

Про необхідність реформування бухгалтерського обліку в Україні говорилося ще з самого початку набуття Україною незалежності. Тому на виконання завдань, визначених у щорічному Зверненні Президента України до народу, Верховної Ради України від 24 червня 1998 р., була прийнята постанова Кабінету міністрів України від 20 жовтня 1998 р. № 1706 «Про затвердження Програми реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів» [8], що стала першим практичним кроком з втілення цієї ідеї в життя. Постановою було затверджено програму реформування системи бухгалтерського обліку, а також передбачено її фінансування в 1999–2001 рр.

Одним з першочергових завдань стало створення системи національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку і звітності, яка могла би забезпечити потрібною інформацією користувачів, передусім інвесторів. Під цією егідою у 1999 році було прийняте Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» (далі П(С)БО 8) [9], яке трактувало нематеріальний актив як актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримується підприємством з метою використання протягом періоду понад один рік (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях або надання в оренду іншим особам. З введенням в дію П(С)БО 8 почався новий етап у розвитку інституту нематеріальних активів в Україні. Низка нормативних актів: Методичні рекомендації з обліку нематеріальних активів кіновиробництва від 02.04.2008 р. [10] та Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів,

капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 30.11.1999 р. [9], що були прийняті після набуття ним чинності у своєму змісті, не зважаючи на складну структуру та використання дещо специфічних термінів, повністю наслідують П(С)БО 8. Необхідно акцентувати, що П(С)БО 8 містить у собі підстави, згідно з якими нематеріальний актив, отриманий у результаті розробки, слід відображати в балансі підприємства. Витрати на об'єкти, що не відповідають цим вимогам, визнаються витратами звітного періоду, протягом якого вони були здійснені [11, с. 7].

Слід зазначити, що на сьогодні дане визначення відповідно до Наказу Міністерства фінансів України від 08 липня 2008 № 901 «Про затвердження Змін до деяких положень (стандартів) бухгалтерського обліку» зазнало редакції [12]: «немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований». Саме так наразі законодавець розуміє нематеріальні активи з бухгалтерською точки зору і використовує це визначення у Методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку нематеріальних активів від 16.11.2009 р. [13].

Трактування поняття «немонетарний актив», наведене у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку в державному секторі 122 «Нематеріальні активи» [14], вказує, що немонетарні активи – це всі активи, крім грошових коштів, їх еквівалентів та дебіторської заборгованості у фіксованій (або визначеній) сумі грошей. Аналогічне поняття дає і п. 4 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» [15].

Тобто можна вести мову про те, що вказане вище положення, як і більшість актів фінансового законодавства, на відміну від Податкового кодексу України (далі ПК) [16], розглядає нематеріальні активи не як право, а як відповідну статтю витрат суб'єкта господарювання, здатну в майбутньому принести йому певну економічну вигоду [17, с. 282].

Надалі варто визначити, що саме є активами. У Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» [18] та Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову

звітність в Україні» [19] дається визначення терміну «активи» – ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому.

Майже в один час з реформуванням бухгалтерського обліку, в державі проходить оновлення податкового законодавства. 3 квітня 1997 р. був прийнятий Закон України «Про податок на додану вартість» [20] (*Прим.: втратив чинність*). У цьому акті не міститься визначення «нематеріального активу» як такого, проте законодавець розглядає його в контексті поставки послуг, у тому числі надання права на користування або розпорядження товарами у межах договорів оренди (лізингу), поставки, ліцензування або інші способи передачі права на патент, авторське право, торговий знак, інші об'єкти права інтелектуальної, в тому числі промислової, власності. Задля усунення суперечок при застосуванні цього закону Державною податковою адміністрацією був надісланий лист до Міністерства юстиції України щодо надання роз'яснень деяких положень Закону України «Про податок на додану вартість». У відповідному листі Міністерства юстиції України від 28.04.1999 р. № 13-11-161 «Щодо надання роз'яснень деяких положень Закону України «Про податок на додану вартість» [21] наводиться визначення нематеріального активу, зазначене у Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [22].

Таким чином, до 1997 р. більшість активів трактували нематеріальні активи як вартість тих чи інших об'єктів, потім вони стали розумітися як актив. Згодом акти бухгалтерського обліку та податкового законодавства розділилися: перша група визначає нематеріальні активи як немонетарний актив, друга – як право власності на об'єкти.

Найважливішим кроком в регулюванні майнових відносин суб'єктів господарювання України стало прийняття 16 січня 2003 р. Господарського кодексу України [23], який визначив, що нематеріальні активи є частиною майна підприємства, саме тому, вони мають вартісне визначення, виробля-

ються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі [24, с. 261]. Слід зазначити, що кодекс як типовий акт господарського законодавства дає тільки загальне визначення майна суб'єктів господарювання, не розкриваючи сутності його складових, зокрема нематеріальних активів. Видається, що доцільним було би визначити поняття нематеріальних активів у Господарському кодексі, бо з урахуванням безлічі підходів до розуміння їх сутності, як то економічної, оціночної, бухгалтерської тощо, ми зовсім не маємо уявлення про їх правову природу. Навіть у коментарі до Господарського кодексу України [25, с. 257-258] наводиться визначення нематеріальних активів з П(С)БО 8.

Останнім законодавчим визначенням нематеріальних активів стала дефініція, яка наводиться у ст. 14.1.120. Податкового кодексу України [16] і дозволяє зробити висновок, що при визначенні нематеріального активу у цьому акті законодавець звернувся до права власності суб'єктів господарювання на об'єкти обліку нематеріальних активів: право користування природними ресурсами, право користування майном, визнані об'єкти права інтелектуальної власності, незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи, право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв. Разом з тим видається, що саме визначення, наведене в Податковому кодексі України, найбільш точно і повно дозволяє трактувати саме правову суть нематеріальних активів як права (матеріального) на використання об'єктів, у тому числі об'єктів права інтелектуальної власності, а не самі об'єкти [26, с. 14]. Таку саму думку поділяє й Н. Хорунжак, яка зазначає, що використання для визначення терміну «нематеріальні активи» поняття «об'єкти інтелектуальної, в тому числі промислової, власності» недостатньо конкретно, оскільки в даному випадку йдеться не про самі об'єкти, а про право на них [27, с. 68-69].

Сьогодні цілком зрозуміло, що комплексне дослідження еволюції нематеріальних активів у законодавстві України неможливе без урахування євроінтеграційного поступу країни. Активізація євроінтеграційних процесів в Україні, розви-

ток міжнародного співробітництва, участь у сфері відносин міжнародного розподілу та виробничій кооперації, залучення іноземних інвестицій в економіку України, вихід вітчизняних підприємств на міжнародні ринки капіталу обумовили початок нового етапу у розвитку законодавства щодо регулювання правовідносин з нематеріальними активами.

Законом України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [28] бухгалтерський облік компаній визначено однією з пріоритетних сфер. Закон передбачає, що для підвищення прозорості фінансової звітності вітчизняних суб'єктів господарювання, забезпечення її зіставлення із звітами іноземних компаній, сприяння залученню іноземних інвестицій необхідно гармонізувати вітчизняні стандарти бухгалтерської звітності із міжнародними.

Програмою реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 1998 року № 1706 [8], було передбачено запровадження міжнародних стандартів шляхом їх адаптації до економіко-правового середовища і ринкових відносин в Україні. Розпорядження Кабінету міністрів України від 24 жовтня 2007 року № 911-р «Про схвалення Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні» [29] стверджує, що на сьогодні розроблено на базі міжнародних стандартів та затверджено наказами Мінфіну 32 національних положення (стандарти) бухгалтерського обліку.

Провідним міжнародним актом у сфері регулювання правовідносин з використання нематеріальних активів виступає Міжнародний стандарт обліку та фінансової звітності 38 «Нематеріальні активи» [30] (далі МСФЗ 38), який визначає нематеріальний актив як немонетарний актив, який не має фізичної субстанції та може бути ідентифікований.

Стандарт визначає структуру, види нематеріальних активів, порядок їх оцінки та амортизації, строк корисного використання тощо. Відмінною рисою зазначеного стандарту

є те, що він чітко встановлює критерії, згідно з якими об'єкт може бути врахований суб'єктом господарювання у складі свого майна як нематеріальний актив:

- ідентифікація документів;
- контроль;
- майбутні економічні вигоди;
- строк корисного використання.

Реформування системи бухгалтерського обліку, приведення її до вимог МСФЗ стало одним із довготривалих етапів переходу стосунків між Україною та Європейським Союзом на новий асоційований рівень. Відомо, що зміст Угоди про асоціацію розробляється Європейським Союзом конкретно під кожен країну, з якою він має її укласти. Наразі набрав чинності Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [290]. В розрізі правового режиму нематеріальних активів цікавлять положення саме економічної частини, яка, хоча й не має прямих положень щодо нематеріальних активів, містить чітке регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності (Глава 9). Таким чином, ми можемо стверджувати, що Угода про асоціацію – це новий крок на етапі інституціонального розвитку правового режиму нематеріальних активів у складі майна суб'єктів господарювання.

Взагалі становлення і розвиток законодавства України про нематеріальні активи можна розглядати щонайменше з двох точок зору:

1. Проводити дослідження окремо в групі активів з бухгалтерського обліку, оцінки (у тому числі приватизації), у податкових актах та актах Національного банку України. Такий підхід дозволяє розглядати еволюцію нематеріальних активів в конкретній галузі, проте не може достовірно відображати картину становлення в цілому.

2. Проводити дослідження за етапами становлення та реформування законодавства України в цілому, розглядаючи окремі акти на певній стадії.

Висновок. Євроінтеграційний етап триває з 2006 р. по наш час. Сьогодні ми вже маємо низку визначених понять у тих чи інших нормативно-правових актах України, які відображають суть нематеріальних активів, критерії їх визнання тощо. Проте розвиток міжнародного співробітництва, іноземного інвестування, глобалізації та євроінтеграції обумовлює реформування чинних нормативно-правових актів у відповідності з вимогами світового співтовариства. Так, зокрема, П(С)БО 8 і низка інших бухгалтерських актів гармонізували визначення нематеріальних активів відповідно до МСФЗ 38 «Нематеріальні активи», зробивши його простішим, не спростивши при цьому смислового навантаження.

Крім того, на цьому етапі був прийнятий Податковий кодекс, що, на нашу думку, найбільш вдало на сьогодні розкриває саме правову природу нематеріальних активів як майнового права у складі майна суб'єктів господарювання.

Підбиваючи підсумок, також слід відзначити ті проблеми, які виникли в ході дослідження:

1. Категорія «нематеріальний актив» є міжгалузевую, вона використовується у бухгалтерському обліку, оцінці (у тому числі під час приватизації), податковому звороті, що приводить до різноманіття підходів щодо визначення її в законодавстві, кожне з яких перетерпіло чималі зміни за часів розбудови в незалежній Україні ринкових відносин.

2. У Господарському кодексі як провідному акті у сфері господарювання відсутнє визначення нематеріального активу як складової майна суб'єктів господарювання. Таким чином, можна стверджувати про відсутність нормативного закріплення розуміння нематеріальних активів з правової точки зору, що стане об'єктом дослідження у майбутньому.

3. Ототожнення понять «нематеріальний актив» та «право інтелектуальної власності» у низці нормативно-правових актів, що, на наш погляд, не є правильним. Категорія «нематеріальний актив» є ширшою за «право інтелектуальної власності», окремі об'єкти якого виступають його складовою частиною.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс УРСР від 18 липня 1963 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>.
2. Про затвердження Положення про акціонерні товариства : Указ Ради Міністрів РРФСР від 25 грудня 1990 року № 601 [Електронний ресурс] / «Консультант Плюс» [сайт]. – Режим доступу: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=39>.
3. Назаренко Н.А. Эволюция плана счетов в России [Електронний ресурс] / Н.А. Назаренко // Современный бухучет. – 2007. – № 5. – Режим доступа : <http://www.buhi.ru/text/107782-2.html> – Загл. с экрана.
4. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
5. Про економічну самостійність Української РСР : Закон УРСР від 03 серпня 1990 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 34. – Ст. 499.
6. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 18. – Ст. 133.
7. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
8. Про затвердження Програми реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів : постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 1998 р. № 1706 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-98-п>.
9. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : наказ Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. № 242 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>.
10. Про затвердження Методичних рекомендацій з обліку нематеріальних активів кінотовиробництва : наказ Міністерства культури України від 02 квітня 2008 р. № 353/0/16-08 [Електронний ресурс] // Професійна юридична система [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.29274.0>.

11. Гусь А.В. Ознаки нематеріальних активів / А.В. Гусь // Людина і закон: публічно-правовий вимір: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19-20 жовтня 2012 р.) : у 2-х ч. – Одеса: Причорноморська фундація права, 2012. – Ч. 2. – С. 7–9.
12. Про затвердження Змін до деяких положень (стандартів) бухгалтерського обліку : наказ Міністерства фінансів України від 08 липня 2008 р. № 901 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 56. – С. 153.
13. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку нематеріальних активів : наказ Міністерства фінансів України від 16 листопада 2009 р. № 1327 [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України [сайт]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=293611.
14. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 122 «Нематеріальні активи» : наказ Міністерства фінансів України від 10 жовтня 2010 р. № 1202 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 86. – Ст. 3067.
15. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» : наказ Міністерства фінансів України від 07 липня 1999 р. № 163 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>.
16. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–17. – Ст. 112.
17. Гусь А.В. Еволюція нематеріальних активів в законодавстві України / А.В. Гусь // Університетські наукові записки. – 2013. – № 47. – С. 277–285.
18. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» : наказ Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. № 87 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0396-99>.
19. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 365.
20. Про податок на додану вартість : Закон України від 03 квітня 1997 р. № 168/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 21. – Ст. 156.

21. Щодо надання роз'яснень деяких положень Закону України «Про податок на додану вартість» : лист Міністерства Юстиції України від 28 квітня 1999 р. № 13-11-161 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0013323-99>.
22. Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» : Закон України від 22 травня 1997 р. № 283/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 27. – Ст. 181.
23. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18–22. – Ст. 144.
24. Кожемякіна Т.В. Нематеріальні активи підприємства-експортера як чинник підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку / Т.В. Кожемякіна, Д.Г. Матукова // Економіка Криму. – 2010. – № 1. – С. 260–264.
25. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: / О.А. Беяневич, О.М. Вінник, В.С. Щербина та ін.; за заг. ред. Г.Л. Знаменського, В.С. Щербини. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 776 с.
26. Зайковский А. Идентификация нематериальных активов – базис их бухгалтерского учета / А. Зайковский, В. Комаров // Интеллектуальная собственность. – 2008. – № 5. – С. 13–19.
27. Хорунжак Н. Сучасні підходи до категоріального визначення та організації обліку нематеріальних активів / Н. Хорунжак // Регіональна економіка. – 2001. – № 2. – С. 67–76.
28. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.
29. Про схвалення Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2007 року № 911-р // Офіційний вісник України. – 2007. – № 82. – Ст. 3054.
30. Міжнародний стандарт фінансової звітності 38 «Нематеріальні активи» від 01 січня 2012 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929_050.

Тетяна КАРАБІН,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто сутність та зміст категорії «публічна адміністрація», виходячи зі змісту сучасних та класичних концепцій та теорій публічної адміністрації. Розглянуто еволюцію змісту цього поняття у працях зарубіжних дослідників. Зроблено висновок, що подальші вітчизняні дослідження з цього питання мають стосуватися окреслення більш чітких меж та суб'єктного складу публічної адміністрації.

Ключові слова: публічна адміністрація, орган публічної адміністрації, теорії публічної адміністрації, публічне управління.

В статье рассмотрено сущность и содержание категории «публичная администрация» исходя из содержания современных и классических концепций, а также теорий публичной администрации. Рассмотрена эволюция содержания этого понятия в трудах иностранных исследователей. Сделан вывод, что дальнейшие отечественные исследования этого вопроса должны касаться определения более четких границ и субъективного содержания публичной администрации.

Ключевые слова: публичная администрация, орган публичной администрации, теории публичной администрации, публичное управление.

The essence and content of the category “public administration” based on the modern and classical concepts and theories of public admin-

istration is analyzed in the article. The evolution of the content of this concept is considered in the works of foreign researchers. It is concluded that further national study of this issue must relate to the defining of clear boundaries and subject composition of public administration.

Keywords: *public administration, public administration bodies, public administration theory, public governing.*

Розвиток вітчизняної адміністративно-правової доктрини, реалізація процесів з приводу європейської інтеграції та організації діалогу щодо членства в ЄС зумовили використання у науковій, правотворчій та правозастосовній площині нових понять і категорій, які доповнюють та збагачують категоріальний апарат юридичної науки і використовуються для позначення нових явищ і фактів, а в деяких випадках і замінюють старі поняття новими. Серед таких є категорії «публічний інтерес», «публічна влада», «публічне управління» та «публічна адміністрація».

До прикладу, поняття «публічна адміністрація» широко використовується та є стрижневим в адміністративному праві зарубіжних країн як системи континентального, так і загального права. Тим не менше, у вітчизняній доктрині воно поки що не знайшло свого єдиного розуміння і тлумачення.

Тут варто також відмітити, що проблема невідповідності категоріального масиву є характерною не тільки для української системи права, але і для інших країн, спадкоємиць радянської системи управління. Яскравим свідченням цього є положення «Принципів публічної адміністрації» що SIGMA (організація з підтримки та вдосконалення врядування в країнах Центральної та Східної Європи) розробила для країн, які прагнуть до вступу в ЄС, у зв'язку із тим, що Європейська комісія виділила шість ключових напрямів реформування [1].

Так, у тексті звертається увага на те, що визначені принципи охоплюють «public administration», що у деяких країнах (країнах Західних Балкан) відображається поняттям «state administration». Однак, тут же застерігається, що це по-

няття, крім власне державного управління, охоплює також незалежні конституційні органи, парламент і судову систему в рамках здійснення контрольних повноважень за діяльністю державної адміністрації [9].

Питання змісту поняття «публічна адміністрація» досліджувалося у спеціальній літературі у працях вітчизняних представників науки адміністративного права та науки з державного управління, таких, як: В.Б. Авер'янов, В.М. Бевзенко, А. І. Берлач, Н.А. Гнидюк, І.Б. Коліушко, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, Т.О. Мацелик, Р.С. Мельник, М.І. Лахижа, Н.Р. Нижник, В.П. Тимощук, В.К. Колпаков, А. Пухтецька, А.О. Селіванова та ін.

Проте, як видається, оскільки категорія «публічна адміністрація» є запозиченою із зарубіжної доктрини та практики, її неможливо розкрити без характеристики еволюції її змісту, аналізуючи праці зарубіжних дослідників. Тому в цій роботі також розглянуто роботи вчених і дослідників з означеної проблематики, які проводили аналіз генезису концепцій публічної адміністрації на європейському континенті та в Сполучених Штатах Америки. І, таким чином, виходячи зі змісту сучасних та класичних концепцій та теорій публічної адміністрації, можливо витлумачити категорію «публічна адміністрація», що і є метою цієї статті.

Отже, слід почати з того, що у сучасній вітчизняній адміністративно-правовій літературі є усталеною позиція, що поняття «публічна адміністрація», перейшовши із європейської адміністративно-правової доктрини, за змістом є близьким до категорії «державне управління», але повністю з ним не збігається [14; 125].

У такому разі є очевидним, що в першу чергу слід проаналізувати значення терміну «публічна адміністрація» у зарубіжній літературі. Тим не менше, навіть побіжний аналіз дає змогу визначити, що це поняття вживається дуже часто, проте не часто визначається та пояснюється. Навіть у довідниковому виданні зафіксована думка, що «публічна адміністрація не має загальноприйнятого визначення», тому що

«сфера її настільки велика і настільки суперечлива, що легше пояснити, ніж визначити» [6].

У загальному та недиференційованому варіанті «public administration» це, з одного боку, реалізація державної політики, а з іншого – академічна дисципліна, що готує службовців для цієї роботи. Звісно, що для потреб цього дослідження буде аналізуватися зміст початкового розуміння публічної адміністрації, яка різними авторами і у різні періоди трактується як «виконання або втілення політики держави компетентними органами» [2], засновується на розмежуванні політики і управління [11; 29] або охоплює всі три гілки влади – виконавчу, законодавчу і судову, а також їх взаємодію, відіграючи важливу роль в розробці державної політики і, таким чином, є її частиною [2].

В кінці 1980-х років виникла нова теорія публічної адміністрації під назвою «новий публічний менеджмент», що пропонує використовувати моделі, організаційні ідеї і цінності приватної сфери з метою підвищення ефективності та забезпечення сервісної орієнтації державного сектора [3; 14]. Її послідовники відстоюють необхідність поділу великих управлінських структур на більш дрібні, більш фрагментовані задля розвитку конкуренції між різними структурними одиницями публічної адміністрації, а також заохочення конкуренції між публічними та приватними суб'єктами.

Зміни до розуміння змісту діяльності публічної адміністрації внесло останнє десятиліття: трактування громадян як споживачів або клієнтів послуг на кшталт приватноправового сектора [8]. Звичайно, концепція нового публічного менеджменту у деяких аспектах не витримує критики. Так, до прикладу, є недоречним пряме запозичення з приватної сфери моделі, в якій фізична особа є, за прикладом суб'єкта підприємницької діяльності, засобом для досягнення мети (переважно прибутку), а не джерелом влади (її власником і основним втілювачем), яке повинно мати місце у відносинах із публічною адміністрацією. Послідовники теорії нового публічного менеджменту тлумачать громадян не як учасни-

ків демократичного процесу, а як економічні одиниці. Проте, ця модель досі широко аплікується до владних суб'єктів на різних владних рівнях і в багатьох країнах ОЕСР [5].

Наприкінці минулого століття як альтернатива новому публічному менеджменту була обґрунтована теорія «New Public Service», що може бути перекладена українською мовою як теорія публічного обслуговування [4]. Її прибічники обґрунтовують, що завданням публічної адміністрації є, переважно, допомога громадянам у вираженні та реалізації своїх інтересів, а не у контролі або управлінні суспільством. Виникнення цієї теорії зумовило те, що науковцями та практиками замість зосередження на наданні послуг і контролі за діяльністю суб'єктів публічної адміністрації акцент не виправдано переноситься у площину дискусії – а чим саме публічна адміністрація повинна займатися: «кермувати чи веслувати». І, оскільки сфера публічної адміністрації все частіше стала відмовлятися від ідеї веслування і прийняла на себе відповідальність за рульове управління, це стало підставою для ствердження про передачу влади та повноважень керованим суб'єктам.

Однак насправді, як правильно відзначено, «ті, хто керує човном, мають набагато більше влади стосовно шляху судна, ніж ті, хто веслує» [7; 32]. Відповідно, перехід від веслування до кермування не тільки не звузив повноваження публічної адміністрації у виборі цілей, постановці завдань та накресленні шляхів для їх досягнення, але і надав більше влади, щоб реалізувати заплановане. Тому засновники та послідовники теорії публічного обслуговування вважають найбільш важливим при визначенні керманича пам'ятати, хто є власником човна. Відповідно, публічна адміністрація повинна зосередитися на своєму обов'язку обслуговувати та розширяти права і можливості громадян, розбудовувати державні установи, позначені чесністю та чуйністю [4].

Як підсумок у огляді теорій публічної адміністрації не можна оминати влучний висновок стосовно сучасних трансформаційних процесів публічної адміністрації, зроблений

провідним теоретиком адміністративного права Ернстом Форстгоффом: «якщо говорити відверто, то сьогодні відбувається «еміграція» публічної адміністрації зі світу організаційних форм Макса Вебера, тобто зі світу високоформалізованої та високоцентралізованої, ієрархічно структурованої «бюрократичної організації» до світу значною мірою неформальної, децентралізованої, «фрактальної» організації, яка визначається горизонтальними зв'язками та коопераційними відносинами» [17; 279]. При цьому наголошується, що цю тенденцію розвитку слід правильно розуміти: ієрархічно організовані структури ухвалення рішень і в майбутньому відіграватимуть важливу роль. Однак їхні зовнішні форми та визначальні чинники змінюються, поряд зі вказівками з'являються інструменти стратегічного й оперативного контролінгу [17; 279].

Такі і подібні невизначеності та суперечності у доктрині адміністративного права зумовлені новими тенденціями у законодавстві та практиці публічного управління. І це стосується не тільки вітчизняного адміністративного простору. Зарубіжні дослідники також відзначають, що огляд референтних сфер демонструє дуже різноманітні та незвичні для традиційного арсеналу форм явища. Плюралізація, спрямована всередину та назовні, охопила організацію публічної адміністрації, тому відмежування державної організації від приватних організацій приватних типів, особливо від економіки, стає дуже відносним. Однак ця відносність відповідає дійсності [17; 279].

Аргументовано доводиться, що приватизація та дерегуляція не скасовують дій держави, а змінюють їхні форми. Однак відповідальність за виконання перетворюється на відповідальність за нагляд. Такі тенденції з'являються при організації регулятивних завдань, наприклад, у законодавстві про засоби масової інформації, залізницю, пошту та телекомунікації. Тут накреслюється тенденція до створення спеціальних фахових установ високого рівня, які фактично, чи навіть юридично, діють вільно від вказівок.

Різнманітні взаємодії державного апарату і суспільства утворюють такі проміжні форми, в яких приватним вико-

навцям доручаються публічні завдання. У таких рамках утворюються межові чи перехідні зони між публічно-адміністративною організацією та суспільною самоорганізацією, що призводить до виникнення нових структур відповідальності. Тут виникають труднощі із тим, кого за певних умов вважати адміністративною організацією: того, хто отримав доручення, уповноважену особу, співробітника органу публічної адміністрації, посередницьку установу. Те саме стосується питань адекватного представлення інтересів [17; 280].

Таким чином, підводячи ризик під оглядом зарубіжних трактувань і теорій публічної адміністрації, цілком слушним видається узагальнення, що термін «публічна адміністрація» розуміється європейськими вченими як:

а) сукупність органів, установ та організацій, які здійснюють адміністративні функції;

б) адміністративна діяльність, яка здійснюється цією адміністрацією в інтересах суспільства;

с) сфера управління публічним сектором з боку тієї ж публічної адміністрації [15].

Відповідно, теорії публічної адміністрації стосуються розуміння цього поняття як комплексного явища, що охоплює і структурно-організаційний аспект, тобто сукупність органів та установ, і функціональний – як адміністративну діяльність уповноважених суб'єктів. Саме це, на нашу думку, і стало причиною того, що у вітчизняній доктрині виникла та набула поширення і авторитету думка, що публічна адміністрація має два виміри: функціональний і організаційно-структурний. Функціональний підхід – це діяльність відповідних структурних утворень щодо виконання функцій, спрямованих на реалізацію публічного інтересу, а при організаційно-структурному підході публічна адміністрація – це сукупність органів, які утворюються для здійснення (реалізації) публічної влади [10, 388; 13, 23; 16, 10].

Однак, тут на завершення слід сказати, що подальші дослідження цього питання у вітчизняній науці мають стосуватися спроб окреслення більш чітких меж цього поняття, ви-

значення його характеристик та суб'єктного складу, оскільки, крім визначеності та чіткості будь-якої термінології, в тому числі і юридичної, повинна мати своє призначення, бути корисною для наукового вжитку (процесів теоретичного дослідження) та для практики.

Список використаних джерел

1. «Enlargement Strategy and Main Challenges 2014-2015», Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: COM(2014) 700 final, 8.10.2014 Brussels.
2. Aderibigbe, Adejare Morenikeji. Towards A Theoretical Definition of Public Administration // IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM) e-ISSN: 2278-487X, p-ISSN: 2319-7668. Volume 16, Issue 3. Ver. V (Mar. 2014), PP 65 –70
3. Aucoin, Peter (2008). New Public Management and the Quality of Government: Coping with the New Political Governance in Canada, Conference on «New Public Management and the Quality of Government», SOG and the Quality of Government Institute, University of Gothenburg, Sweden, 13 – 15 November 2008, p.14.
4. Denhardt, R. B. and Denhardt, J. V. (2000), The New Public Service: Serving Rather than Steering. *Public Administration Review*, 60: 549–559. 17 DEC 2002.
5. Diane Stone, (2008) «Global Public Policy, Transnational Policy Communities and their Networks», 7 February 2008 *Policy Studies Journal* Volume 36, Issue 1
6. Kernaghan, Kenneth. «Public administration» in *The Canadian Encyclopedia*. Available online at: <http://thecanadianencyclopedia.com/index.cfm?PQn=m=TCE&ParansA=1ARTA000654OAccessedAugust20,2010>
7. Osborne, David, and Ted Gaebler. 1992. *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit Is Transforming the Public Sector*. Reading, MA: Addison-Wesley, 427 pages, p.32
8. Patrick Dunleavy, Helen Margetts et al, «New public management is dead: Long live digital era governance», *Journal of Public Administration Research and Theory*, (July 2006) <http://jpart.oxfordjournals.org/content/16/3/467.abstract>

9. Principles of Public Administration. Available online at: <http://www.sigmaxweb.org/publications/principles-public-administration.htm>
10. Адміністративне право України: словник термінів / за заг ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова; Держ. Вищ. Навч. Закл. «Запоріж. Нац. ун-т». – К.: Ін Юре, 2014. – 520
11. Административное право зарубежных стран: Учебник [Текст] / Под. Ред. А.Н. Козырина и М.А. Шатиной. – М.: Спарк, 2003. – 464с.,
12. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії і практики / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Факт, 2003. – 384 с.
13. Курс адміністративного права України : підручник / В. К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко та ін. / за ред. ВВ. Коваленка – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 808 с.
14. Мельник Р.С. Загальне адміністративне право: Навчальний посібник Р.С.Мельник, В.М. Бевзенко / за заг. ред. Р.С. Мельника. – К.: Ваіте, 2014. – 376с.,
15. Пухтецька А. Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права: монографія/ А. Пухтецька; відп. ред. В.Б. Авер'янов. – К.: Юри дична думка, 2010. – 140 с.
16. Школик А.М. Порівняльне адміністративне право : навч. посіб. для юрид. фак-тів та фак-тів міжнар. відносин / А.М. Школик – Львів : ЗУКЦ, 2007. – 308 с.
17. Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права / Ебергард Шмідт-Ассманн пер. з нім. Г. Рижков, І. Сойко, А. Баканов; відп. ред. О. Сироїд. – 2-е вид., перероблене та доповнене. – К.: «К.І.С.», 2009. – 552с.

Маріанна КЛЯП,
кандидат педагогічних наук, доцент,
заступник директора НН Інституту
євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС ЯК ДОРОГОВКАЗ ДЛЯ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті висвітлені основні підсумки імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у галузі вищої освіти, а також перші результати реалізації європейських стандартів в українській школі, дошкільній та професійно-технічній освіті.

Ключові слова: *Угода про асоціацію між Україною та ЄС, Порядок денний асоціації, імплементація, реформи в освіті, європейські стандарти.*

В статье освещены основные итоги имплементации Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом в области высшего образования, а также первые результаты реализации европейских стандартов в украинской школе, дошкольном и профессионально-техническом образовании.

Ключевые слова: *Соглашение об ассоциации, Повестка дня ассоциации, имплементация, реформы в образовании, европейские стандарты.*

The article highlights the main results of the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union in the field of higher education. Also described the first results of the implementation of European standards in Ukrainian schools, pre-school and vocational education.

Keywords: *Association Agreement EU-Ukraine, Association agenda, implementation of reforms in education, European standards.*

Загальна постановка проблеми. Зміна геополітичної ситуації на початку ХХ століття привела до змін у менталітеті українського суспільства. Внаслідок цього європейське майбутнє України стало стратегічною метою більшості української нації. Українці усвідомили себе європейцями як в ході нещодавніх революційних подій, так і після них, коли свій європейський вибір потрібно втілювати у щоденному житті та праці. Для того, щоб стати частиною Європи, Україні необхідно здійснити рішучі реформи у багатьох аспектах.

Європейський напрям розвитку України визначений у національному законодавстві Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», прийнятим у 2010 році. Відправною точкою для актуальної та системної євроінтеграційної роботи стала Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, політична частина якої була підписана 21 березня 2014 року під час саміту Україна – ЄС, а підписання розділу Угоди про асоціацію, що включає поглиблену і всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ЗВТ), – під час саміту ЄС 27 червня 2014 року. 16 вересня 2014 р. Угода про асоціацію була ратифікована Верховною Радою України та Європейським Парламентом, що дозволило розпочати тимчасове застосування відповідних положень Угоди про асоціацію з 1 листопада 2014 року. У березні 2015 року Рада асоціації між Україною та ЄС схвалила оновлений Порядок денний асоціації, що став спільним практичним інструментом підготовки та сприяння повній імплементації Угоди про асоціацію. Цей документ став основним механізмом моніторингу та оцінювання прогресу України у виконанні Угоди про асоціацію, а також моніторингу та оцінювання досягнень всіх цілей політичної асоціації та економічної інтеграції. Регулярні звіти про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом дають змогу керівництву ЄС, урядовим та неурядовим організаціям, громадськості робити висновки про виконання Україною конкретних вимог щодо реалізації стандартів ЄС у різних галузях, в тому числі у галузі освіти.

Стан досліджень проблеми. Окремі питання імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у галузі освіти висвітлюються у працях В. Кременя [5], В. Андрущенко [1], В. Лугового [8], В. Бакірова, Л. Гриневич [2], Ж. Таланової, С. Ніколаєнка та інших, а також у поточних звітах про виконання Угоди [3,10] і на сайті Міністерства освіти і науки України. Дослідження провідних українських вчених торкаються переважно європейських принципів у реформуванні вищої освіти України, а питання про нові підходи у інших галузях освіти поки що детально не аналізуються.

Метою статті є проаналізувати перші кроки національної освіти в імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і Порядку денного асоціації.

Виклад основного матеріалу. Вхідження України до європейського освітнього і наукового простору передбачає поєднання освітніх стандартів країн Європи з особливостями національної системи освіти. Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (ст. 10) визначено, що основними засадами внутрішньої політики у гуманітарній сфері є «створення належних умов для нарощення освітнього потенціалу України, забезпечення рівного доступу громадян до здобуття якісної освіти незалежно від місця проживання, майнового стану та фінансових можливостей». Ці завдання повинні реалізовуватися через удосконалення всіх ланок освіти (дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної та вищої) з визнанням провідної ролі вищої освіти як основи становлення в Україні ефективної «економіки знань» шляхом забезпечення інтеграції вітчизняної вищої освіти і науки в європейський та світовий освітній та науковий простір. Зазначені засади мають враховуватися при розробленні проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів усією вертикаллю влади від Верховної Ради України до місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування [16]. Однак, попри добрі наміри як законодавців, так і освітян, реальна картина в освітній галузі 2010–2013 років суттєво відрізнялася.

У дошкільній освіті запроваджено показник охоплення дітей дошкільним вихованням, а це привело до перенавантаження існуючих закладів (на 100 місцях у садочках перебувало до 120–130 дітей). В українських школах зазначеного періоду міцно утвердилося ЗНО як інструмент вступу до вищих навчальних закладів, почала оновлюватися матеріальна база через закупівлю для шкіл обладнання для навчальних кабінетів та комп'ютерних класів, але в загальній середній освіті відмовилися від 12-річного терміну навчання, який притаманний європейським країнам, та повернулися до 11-річного. У професійно-технічній освіті почали створюватися багатопрофільні заклади, оновлюватися освітні стандарти, однак застаріла матеріально-технічна база ПТНЗ не забезпечувала підготовку робітничих кадрів відповідно до вимог ринку праці. Вища освіта почала реформуватися в рамках Болонського процесу, була запроваджена 4-ступенева підготовка (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр), але рецидиви тоталітарного управління та прояви корупції у вищій освіті не сприяли якості підготовки фахівців для економіки держави [13, 4].

Європейський вектор розвитку сучасної України чітко визначений Угодою про асоціацію України з Європейським Союзом, Порядком денним асоціації Україна – ЄС та Планом заходів з імплементації Угоди про асоціацію на 2014–2017 роки, що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р. У главі 23 «Освіта, навчання та молодь» Угоди зазначено, що сторони поважають взаємні обов'язки щодо змісту навчання та організації освітніх систем із врахуванням їх культурного та мовного різноманіття, сприяють розвитку співробітництва у галузі освіти, навчання молоді. Відповідно до Угоди про асоціацію головний пріоритет освітньої сфери – це вища освіта, бо саме щодо цієї галузі визначено більший, ніж для інших ланок навчання, перелік напрямів співробітництва. На нашу думку, ця обставина пов'язана з тим, що вища освіта у значній мірі є локомотивом розвитку національної економіки, а також тому, що значна кількість українських фахівців за-

раз працюють в європейських країнах, де виникає проблема визнання їх документів про освіту та здобутих професійних компетентностей. Сторони, що підписали Угоду про асоціацію, зобов'язуються активізувати співробітництво в галузі вищої освіти для реформування та модернізації цієї системи, зближення систем вищої освіти на основі Болонського процесу, підвищення якості та важливості зазначеної галузі. Ці результати досягатимуться через поглиблення співробітництва між вищими навчальними закладами України та ЄС, активізації мобільності студентів та викладачів, спрощення доступу до отримання вищої освіти.

Не оминається увагою в Угоді про асоціацію й інші освітні сфери. Сторони, що уклали Угоду, передбачають здійснювати заходи для обміну інформацією, практикою та досвідом у галузі професійно-технічної освіти з метою розвитку цієї галузі, подальшого підвищення кваліфікації протягом трудової діяльності та життя, що відповідає реаліям змін на сучасному ринку праці. Необхідним є створення національних механізмів визнання кваліфікацій та компетенцій з використанням досвіду ЄС. Також вивчатимуться можливості для розвитку співробітництва у галузі середньої освіти, дистанційного навчання та освіти протягом життя [19].

Порядок денний асоціації між Україною та ЄС підтверджує ті самі напрями розширення співпраці, але з певними доповненнями. Зокрема, у галузі вищої освіти звертається увага на розвиток автономії університетів, сприяння участі України у програмах ЄС у сфері освіти з питань досліджень, підготовки та мобільності, таких як Erasmus+ та Marie Skłodowska Curie, роботу, спрямовану на взаємне визнання академічних та професійних кваліфікацій, дипломів та сертифікатів про освіту, на запровадження в Україні Національних кваліфікаційних стандартів та їх подальше зближення з Європейськими кваліфікаційними стандартами. Щодо професійно-технічної освіти, то у Порядку денному асоціації уточнюється важливість спільної роботи з метою приведення цієї галузі в Україні до модернізації структур професій-

но-технічної освіти ЄС, як це передбачено Копенгагенським процесом, через такі інструменти як Європейські кваліфікаційні стандарти (ЄКС), Європейська залікова система професійно-технічної освіти (ЄЗСЗПО) та Європейська система гарантування відповідності якості професійно-технічної освіти (ЄСГВПО). Також у Порядку денному асоціації між Україною та ЄС зазначається важливість співробітництва у сфері неформальної освіти для молоді та працівників [15].

План заходів із імплементації Угоди про асоціацію регламентує конкретні дії центральних органів управління України щодо реалізації Угоди Україна з ЄС та відповідного Порядку денного на період 2014–2017 років. Найбільш важливою, на нашу думку, позицією цього плану є пункт 435, яким регламентовано впродовж зазначеного вище періоду впровадження Закону України від 1 липня 2014 року «Про вищу освіту», в якому передбачено запровадження рівневої системи вищої освіти, нових переліків галузей знань і спеціальностей відповідно до Національної рамки кваліфікацій, а також реалізація прав громадян на академічну мобільність [14]. Це ще раз підтверджує пріоритетність реформування вищої освіти України в рамках євроінтеграційної політики нашої держави. Крім того, в Плані заходів пунктом 434 було передбачено до грудня 2015 року проведення роботи з вивчення досвіду функціонування європейських інструментів Europass та Youthpass з метою сприяння визнанню неформальної освіти в Україні та розроблення законопроекту про внесення змін до Закону України “Про освіту” в частині визнання неформальної освіти.

Кабінет Міністрів України запровадив чітку систему звітування, моніторингу та оцінки виконання Угоди про асоціацію Україна – ЄС та Порядку денного асоціації. При цьому чітко визначені строки звітування, застосовуються єдині вимоги до змісту та формату надання інформації із зосередженням на якісних показниках виконання заходів, прозорості та відкритості. Результати роботи відображаються в публічних документах.

Реальні кроки щодо імплементації Угоди про асоціацію Україна – ЄС, Порядку денного асоціації та Плану заходів з імплементації Угоди, зокрема в галузі освіти, відображені у звіті за 2015 рік [3]. Зокрема, а рамках реформування системи вищої освіти досягнуто таких результатів:

- скасовано обов'язковість форми документа про вищу освіту (наукові ступені), а передбачено лише перелік інформації, яка повинна міститися у документах. Такий підхід відповідає європейській практиці. Крім того, затверджено додаток до диплому європейського зразка (*diploma supplement*), що виготовляється за формою, встановленою Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою, Радою Європи і UNESCO/CEPES. Ціль такої форми – підвищити прозорість та справедливий підхід у визнанні академічних та професійних кваліфікацій. Додаток до диплому європейського зразка надає чіткий опис системи освіти англійською мовою;

- утворено Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, що є незалежним колегіальним органом, який формуватиме вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти, аналізуватиме якість освітньої діяльності вищих навчальних закладів, формуватиме критерії оцінки якості освітньої діяльності. Утворення агентства є кроком до децентралізації та дерегуляції сфери вищої освіти відповідно до кращих європейських практик. Однак зазначений орган у повному обсязі ще не запрацював;

- впроваджено європейські принципи формування державних стандартів освіти. Раніше стандарти передбачали перелік дисциплін, обсяг годин в їх межах, конкретні теми, які потрібно викладати. Прийняті зміни передбачають, що тепер стандарти будуть містити лише категорії кінцевих компетентностей, які мусить мати випускник, та рамкові речі (загальний термін навчання, кінцева атестація тощо), що сприятиме впровадженню європейського принципу академічної автономії навчальних закладів;

- скасовано норму щодо обов'язковості відпрацювання випускниками вищих навчальних закладів та відшкодування

ними вартості навчання (крім осіб, що навчаються за спеціальностями медичного профілю). Це дало змогу випускнику самостійно працевлаштовуватися відповідно до здобутої освіти;

- затверджено нові порядки визнання здобутих у іноземних вищих навчальних закладах ступенів вищої освіти та визнання в Україні документів про середню, середню професійну, професійну освіту, виданих навчальними закладами інших держав. Тепер, зокрема, вищі України можуть вільно запрошувати провідних іноземних науковців навчати українських студентів, а особи, що здобули освіту за кордоном – працевлаштовуватися в Україні. Визнання в нашій державі іноземних документів про освіту тепер здійснюється у повній відповідності з Конвенцією про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні та рекомендаціями цієї Конвенції;

- урегульовано процедуру забезпечення фінансової автономії навчальних закладів вищої та професійно-технічної освіти. Навчальним закладам надано право витратити кошти на забезпечення навчального процесу чи оновлення матеріально-технічної бази без погодження з державним казначейством. Відтепер університети, отримавши державне фінансування чи грошові кошти за надання платних послуг, можуть самі вирішувати, на що їх спрямувати у першу чергу. Крім того, з січня 2016 року українські навчальні заклади отримують право розміщувати грошові кошти, отримані за надання платних послуг, на депозитних рахунках державних банків. Це дасть змогу створювати спеціальні грошові фонди та витратити отримані відсотки на забезпечення освітньої діяльності. Така практика є важливою для фінансової автономії навчальних закладів;

- урегульовано процедуру відшкодування коштів державного бюджету при переведенні студента на навчання до іншого навчального закладу. Розрахунок коштів, що підлягають відшкодуванню, здійснюється за чітко визначеною в урядовій постанові формулою. Сума, що підлягає відшкодуванню, може бути реструктуризована на прохання студента, перший платіж повинен складати не менше половини суми

відшкодування. Крім того, студентам гарантується право перезарахувати за новим місцем навчання прослухані за попереднім місцем навчання дисципліни або кредити Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС);

- урегульовано процедуру реалізації права учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) в Україні чи за кордоном;

- затверджено перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, наближено до Міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО).

Також у рамках імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом триває робота над Дорожньою картою освітніх реформ. Дорожня карта освітніх реформ, у розробці якої брало експертне середовище, визначає конкретні деталізовані заходи і встановлює часові рамки проведення реформування системи освіти в Україні до 2025 року.

З метою реалізації європейських принципів у всіх освітніх ланках у 2015 році розроблено проект нової редакції Закону України «Про освіту» (реєстр. № 3491). Серед основних завдань проектом Закону визначено:

- створення умов для освіти особи упродовж життя (запровадження таких видів освіти, як формальна, неформальна та інформальна);

- створення умов системи освіти, доступної для кожної людини, у тому числі осіб з особливими освітніми потребами з урахуванням впровадження інклюзивного навчання в навчальних закладах різних типів та форм власності;

- забезпечення децентралізації управління системою освіти та чіткого розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;

- забезпечення безоплатності дошкільної, повної загальної середньої освіти у державних та комунальних навчальних закладах;

- розвиток та підтримка профільного навчання у середніх школах;

- модернізація системи перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників навчальних закладів.

З метою запровадження відповідних законодавчих норм щодо неформальної освіти в українське законодавство у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо визнання неформальної освіти)» (реєстр. № 2121). Законопроект передбачає визнання неформальної та інформальної освіти (самоорганізованої освіти, самоосвіти) в якості різновидів освіти в Україні, визнання державою неформальної освіти, здобутої особами у організаціях та установах, які залучають до своєї діяльності волонтерів, та закріплення права цих осіб на врахування факту здобуття ними названої освіти при влаштуванні на державну службу.

Для реалізації завдань, передбачених цим підрозділом, українська сторона залучає експертну та фінансову допомогу в рамках проекту «Підтримка децентралізації в Україні» (Швеція), фінансування – 31,7 млн шведських крон на період 08.09.2014 – 31.12.2017.

Як результат імплементації міжнародних договорів між Україною та Європейським Союзом можна виділити активізацію мобільності студентів та викладачів, участь у програмі Erasmus+. За результатами проведеного у 2015 році відбірного конкурсу програми Erasmus+ (Key Action 1: Higher education student and staff mobility) 1388 українських студентів скористаються можливостями академічної мобільності та навчатимуться в рамках короткострокових програм обмінів в університетах ЄС. Найпопулярнішою країною призначення є Польща.

Серед країн Східного Партнерства Україна отримала найбільшу частку грантів на участь у програмах мобільності – 48% від загального фінансування, що становить у грошовому вимірі майже 6,5 мільйонів євро. Загалом від України у за-

ходах академічної мобільності в рамках програми Erasmus+ беруть участь 127 вищих навчальних закладів [3].

Вагомий внесок у реалізацію європейських трендів в освітній сфері України, що є результатом діяльності МОН України, доповнюється виконанням низки завдань, які здійснює Міністерство молоді та спорту України [10]. Так, у Моніторингу виконання у I кварталі 2016 року Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відповідно до Плану заходів з імплементації Угоди на 2014 – 2017 роки і порядку денного асоціації Україна – ЄС відзначено, що Мінмолодьспортом було вивчено досвід функціонування європейських інструментів Eurorpass та Youthpass та використано можливості даних інструментів як приклад кращих практик у розробці проекту для української молоді «Молодіжний паспорт». Також Мінмолодьспортом проведено консультації з національними експертами щодо посилення проекту «Молодіжний паспорт» можливостями, які надає «Молодіжна картка». Крім того, Державною цільовою соціальною програмою «Молодь України» на 2016 – 2020 роки, схваленою Кабінетом міністрів України 18 лютого 2016 року, одним із завдань визначено розвиток неформальної освіти з метою набуття молодими людьми знань, навичок та інших компетентностей поза системою освіти. Мінмолодьспортом за участі народних депутатів, інших центральних органів виконавчої влади, представників інститутів громадянського суспільства, що працюють з молоддю, міжнародних організацій напрацьовано пропозиції щодо визнання неформальної освіти в Україні (законопроект № 2121) та використання методів неформальної освіти у центрах по роботі з молоддю в Україні.

Міністерство освіти і науки моніторить реагування працівників вищих навчальних закладів, студентів, представників громадських організацій на ті зміни, що вже відбулися у галузі. Соціологічною асоціацією України за сприяння міністерства було проведено соціологічне дослідження у 16 українських містах. Було проведено 32 фокусованих групових інтерв'ю із студентами та викладачами щодо оцінки ак-

туального стану вищої школи, оцінки змін у системі за останніх десять років, визначення найбільш гострих проблем галузі на поточний момент та оцінки діяльності МОН України як суб'єкта реформування. Метою дослідження було визначити, як люди, які безпосередньо задіяні у процес реформування, розуміють і сприймають проведені зміни. Під час обговорення результатів опитування працівники МОН України звертали увагу на необхідність активізації руху реформ всередині університетів, підтримки спільних дій щодо вдосконалення освітнього процесу у вищій школі, комерціалізації наукових досліджень, боротьби з проявами корупції [18]. Однак, конкретні результати дослідження, на жаль, не були оприлюднені.

Європейські традиції відіграють визначальну роль і у реформуванні інших освітніх ланок. Зокрема, конкретні кроки з модернізації професійно-технічної освіти постійно обговорюються з провідними європейськими експертами. Наразі найбільш проблемними питаннями в реформуванні української системи професійно-технічної освіти, що потребують міжнародної експертної підтримки, є механізм фінансування закладів цієї галузі, розробка нових професійних стандартів, доопрацювання проектів нових законів «Про професійну освіту» та «Про освіту» [9]. Особлива увага фахівців має бути приділена структурі нового закону «Про професійну освіту», удосконаленню системи управління галуззю в рамках децентралізації, а також пілотному проекту з розробки стандартів 3-4 гостродефіцитних професій та програм підготовки для них відповідно до європейських стандартів, передбачених Туринським процесом.

Щоб стати європейцем у повному розумінні цього слова, не достатньо просто оголосити себе таким. Менталітет і світобачення мешканця Європи необхідно формувати та виховувати змалечку. Тому надзвичайно важливими є зміни у роботі найбільш численної освітньої ланки – середньої школи. Перш за все, необхідно змінити зміст освіти, який має орієнтуватися на формування ключових вмінь та компетент-

ностей людини XXI століття. За словами міністра освіти і науки України Л.Гриневич: «Нам зараз потрібна нова українська школа. Школа, яка буде готувати громадян незалежної Європейської країни. Нову українську школу ми маємо зробити через новий зміст освіти, який дає навички компетентності 21 століття» [6]. Зміст української освіти безнадійно застарів, і тому сьогодні освітній контент не може бути купою теоретичної інформації, яка весь час помножується. Важливими життєвими компетентностями є знання рідної мови, спілкування принаймні двома іноземними мовами, математична грамотність, яка дає змогу використовувати ці знання у повсякденному житті, а ще – вміння працювати в команді, критично мислити, культурна компетентність, фінансова грамотність, підприємливість. Але всі ці зміни можуть відбутися тільки завдяки професійній роботі педагога, бо якщо немає вчителя, який вміє і розуміє, яким чином викладати, – реформа не відбудеться [12]. Нова українська школа не може відбутися без учителя, який володіє сучасними методами викладання, вміє спілкуватися з поколінням дітей, які краще за дорослих розуміються на цифрових технологіях [6].

Докорінні трансформації української національної школи передбачені проектом закону «Про освіту», який знаходиться на розгляді у Верховній Раді України. Середню освіту України очікує перехід на 12-річний термін навчання, реформування третього ступеня школи у профільну школу (професійний коледж чи ліцей), поява за рішенням органів місцевого самоврядування опорних шкіл, в яких буде забезпечуватися висока якість навчання за рахунок кращих вчителів, модернізованих кабінетів та лабораторій і куди учні будуть довозитися шкільними автобусами або проживати у пришкільному інтернаті. Усі ці нововведення роками апробовані в європейських школах, зокрема у Польщі [17].

Виховання і здоров'я молодого покоління закладається ще у дошкільному закладі. Забезпечити кожную дитинку, яка потребує, місцем у дошкільному закладі – це теж першочергове завдання системи освіти. На думку керівника Міносвіти,

зараз у системі дошкілля існує криза – черги до дошкільних установ і водночас – надзвичайно забюрократизована процедура відкриття приватних навчальних закладів [7]. Збільшити кількість місць у садочках можна шляхом будівництва нових споруд, реконструкції старих, відкриття додаткових дошкільних груп у навчально-виховних комплексах «Школа – садочок» або ж відкриттям приватних дошкільних закладах. На будівництво або реконструкцію необхідні значні бюджетні видатки, тому треба реалізовувати інші можливості. Найпростіший шлях – це відкриття приватних садочків, де у типових квартирах або у садибах можуть виховуватися малюки у менш наповнених групах. Нещодавно було затверджено Санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 24.03.2016 № 234, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 14 квітня 2016 р. за № 563/28693. У документі відсутня дрібна регламентація (наприклад, висота бортиків пісочниці або діаметр стійок огороження ліжок, дитячого манежу тощо), але при цьому чітко визначені вимоги до чистоти, організації харчування, температурного режиму, освітлення, утримання басейнів, розпорядку дня дитини [11]. Саме спрощення окремих застарілих санітарно-епідеміологічних нормативів щодо функціонування приватних закладів для дошкільнят сприятимуть подоланню зазначеної кризи і разом з тим реалізують апробовані в європейських країнах підходи.

Висновки. Сучасний розвиток України визначається в загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури. Як свідомий суспільний вибір перспектива європейської інтеграції – це істотний стимул до успіху політичної і економічної трансформації, що може стати основою національної консолідації. Інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті та науці, розширенні власних культурних і наукових досягнень в ЄС. Ці кроки спрямовані на зміцнення в Україні європейської культурної ідентичності та

посилення інтеграції в загальноєвропейське науково-освітнє середовище. Особливо важливим є виконання сумісних культурних, наукових і освітніх проєктів, залучення українських педагогів, учених і фахівців до загальноєвропейських програм наукових і освітніх досліджень. Для цього необхідне впровадження європейських норм і стандартів, перш за все, в освіті. Україна вже здійснила низку кардинальних трансформацій в освітній сфері, але багато роботи ще попереду. Чим більше українську освіту можна буде вважати європейською, тим швидше українське суспільство відчує себе частиною європейської спільноти. У здійсненні освітянських реформ необхідно постійно контактувати з професійною та батьківською громадськістю, європейськими експертами, а особливо з учнями та студентами, які є безпосередніми учасниками цього процесу. Всі ці категорії освітянської спільноти є найбільш зацікавленими в імплементації європейських стандартів освіти в Україні.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Світанок Європи. Проблема підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття / В. Андрущенко. – К.: Знання України, 2015. – 1099с.
2. Гриневич Л.М. Поняття «освіта», «розвиток освіти», «освітня політика» в сучасному науковому дискурсі / Л.М. Гриневич // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2015. – Вип. 1-2. – С. 14–19.
3. Звіт про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2015 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/document/248849649/AA_GOEI_REPORT_Dec_2015_final.pdf
4. Інформаційно-аналітичні матеріали (професійно-технічна освіта). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=66661&cat_id=66655
5. Кремень В.Г. Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін /В.Г. Кремень// Європейські педагогічні студії/ Асоціація ректорів педагогічних університетів Єв-

- ропи; ред. кол.: В.П.Андрущенко (голова) та ін. – Вип. 5-6. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. – С.13–21.
6. Лілія Гриневич: Ми отримуємо нову якість української школи, якщо подолаємо цифровий розрив між тими, хто навчає, і тими, хто навчається. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/05/27/liliya-grinevich-mi-otrимаємо-novu-yakist-ukrayinskoji/>
  7. Лілія Гриневич представила громадськості пріоритети діяльності МОН на 2016 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/05/10/ministr-10052016/>
  8. Луговий В.І. Вища освіта через дослідження: концептуальні засади здійснення й оцінювання / В.І. Луговий, Ж.В. Таланова // Вища освіта України: Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». У 3-х т. Т. 1. – 2012. – № 3 (додаток 1). – 642 с. – С. 16 – 28.
  9. Міжнародні експерти погодилися з обранням Міністерства пріоритетом діяльності на 2016 рік щодо модернізації професійно-технічної освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novini/novini/2016/05/13/narada-onlajn-ministr/>
  10. Моніторинг виконання у I кварталі 2016 року Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відповідно до Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на 2014 – 2017 роки (План заходів) і Порядку денного асоціації Україна – ЄС (ПДА). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/04/21/14/ZVIT_I_kv_2016.pdf
  11. Новий санітарний регламент для дитсадків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/05/23/novij-sanitarnij-reglament-dlya-ditsadkiv/>
  12. Одне з пріоритетних завдань Міністерства – модернізація змісту освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/05/24/odne-iz-prioritetnix-zavdan-minosviti-modernizacziya/>
  13. Освіта Закарпаття у цифрах і фактах. 2011-2012 н.р.: Інформаційно-аналітичний збірник. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2012. – 208с.
  14. План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014 – 2017 роки. [Електронний ресурс]. –

- Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80/print1452600635970785>
15. Порядок денний асоціації між Україною та ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/document/248046005/st06978%20UA_15-1%20final.pdf
  16. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 40.– ст.527. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
  17. Ризиковані, але потрібні. Заступник міністра освіти про майбутні зміни у школі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/03/28/rizikovani,-ale-potribni.-zastupnik-ministra-osviti-pro-majbutni-zmini-u-shkoli/>
  18. У КНУ ім. Тараса Шевченка презентували результати соціологічного дослідження щодо реформи вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/05/25/sovsun-25052016/>
  19. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угода ратифікована із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Наталія МАЛЕЦЬ,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
міжнародних студій та суспільних косуцнікацій
факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Олександр МАЛЕЦЬ,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Мукачівський державний університет

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ДИНАМІКУ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Дослідження розглядає ринок праці, його характеристики, а також пошук шляхів подолання негативного впливу фінансово-економічної кризи на ринок праці в умовах євроінтеграції України. Мінімізація негативного впливу ризиків та посилення позитивних наслідків від євроінтеграції вимагає реформування моделі регулювання вітчизняного ринку праці шляхом поєднання державних та ринкових інструментів, забезпечення продуктивної зайнятості.

Ключові слова: ринок праці, фінансово-економічна криза, євроінтеграція України, рівень безробіття, регулювання зайнятості.

В исследовании рассматриваются рынок труда, его характеристики, а также способы преодоления негативного влияния финансово-экономического кризиса на рынок труда в условиях евроинтеграции Украины. Сведение к минимуму негативных последствий рисков и повышение положительных последствий евроинтеграции требует реформы модели регулирования отечественного рынка труда через сочетание государственных и рыночных инструментов, обеспечение производительной занятости.

Ключевые слова: рынок труда, финансово-экономический кризис, евроинтеграция Украины, уровень безработицы, регулирование занятости.

The study examines labor market, its characteristics, as well as finding ways to overcome the negative impact of the financial and economic crisis on the labor market in terms of integration. Minimizing the negative impact of risks and enhance the positive effects of integration requires reform of the model of the regulation of the domestic labor market through a combination of public and market instruments, ensuring productive employment.

Keywords: *labor market, the financial and economic crisis, integration of the Ukraine, level of unemployment, employment regulation.*

В Україні протягом останніх років спостерігається низка позитивних тенденцій у сфері зайнятості, що свідчить про стабілізацію ситуації на ринку праці. Але існує комплекс проблем, що потребують втручання держави в регулювання зайнятості та соціального захисту найменш конкурентоспроможних категорій населення. Економічні зміни, що відбуваються в Україні, спричинені, насамперед, світовою фінансовою кризою, активізували вирішення низки соціально-економічних проблем щодо формування та ефективного функціонування ринку праці. Існуюча інфраструктура ринку праці не в змозі виконувати свої функції, значними залишаються обсяги безробіття, що обумовлює деградацію трудового потенціалу. Гостро постають питання збалансованості попиту та працевлаштування робочої сили, зберігається нераціональна структура зайнятості. Дослідженням проблем ринку праці та аналізом окремих його аспектів займалися такі вітчизняні вчені: А. Аблов, О. Волкова, С. Головіна, С. Кривенко, О. Крушельницька, А. Колот, П. Мазурок, С. Мочерний, Г. Осовська, В. Пухлій та інші [1, с.73-75].

Метою дослідження є вивчення ринку праці, його характеристики, а також пошук шляхів подолання негативного впливу фінансово-економічної кризи на ринок праці в умовах євроінтеграції України.

На ринку праці постійно виникають проблеми як економічного, так і соціального характеру, які він не в змозі подолати самостійно. Тому створюються відповідні інститути,

діяльність яких була б спрямована на вирішення цих проблем. Такі інститути зумовлюють утворення інфраструктури ринку праці.

До інститутів, які забезпечують функціонування ринку праці, відносять державні органи управління ринком праці країни національного, регіонального та місцевого рівнів; недержавні заклади сприйняття зайнятості, кадрові та профспілкові служби господарюючих суб'єктів країни, організації роботодавців, громадські організації. Особливе місце при цьому займають державні органи влади, які одночасно виступають і елементом інфраструктури ринку праці, і суб'єктом управління інфраструктурою ринку праці. Статистичні дані свідчать про те, що рівень зайнятості молоді до 24 років досить низький (35,1% від загальної кількості населення відповідної вікової групи). Також знижується рівень зайнятості осіб у віці 50-59 років (60,4% у 2006 р. проти 61,6% у 2005 р.), в тому числі зниження зайнятості чоловіків склало 1,7 в. п. (з 70,0% у 2005 до 68,7% у 2006р.) [2].

Позитивним є те, що рівень безробіття за методологією МОП загалом по Україні у 2006 р. становив 7,4% для працездатного населення, порівняно із 7,8% у 2005 р. Але в окремих областях цей показник значно перевищує середній по Україні, зокрема, у Волинській області цей показник дорівнював 9,4%, Житомирській – 10,0%, Івано-Франківській – 8,9%, Кіровоградській – 9,0%, Львівській – 9,1%, Миколаївській – 9,5%, Рівненській – 9,9%, Сумській – 8,2%, Тернопільській – 10,1%, Херсонській – 9,5%, Хмельницькій – 9,7%, Черкаській – 9,8%, Чернівецькій – 10,6%, Чернігівській – 9,4%. Це свідчить про те, що регіональна політика розширення зайнятості потребує вдосконалення. На початок 2009 року спостерігалось погіршення ситуації на ринку праці. Середньооблікова кількість штатних працівників підприємств, установ та організацій зменшилася на 1,3%, на що вплинула як сезонність, зумовлена характером виробництва в сільському господарстві, так і збільшення обсягів звільнення працівників та скорочення штатів у промисловості (на 51,4 тис. осіб), будівництві (на

21,8 тис. осіб) та торгівлі (на 16,9 тис. осіб). Водночас набуває поширення застосування адміністрацією підприємств вимушених адміністративних відпусток та скороченого робочого часу. Кількість працівників, які перебували у відпустках, становила 5,8% штатних працівників. Такі відпустки застосовували, головним чином, підприємства транспорту (30,1% штатних працівників), лісового господарства (12,9%), будівництва (9,7%) та промисловості (9,1%). Серед безробітних кожен другий раніше займав місце робітника, кожен третій – посаду службовця, а кожен четвертий – місце, що не потребувало професійної підготовки.

На початок 2011 року порівняно з 2009 роком спостерігалось поліпшення ситуації на ринку праці. Кількість зареєстрованих безробітних на 1 лютого 2011р. становила 585,6 тис. осіб, або третину всіх безробітних працездатного віку, визначених за методологією МОП. Допомогу з безробіття отримували 76,5% осіб, які мали статус безробітного. Кожен другий безробітний раніше займав місце робітника, кожен третій – посаду службовця, а решта безробітних не мали професійної підготовки.

Отже, рівень зареєстрованого безробіття на 1 лютого 2011р. становив 2,1% населення працездатного віку. У сільській місцевості цей показник збільшився на 0,3 відсоткового пункта і становив 3,2% населення працездатного віку, у міських поселеннях – на 0,1 відсоткового пункта і 1,7% відповідно [3, с.88-93].

Невідповідність попиту на робочу силу її пропозиції у професійно-кваліфікаційному та територіальному розрізі зумовлює значну міжрегіональну диференціацію зареєстрованого безробіття. Найвищий рівень зареєстрованого безробіття спостерігався в Полтавській області (4,1%), а найнижчий – у м. Києві (0,4%).

У сучасних умовах глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки, зростання взаємозалежностей не лише між країнами, а й між регіонами актуалізується необхідність входження України в окремі інтеграційні об'єднання. Одним

з варіантів такого об'єднання є євроінтеграція. Участь у процесі європейської інтеграції є за змістом не просто міжнародною взаємодією економік України та ЄС, а, насамперед, процесом глибокого проникнення інститутів ЄС (законодавства, норм і правил ведення бізнесу, кращих практик тощо) в українську економіку. У такій якості євроінтеграція виступає переважно як фактор впливу на внутрішні процеси, який матиме виразні економічний та соціальний ефекти. Вона впливатиме як на розвиток різних галузей економіки, так і на розвиток ринку праці.

Після підписання Угоди про асоціацію та Угоди про Поглиблену зону вільної торгівлі (ПЗВТ) з ЄС ринок праці України отримує стимули до розвитку: приведення трудового законодавства до вимог ЄС, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення продуктивності праці, зростання конкурентоспроможності національної робочої сили.

Проте подальші тенденції розвитку національного ринку праці залежать від його сьогоденного стану. У загальному ринок праці України характеризується структурними зрушеннями, дисбалансом між попитом та пропозицією робочої сили, посиленням проблем зайнятості та недосконалою системою регулювання.

За результатами проведених досліджень для ринку праці України 2010-2013 рр. були притаманні такі тенденції: спад економічної активності населення внаслідок еміграційних процесів і скорочення природного приросту населення; реструктуризація підприємств, зростання сфери послуг (торгівля, посередництво); дотаційність праці в більшості галузей економіки; розширення неформальної зайнятості; недостатня інвестиційна активність і застарілість основних засобів виробництва; значна частка ручної праці; високий рівень зайнятості в особистому домашньому господарстві тощо.

Згідно з даними Державної служби статистики України, у середньому за 2013 рік чисельність економічно активного населення становила 21,98 млн. осіб, що на 0,14% менше, ніж у попередньому періоді. Чисельність зайнятого населен-

ня у віці 15-70 років, у порівнянні з 2012 роком, збільшилася на 49,8 тис. осіб та становила 20,4 млн. осіб. Рівень зайнятості зріс з 59,7% у 2012 році до 60,3% у 2013 році. Економічно активним є 65% населення відповідної вікової групи [4, с. 93-97].

Чисельність безробітних в середньому за 2013 рік зменшилася на 80,7 тис. осіб і становила 1,6 млн. осіб. Рівень безробіття населення віком 15-70 років, визначений за методологією Міжнародної організації праці (МОП), знизився з 7,5% до 7,2% економічно активного населення. Рівень безробіття скоротився як серед чоловіків (з 8,5% до 8,0%), так і серед жінок (з 6,4% до 6,2%).

У 2013 році рівень безробіття в Україні залишається нижчим, ніж в країнах Європейського Союзу, де він становив 11% (зокрема, в Іспанії та Греції, відповідно, 26% та 27%, у Хорватії – 18%, Португалії – 17%, Кіпрі – 16%, Словаччині – 14%, Ірландії та Болгарії – 13%, Італії, Латвії та Литві – 12%, а у Польщі, Угорщині та Словенії – 10%).

У системі механізмів регулювання регіональних ринків праці проблема активного пошуку роботи безробітними має суттєве значення. Мотивація безробітних до ефективної зайнятості, до активного пошуку роботи є важливою передумовою їх працевлаштування.

Безробіття призводить до негативних соціальних та економічних наслідків. Соціальні наслідки безробіття викликають напруження в суспільстві, оскільки незайняті є нестабільною категорією населення. Професійна дискваліфікація людини у стані тривалого безробіття зменшує її конкурентоспроможність, що є причиною ускладнень при подальшому працевлаштуванні, зниження якості робочої сили та продуктивності суспільного виробництва. Як наслідок – у безробітних знижується мотивація до суспільно корисної праці.

У процесі пошуку роботи багато безробітних стикаються із певними психологічними труднощами, їхньою причиною є відсутність в особи внутрішньої готовності до активних дій, невміння змінити попередні установки, мотивацію поведінки в нових ринкових умовах. Вказані фактори негативно

впливають на зайнятість населення, що потребує її державного регулювання [5].

Слід зазначити, що зайнятість населення має регулюватися на трьох рівнях: на державному, регіональному та на рівні підприємства. Подальше вдосконалення використання робочої сили, працевлаштування і зайнятості населення регулюється законодавчими актами. Зокрема, Законами України «Про зайнятість населення», «Про охорону праці», «Про порядок реєстрації громадян як безробітних, виплати допомоги членам їх родин», «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні». Чинне законодавство щодо зайнятості відіграє позитивну роль у механізмі регулювання ринку праці.

Основними важелями державного механізму регулювання зайнятості є законодавчо-нормативні, економічні, організаційні, соціальні, мотиваційні важелі. Законодавчо-нормативні важелі передбачають правове забезпечення зайнятості населення.

Євроінтеграційні процеси сприятимуть зміні ситуації на ринку праці, створюючи, водночас, як можливості, так і загрози. Інтеграційна привабливість ЄС для України щодо соціальної політики полягає у таких умовах, як:

- удосконалення трудового законодавства шляхом приведення його у відповідність з вимогами ЄС: створення рівних можливостей для всіх, включно із впровадженням в Україні низки директив ЄС у сфері трудового права, протидії дискримінації і забезпечення гендерної рівності, гарантування здорових і безпечних умов праці;

- сприятливий інвестиційний клімат та ділове середовище, що призведе до створення нових робочих місць та підвищення продуктивності і якості праці;

- легалізація трудової міграції. Угода про асоціацію не надає Україні вільного режиму працевлаштування на території ЄС, хоч і полегшує дещо такі умови внаслідок: поступової лібералізації візового режиму; постійного діалогу з питань міграції і спільного управління цими процесами;

сприяння інтеграції законно проживаючих вихідців з України в суспільство країни перебування; закріплення принципу недискримінації громадян України, легально зайнятих на території країн ЄС, у частині умов праці, винагороди і звільнень порівняно з громадянами ЄС;

- підвищення рівня конкурентоспроможності робочої сили за рахунок можливого розширення доступу до систем професійної підготовки у провідних європейських країнах;

- підвищення стандартів якості життя населення. Середньомісячна зарплата в ЄС є сьогодні майже вдв'ятеро вищою, ніж в Україні, і вчетверо вищою, ніж у Росії. Така ж динаміка характерна і для пенсійного забезпечення. Європейська система пенсійного забезпечення давно сформувалась як ринкова, яка тісно прив'язана до доходів населення. Це дуже важливо для української пенсійної системи, яка поки що надто слабо прив'язана до доходів населення, а більше – до віку і стажу. Ще більші можливості України – в освоєнні інших соціальних стандартів країн ЄС. Ідеться про видатки на соціальний захист і соціальну допомогу. За цими показниками відставання України від ЄС та єврозони в десятки разів [6].

Проте євроінтеграційні процеси несуть у собі і певні ризики для розвитку національного ринку праці у коротко- та середньостроковому періоді, пов'язані з поглибленням асиметрії на ринку праці (переваги від євроінтеграції будуть отримувати здебільшого роботодавці, а не працівники). Асиметрія буде викликана скороченням обсягів зайнятості в офіційній економіці; зростанням тимчасового безробіття внаслідок структурних змін та відсутності супроводу подальшого працевлаштування; збільшенням масштабів неформальної та нестандартної зайнятості; посиленням інтенсивності та напруженості праці у транснаціональних корпораціях; загостренням конкуренції між українськими і західними фахівцями та внутрішньої конкуренції за престижні робочі місця.

У стратегічному плані вплив розширення ЄС на підприємницький сектор можна розглядати позитивно, що сприяє запровадженню в Україні європейських стандартів,

розширює і модернізує співробітництво з новими членами ЄС. Зважаючи на недостатню розробленість питань прикордонного співробітництва у сфері підприємництва, існує необхідність максимального зближення і гармонізації національного законодавства з європейським, особливо у сфері фінансового, податкового, зовнішньоторговельного і митного регулювання, спільного пошуку взаємоприйнятних механізмів, здатних зберегти і розвинути позитивну динаміку торговельно-економічних відносин, забезпечити наближення країни до ЄС [7].

Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток підприємницького сектора в прикордонному регіоні – складна, багатоаспектна проблема, вирішення якої передбачає формування комплексного конкурентоздатного механізму підприємницької діяльності. Потрібно також враховувати, що регіональний рівень слугує мікромоделлю трансформаційних процесів. Зважаючи на те, що роль і місце вітчизняних підприємницьких структур у європейському економічному просторі визначатиметься здатністю України максимально використати нові можливості оцінити наслідки і подальші перспективи цього процесу, його впливу на розвиток підприємництва, насамперед у прикордонному регіоні.

Мінімізація негативного впливу ризиків та посилення позитивних наслідків від євроінтеграції вимагає реформування моделі регулювання вітчизняного ринку праці шляхом поєднання державних та ринкових інструментів, забезпечення продуктивної зайнятості, усунення практики неформального регулювання зайнятості, стимулювання розвитку якісних освітніх послуг як засобу підвищення конкурентоспроможності вітчизняної робочої сили.

Зважаючи на сучасний стан ринку праці, в Україні можна запропонувати такі заходи подолання негативних наслідків фінансово-економічної кризи:

- спрямувати роботу центрів зайнятості на вдосконалення системи перекваліфікації працездатного населення для розвитку гнучкого ринку робочої сили;

- надати дотації на створення робочих місць, пільги при найманні, допомоги малому і середньому бізнесу;
- розробити політику регулювання міграції як щодо експорту, так і щодо імпорту праці, що забезпечить захист національних інтересів України;
- забезпечити збалансованість попиту і пропозиції робочої сили [8].

Список використаних джерел

1. Долішній М.М. Національна мережа міжнародних транспортних коридорів як важлива складова інтеграції України в європейський економічний простір // Матеріали міжн. наук.-практ. конф. «Наукова Україна 2007». Том 16. Економіка підприємства. – Дніпропетровськ: Наука і освіта. – 2007. – С. 68 – 95.
2. Козенюк І.В. Сучасний стан ринку праці України в умовах євроінтеграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rusnauka.com/11_EISN_2011/.../5_84869.doc.htm
3. Лизанець А.Г. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку праці в умовах євроінтеграції.//Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Етнополітичні та етнокультурні процеси Карпатського Єврорегіону». 16 травня 2014 року, Мукачево. – С. 88 – 93.
4. Мусаткіна В.П. Вплив євроінтеграційних процесів на розвиток підприємництва регіону. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції /«Етнополітичні та етнокультурні процеси Карпатського Єврорегіону». 16 травня 2014 року, Мукачево.– С. 93–97.
5. Петрова І. Соціальні наслідки Євроінтеграції України library.fes.de/pdf-files/.../ukraine/09446.pdf.
6. Державна служба статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Державний комітет статистики України// www.ukrstat.gov.ua.
8. Державна служба зайнятості України// www.dcz.gov.ua.

Юрій МАТЕЛЕШКО,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних студій та
суспільних комунікацій
факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

МІЖ ЄС ТА РОСІЄЮ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКОГО СОЮЗУ

Проаналізовано проблеми та перспективи формування Балто-Чорноморського союзу в сучасних геополітичних умовах. Зроблено висновок, що створення третьої потужної сили в Європі зіштовхнеться з низкою серйозних перешкод. Зокрема, це приналежність країн регіону до різних геополітичних інституцій, стримувальна позиція Росії та Німеччини, невирішені суперечки між державами Балто-Чорноморського регіону та ін.

Ключові слова: Балто-Чорноморський союз, Централь-но-Східна Європа, Міжмор'я, Європейський Союз, Росія, США, геополітика.

Проанализированы проблемы и перспективы формирования Балто-Черноморского союза в современных геополитических условиях. Сделан вывод, что создание третьей мощной силы в Европе столкнется с рядом серьезных препятствий. В частности, это принадлежность стран региона к различным геополитическим образованиям, сдерживающая позиция России и Германии, нерешенные споры между государствами Балто-Черноморского региона и др.

Ключевые слова: Балто-Черноморский союз, Центрально-Восточная Европа, Междуморье, Европейский Союз, Россия, США, геополитика.

The article analyzes the problems and prospects of the formation of the Baltic-Black Sea Union in modern geopolitical conditions. It is

concluded that the creation of a powerful third force in Europe face with a number of serious obstacles. In particular, the countries of the region belong to different geopolitical institutions, deterrent position of Russia and Germany, unresolved disputes between the states of the Baltic-Black Sea region and others.

Keywords: *Baltic-Black Sea Union, Central and Eastern Europe, Intermarium, European Union, Russia, United States, geopolitics.*

Після анексії Криму Росією та ескалації конфлікту на Сході України все частіше починають лунати заяви про створення Балто-Чорноморського союзу (БЧС), як на рівні експертного середовища та громадських організацій, так і офіційних представників держав. Головним напрямом російської експансії і найбільш імовірним театром військових дій в наступній війні, на думку аналітиків, може стати Центрально-Східна Європа: в першу чергу Україна, країни Балтії та Польща [14]. В останньої є гіркий досвід пасивності союзників (Великобританії і Франції) в критичні моменти історії. Важко передбачити, як поведе себе НАТО в разі нападу країни, що володіє ядерною зброєю, наприклад, на Литву чи Польщу. На жаль, сьогодні Західна Європа не до кінця усвідомлює ступінь російської загрози.

Нещодавня заява президента Єврокомісії Жана-Клода Юнкера про те, що Україна не стане членом Європейського Союзу (так само, як і НАТО) в найближчі 20-25 років [15], розвіяла останні ілюзії щодо євроатлантичної інтеграції нашої держави. Якщо Україні буде відмовлено в перспективах членства – нове об'єднання може стати для неї вимушеною альтернативою. Агресія Росії та нерішучі дії країн ЄС щодо неї дали значний поштовх для реалізації ідеї Балто-Чорноморського союзу. Однак, в Україні, так само як і в більшості країн Центрально-Східної Європи, ця ідея поки що набуває популярності в основному серед громадських організацій та партій націоналістичного спрямування.

Так, 5 грудня 2014 р. у Києві представники правих націоналістичних партій України, Грузії, Білорусі, Латвії та Литви

(Конгрес українських націоналістів, Народний рух України, Білоруська партія свободи, «Європейські демократи Грузії», Литовський національний союз та ін.) створили громадсько-політичне об'єднання Альянс Балто-Чорноморських націй, завдання якого – боротьба з імперською політикою Росії, зміцнення контактів між державами Балто-Чорноморського регіону для оновлення системи регіональної безпеки [11].

Громадська організація «Балтійсько-Чорноморська Конфедерація» створена у лютому 2015 року, саме тоді, коли стало зрозумілим, що ані європейські інституції міжнародного права, ані гаранті Будапештського меморандуму не в змозі забезпечити територіальну цілісність України. Стратегічною метою діяльності організації є формування соціально-економічної платформи для побудови міждержавного об'єднання – Конфедерації країн Балтійського та Чорного морів за участю народів, що проживають на історичних територіях Великого князівства Литовського й Речі Посполитої, тобто сучасних Польщі, Литви, України, Білорусі, а також Латвії, Естонії, Молдови та ін. Засновники Конфедерації переконані, що потужне міждержавне об'єднання, утворене спільними зусиллями країн Балто-Чорноморського регіону, зможе не лише ефективно протистояти агресії більш сильних сусідів, але й буде сприяти соціально-економічному та культурному розвитку країн Міжмор'я [4].

Також з ініціативи громадськості періодично відбуваються спільні форуми, конференції, ідейні засади яких відбиті у Маніфесті Цивільного Корпусу «АЗОВ»: «...створення Балто-Чорноморського Блоку як основи глобальної та регіональної системи безпеки – проти бездумної надії на Схід або Захід, яка призвела до окупації частини країни» [10].

Як свідчать останні події, Балто-Чорноморська концепція все більше викликає зацікавлення і у вищого керівництва держав. Зокрема, у розмові для Польського агентства преси (Polska Agencja Prasowa) президент Анджей Дуда у переддень своєї інавгурації заявив: «Я обмірковую ідею створення партнерського блоку держав від Балтійського до Чорного та

Адріатичного морів» [1]. У вересні-жовтні 2015 р. Президент Хорватії Колінда Грабар-Кітарович ініціювала Групу з Адріатично-Балто-Чорноморської співпраці, до якої увійшло 12 країн-членів ЄС: Австрія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Словаччина, Словенія, Польща, Румунія [10]. Значення цього співробітництва для енергетичного забезпечення та військової безпеки регіону вона озвучила й під час засідання голів країн Вишеградської четвірки (Польщі, Чехії, Угорщини, Словаччини).

На думку О.Маслака, ідея «Міжмор'я» зараз є очевидною альтернативою до зовнішньополітичних стратегій як Росії, так і Німеччини. Останні ґрунтуються на ідеях «не-суб'єктності» держав Балтійсько-Чорноморського регіону і можливості досягнення компромісів між світовими лідерами за рахунок їхніх інтересів («Нормандські зустрічі», «Мінські угоди» – показали основні риси такої стратегії) [7]. Ідея ж військово-політичної та економічної інтеграції країн, розташованих між Балтійським та Чорним морями, ставить на порядок денний проблему перетворення їх на самостійних геополітичних та гео економічних гравців.

Як вважає Є.Жеребецький, Балто-Чорноморський союз – це страховий проект на той випадок, якщо розвалиться Європейський Союз. В такому разі він міг би стати вигідним прихистком для України, Польщі, Литви і навіть Румунії та Словаччини. При цьому експерт зауважує, що проект може бути успішним лише за умови, якщо він буде наповнений економічним змістом. «Якщо в проекті буде зацікавлений бізнес, то він житиме. Якщо грошей в проекті не буде – то його спіткає доля ГУУАМу» [2].

Експерти умовно підраховали приблизний сукупний потенціал «малого» (Україна, Білорусь, Польща, країни Прибалтики) та «великого» (передбачає залучення балканських держав та країн колишньої монархії Габсбургів) Балто-Чорноморських союзів. Отже, кількість населення в країнах «малого» БЧС становить 95 млн (2-ге місце в Європі, 13-те в світі), «великого» БЧС – 190 млн (1-ше місце в Європі, 7-ме в світі).

ВВП «малого» БЧС – 1500 млрд доларів (8-ме місце в Європі, 15-те в світі), «великого» БЧС – 3500 млрд доларів (2-ге місце в Європі, 6-те в світі). Збройні сили (особовий склад) «малого» БЧС становлять 370 тис. (2-ге місце в Європі, 13-те в світі), а «великого» БЧС – 850 тис. (2-ге місце в Європі, 6-те в світі) [3]. Таким чином, ми бачимо потенційну силу, здатну претендувати не просто на регіональне лідерство, а й на статус гравця світового рівня.

На думку деяких експертів, Балто-Чорноморська концепція не вступає в суперечність ані зі статутом Європейського Союзу, ані зі статутом Організації Північноатлантичного договору. Б.Левик переконаний, що створення колективної регіональної системи безпеки в БЧР збільшить рівень національної безпеки її членів, у чому вкрай зацікавлені Європа та НАТО [5, с. 83]. На думку В.Іщука, значення регіональних блоків набуває в сучасному світі все більшої ваги. Це підтверджує створюване з ініціативи Франції середземноморське об'єднання (країн південної Європи та північної Африки), а також скандинавський союз Данії, Фінляндії, Швеції, Норвегії та Ісландії [14].

Однак, попри всю привабливість ідеї, держави Балто-Чорноморської осі надто розділені, аби виступити зараз єдиним блоком. Україна, Грузія та Молдова не є і найближчим часом не стануть членами ані ЄС, ані НАТО, на відміну від тієї ж Польщі чи Литви. Проблемним питанням є місце Білорусі, яка перебуває у сфері впливу російських інтересів. Хоча останні події, пов'язані зі зняттям санкцій і поліпшенням відносин із Заходом, можуть стати сигналом для Лукашенка у виборі вектора зовнішньої політики. Чехія, Словаччина та низка інших невеликих держав не ризикнуть йти на відкриту конфронтацію ні з РФ, ні з Німеччиною [8].

Позиція сильних гравців – ФРН та ЄС загалом, Росії – також може стати перешкодою на шляху до об'єднання країн Центрально-Східної Європи у єдиний союз. Спротив Росії, яка вже давно використовує слабкі місця в Європі для дестабілізації ситуації на міжнародній арені, цілком очевид-

ний. Німеччина також розглядатиме об'єднання як загрозу своєму лідерству та не допустить змін у перерозподілі сил в Європі. Хоча, як зазначає А.Умланд, «Берліну, Брюсселю і Вашингтону варто розглядати Міжмор'я не як суперника чи неприємність, а як шанс досягти всеохоплюючої системи безпеки у Східній Європі і Чорноморському регіоні. Тому що впродовж найближчих років НАТО і ЄС навряд чи захоче забезпечувати правдоподібні гарантії безпеки цим країнам» [16].

У той же час проект Балто-Чорноморського союзу може знайти собі союзників серед представників США, Великобританії та Франції, які будуть зацікавлені у подібній альтернативній силі в Європі, що буде стримувати як Росію, так і Німеччину.

Питання налагодження відносин між Берліном і Москвою не може не турбувати США. Німецька промисловість та російські ресурси – це підвалини тієї глобальної євразійської сили, яка може скласти конкуренцію Сполученим Штатам. Недопущення можливості утворення такого глобального конкурента, на думку В.Нелепова, – це основа стратегії національної безпеки Вашингтона [9]. Зважаючи на це, перспектива мати потужну і лояльну зв'язкову ланку між Берліном і Москвою – дуже приваблива для США. Сполучені Штати, які за останні 25 років утвердилися в ролі єдиного глобального лідера, з великим інтересом можуть сприйняти східну стратегію, розроблену країнами БЧС і суттєво допомогти з її реалізацією. Адже регіональні сили, чий інтереси співпадають з інтересами США – ідеальний союзник для Америки [9].

Що стосується Великобританії, то її політика в Європі вже сотні років ґрунтується на концепції «рівноваги сил», коли серед європейських держав немає єдиного домінуючого центру, а їх як мінімум два. Тому Лондону зовсім не подобається економічне і політичне підсилення Німеччини, яка шукає для себе союзників, в тому числі і в особі Росії. Інтерес до проекту може з'явитися також у Франції, яка вважає, що

об'єднання держав Центрально-Східної Європи посилить стабільність, а також стане потужним фактором стримування масової міграції в напрямі «старої Європи» [12].

Стримуючими факторами утворення Балто-Чорноморського союзу є комплекс невирішених проблем, які існують між країнами регіону. Наприклад, каменем спотикання залишається «волинське питання». Не секрет, що «Право і Справедливість», яка здобула перемогу на парламентських виборах в Польщі, ставить перед собою завдання домогтися визнання геноциду поляків з боку України. Закономірно, що остання ніколи на це не погодиться. Крім того, на перешкоді до утворення союзу можуть стати амбіції окремих держав, зокрема тієї ж Польщі, яка прагне бути головним двигуном формування нового об'єднання та відродити в нових умовах Річ Посполиту.

Варто також узагальнити все позитивне і негативне, що може отримати Україна від участі в Балто-Чорноморському союзі. На думку аналітиків, позитивними сторонами для України є: підвищення обороноздатності країни, зменшення загрози з боку східного сусіда, відкриття нових ринків, реалізація амбіцій регіонального лідерства тощо. Водночас негативом для нашої держави може стати: погіршення відносин з головним донором ЄС – Німеччиною, зростання внутрішніх протиріч в самій Україні, менші обсяги внутрішніх ринків країн-партнерів перед загальними ринками Європейського та Митного союзів, втрата фінансової допомоги та інвестицій з ЄС та ін. [13].

У цілому, проект Балто-Чорноморського союзу міг би стати надійним захистом держав Центрально-Східної Європи від імперських зазіхань Росії. Підтримка такого інтеграційного утворення, як важілю противаги Росії та ЄС, з боку США може надати проекту потужних стимулів для розвитку. Крім того, слов'янська основа БЧС, історичні традиції та націоналістичні імпульси, які зростають в останній період, роблять проект «Міжмор'я» ще більш привабливим. Але, незважаючи на це, створення Балто-Чорноморського союзу

зіштовхнеться з низкою об'єктивних перешкод. Головна серед них – більшість країн потенційного об'єднання вже входять до складу потужних геополітичних інституцій – ЄС та НАТО, тоді як Україна, Молдова та Грузія знаходяться тільки на шляху до інтеграції в євроатлантичні структури. Білорусь же продовжує зберігати тісні зв'язки з Росією. Ні Європейському Союзу, ні тим більше РФ, третя сила в Європі не потрібна, тому вони всіма силами будуть стримувати такі перспективи. Крім того, правлячі політичні еліти самих держав Міжмор'я наразі не готові до таких радикальних змін своєї зовнішньої політики. До цього слід додати історичні та територіальні суперечки між країнами регіону, а також амбіційні прагнення окремих держав до гегемонії в рамках можливого геополітичного блоку.

Список використаних джерел

1. Анджей Дуда виступає за створення блоку держав від Балтійського до Чорного моря [Електронний ресурс] // Польське радіо. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/216158>
2. «Балто-Чорноморський союз – непоганий страховий проект на випадок, якщо розвалиться ЄС», – Євген Жеребецький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polukr.net/uk/blog/2016/02/politycsnyjanalityk/>
3. Балто-Чорноморський союз у цифрах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edward-trad.livejournal.com/258858.html>
4. Громадська організація «Балтійсько-Чорноморська Конфедерація» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bbcs.eu/uk/pro-nas/>
5. Левик Б. Концепція Балто-Чорноморського союзу і пострадянський простір / Левик Богдан // Схід. – 2014. – № 5. – С. 80 – 84.
6. Майданюк В. Балто-Чорноморський союз як альтернатива східно-західному вектору [Електронний ресурс] / Валерій Майданюк. – Режим доступу: http://vgolos.com.ua/articles/baltochornomorskyu_soyuz_yak_alternatyva_shidnozahidnomu_vektoru_142465.html
7. Маслак О. Балто-Чорноморське Міжмор'я: між проектом та реальністю [Електронний ресурс] / Олександр Маслак. – Режим

- доступу: <http://okara.org/2015/08/balto-chornomorja-karpan-rosii-germanii/>
8. Наськін А. Балто-Чорноморський союз: реальність чи утопія? [Електронний ресурс] / А. Наськін – Режим доступу: <http://ias.org.ua/balto-chornomorskiy-soyuz-realist-chi-utopiya/>
  9. Нелепов В. Українська стратегія. Балто-Чорноморська Унія [Електронний ресурс] / Віталій Нелепов. – Режим доступу: <http://nastupna.com/articles/ukr-strategy-i>
  10. У Києві відбувся Балто-Чорноморський форум [Електронний ресурс] // AZOV.PRESS. – Режим доступу: <http://azov.press/ukr/v-kieve-sostoyalsya-balto-chernomorskiy-forum>
  11. У Києві створили Альянс Балто-Чорноморських націй для боротьби з агресією Росії [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26727502.html>
  12. Шевчук В. План «Міждумор'є»: Британія підтримає, Франція не против, Україна і Польща зроблять [Електронний ресурс] / Віктор Шевчук, Віталій Рождаєв // ХВИЛЯ. – Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/geopolitics/plan-mezhdumore-britaniya-podderzhit-frantsiya-ne-protiv-ukraina-i-polsha-sdelayut.html>
  13. Юзюк О. Міжмор'я – третій шлях для України? [Електронний ресурс] / Юзюк О. – Режим доступу: <http://freshnews.kiev.ua/uk/news/publications/politics/mjzhmorya>
  14. Iszczuk W. Idea Międzymorza jedyną alternatywą w obliczu agresji barbarzyńskiej Rosji / Włodzimierz Iszczuk. – Режим доступу: <http://www.fronda.pl/a/idea-miedzymorza-jedyna-alternatywa-w-obliczu-agresji-barbarzynskiej-rosji,47877.html>
  15. Juncker schließt EU-Beitritt der Ukraine für Jahrzehnte aus [Електронний ресурс] // REUTERS. – Режим доступу: <http://de.reuters.com/article/eu-ukraine-juncker-idDEKCN0W5267>
  16. Umland A. How to Solve Ukraine's Security Dilemma. The Case for a New Security Pact between the Baltic and Black Seas [Електронний ресурс] / Andreas Umland. – Режим доступу: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/how-to-solve-ukraine-s-security-dilemma>

Марія МЕНДЖУЛ,
кандидат юридичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри
міжнародного приватного права, правосуддя та адвокатури
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПОРУШЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ АСОЦІАЦІЇ З ЄС

У статті досліджено поняття та зміст принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів. Проаналізовано перспективи асоціації України з Європейським Союзом в контексті військової агресії РФ та окупації Криму.

Ключові слова: *принципи міжнародного права, територіальна цілісність, угода про асоціацію, військова агресія.*

В статье исследовано понятие и содержание принципов территориальной целостности и нерушимости границ. Проанализированы перспективы ассоциации Украины с Европейским Союзом в контексте военной агрессии РФ и оккупации Крыма.

Ключевые слова: *принципы международного права, территориальная целостность, соглашение об ассоциации, военная агрессия.*

In the article the concept and content of the principles of territorial integrity and inviolability of borders was researched. Perspectives of the association of Ukraine with the EU has been analyzed in the context of Russian military aggression and occupation of the Crimea.

Key words: *principles of international law, territorial integrity and Association Agreement, military aggression.*

У XXI столітті продовжує зберігатися тенденція зростання загальної кількості збройних конфліктів, збільшення терористичних актів, виникнення нових форм та методів ведення війни, що загрожує не тільки територіальній цілісності окремої держави, а і усталеному світовому правопорядку. На протидію цьому і були утверджені принципи територі-

альної цілісності та непорушності кордонів, які є універсальними нормами міжнародного права.

Україну не оминули ці процеси, і вже не вперше в історії розвитку наша держава зіткнулася із російською військовою агресією, офіційним початком якої вважають 27 лютого 2014, коли підрозділи спецназу ГРУ та 45-го окремого повітряно-десантного полку Збройних сил РФ захопили приміщення Верховної Ради та Ради Міністрів АРК. Згодом РФ розпочала збройну агресію на Сході України (частині території Донецької і Луганської областей України), в результаті досі триває воєнний конфлікт між українськими Збройними силами, з одного боку, та організованими і керованими з РФ незаконними збройними формуваннями Донецької і Луганської «народних республік» – з іншого. Безперечно євроінтеграційні процеси в Україні невід’ємно пов’язані із відновленням територіальної цілісності України та зміцненням національної безпеки, що і обумовлює актуальність даного дослідження.

В науці міжнародного права існує чимало досліджень, присвячених питанню принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів, в тому числі праці С. Бабурина, Т. Бартоша, М. Буроменського, В. Буткевича, Л. Волової, О. Задорожного, Б. Кліменка, М. Коена, І. Лукашука, В. Муравського, В. Пустогарова, А. Робертса, Т. Цимбрівського та інших. Водночас проблема дотримання принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів залишається актуальною, особливо в контексті євроінтеграційних процесів в Україні.

Науковці виділяють десять основних принципів міжнародного права, зокрема принципи: незастосування сили та погрози силою; територіальної цілісності; непорушності державних кордонів; рівноправності та самовизначення народів; мирного розв’язання спорів; поваги прав та основних свобод людини; добросовісного виконання міжнародних зобов’язань; суверенної рівності держав; невтручання у внутрішні справи; співробітництва[1, 36].

Серед основних принципів міжнародного права чільне місце займають принципи територіальної цілісності та не-

порушності кордонів. З огляду на це в п. 4 ст. 2 Статуту ООН закріплено положення про заборону використовувати силу або загрозу силою «проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності держави»[2].

Крім того, Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, прийнята 24 жовтня 1970 р.[3], встановлює, що «територія держави не повинна бути об'єктом військової окупації, що є результатом застосування сили в порушення положень Статуту. Територія держави не повинна бути об'єктом набуття іншою державою в результаті погрози силою або її застосування. Жодні територіальні надбання, що є результатом погрози силою або її застосування, не повинні визнаватися законними».

З метою усунення будь-яких правових підстав для територіальних претензій у договорі між СРСР і ФРН від 12 серпня 1970 р. була закріплена норма про визнання непорушності кордонів усіх держав у Європі (ст. 3). Подібна норма увійшла до тексту подальших договорів, укладених ФРН з ПНР, НДР і ЧРСП в 1970-1971 рр.

Одним з головних завдань скликання наради з безпеки і співробітництва в Європі в 1975 р. у Гельсінкі було закріплення принципів непорушності кордонів та територіальної цілісності. У ст. III Декларації принципів Заключного акту наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. проголошується: «Держави-учасниці розглядають як непорушні всі кордони одна одної, так і кордони всіх держав в Європі, тому вони утримуватимуться зараз і в майбутньому від будь-яких посягань на ці кордони. Вони відповідно утримуватимуться також від будь-яких вимог або дій, спрямованих на захоплення й узурпацію частини або всієї території будь-якої держави-учасниці»[4].

На думку Т.С. Цимбрівського, принцип територіальної цілісності до 70-х рр. XX ст. розглядається як частина принципу заборони застосування сили або погрози нею. Водночас, з прийняттям Заключного акту наради з безпеки і спів-

робітництва у Європі 1975 р. (Заключного акту НБСЄ) принцип територіальної цілісності отримав статус самостійного принципу міжна- родного права з розгорнутим міжнародно-правовим тлумаченням[5, 11].

Стаття V Заключного акту Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. затверджує обов'язок мирного врегулювання суперечок. Держави-учасниці будуть вирішувати спори між собою мирними засобами таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир і безпеку та справедливість. Вони будуть сумлінно і в душі співробітництва докладати зусиль до того, щоб в короткий термін прийти до справедливого рішення, що базується на міжнародному праві. З цією метою вони будуть використовувати такі засоби, як переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд або інші мирні засоби за їх власним вибором, включаючи будь-яку процедуру врегулювання, узгоджену до виникнення суперечок, в яких вони були б сторонами [4].

Отже, принцип непорушності кордонів тісно пов'язаний із принципом територіальної цілісності держав. Порушуючи державний кордон, певна держава автоматично порушує територіальну цілісність іншої держави. Тому дотримання принципу непорушності кордонів одночасно гарантує дотримання принципу територіальної цілісності держави.

Водночас практика міжнародного права свідчить про приклади порушень принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів, незважаючи на їх високий рівень нормативного закріплення в універсальних, регіональних міжнародно-правових актах, діяльності Міжнародного суду ООН, національному законодавстві держав.

Щодо анексії Криму та військового конфлікту на Сході України, то, незважаючи на те, що ще 1 березня 2014 року Рада Федерації РФ підтримала звернення президента Росії про дозвіл на застосування Збройних сил Російської Федерації на території України[6], а також численні докази присутності російських військ на території України, офіційно Росія

не визнає факту свого вторгнення в Україну. Таким чином, має місце неоголошена «гібридна війна» Росії проти України. Перед військовою агресією РФ здійснювала «інформаційну та політичну анексію» щодо України.

Верховна Рада України тільки 27 січня 2015 р. звернулася до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором [7].

Військова агресія Російської Федерації в Україні є міжнародним злочином проти світу і безпеки людства, а анексія Криму – порушенням не тільки територіальної цілісності України, а і фундаментальних норм міжнародного права і низки міжнародних договорів (Гельсінського заключного акту 1975 р. про непорушність кордонів у Європі, Будапештського меморандуму 1994 р. про гарантії безпеки Україні, Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією 1997 р., Договору між Україною і Російською Федерацією про українсько –російський державний кордон від 28 січня 2003 р.)

Анексія Криму не визнається законною не тільки Україною, а також Генеральною Асамблеєю ООН, ПАРЄ, ОБСЄ, США, країнами ЄС, G7, країнами-членами НАТО, а також суперечить рішенню Венеціанської комісії.

Ще до офіційного звернення Верховної Ради України, 27 березня 2014р. на сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй Резолюцією № 68/262 було підтверджено «єдність і територіальну цілісність України в межах її визнаних на міжнародному рівні кордонів», а також «закликано всі держави відмовитися і утримуватися від дій, спрямованих на часткове або повне порушення національної єдності і територіальної цілісності України, в тому числі будь-яких спроб змінити кордони України за допомогою погроз силою або інших незаконних способів»[8]. Резолюцію підтримали 100 країн світу, 58 - утримались та 11 проголосували проти. Згодом було

призупинено членство Російської Федерації у міжнародному клубі високорозвинених економік світу «Велика вісімка» (G8) та впроваджено трирівневий план персональних і економічних санкцій проти банківської системи РФ та громадян Росії і України, безпосередньо причетних до окупації Криму, здебільшого у вигляді заморожування активів і заборони на в'їзд. Міжнародні санкції, окрім ЄС та США, ввели Канада, Японія, Норвегія, Швейцарія, Австралія, Нова Зеландія, загалом – 41 країна, а також Парламентська Асамблея Ради Європи.

Крім того, є численні резолюції ПАРЄ, що засуджують факт військової агресії на території України та окупацію Криму, зокрема: Резолюції ПАРЄ від 9 та 10 квітня «Про засудження окупації Росією території Криму та санкції проти Росії»; Резолюція від 27 січня 2015 року «Про гуманітарну ситуацію в Україні та біженців», Резолюція від 25 червня 2015 року «Про зниклі особи під час конфлікту в Україні», Резолюція від 21 квітня 2016 року «Про введення санкцій по «списку Савченко» та ін.

Незважаючи на військову агресію з боку РФ, Україна не відмовляється від європейської інтеграції. 27 червня 2014 року укладено Угоду про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншого. 16 вересня 2014 року Європейський парламент ратифікував Угоду синхронно з Верховною Радою України [9]. Повністю Угода про асоціацію між Україною та ЄС набере чинності після її ратифікації усіма Сторонами, в перший день другого місяця, що настає після дати здачі на зберігання до Генерального секретаріату Ради Європейського Союзу останньої ратифікаційної грамоти або останнього документа про затвердження.

Станом на лютий 2016 року 28 сторін повідомили про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Найбільші проблеми з ратифікацією виникли у Нідерландах. Парламент королівства дав згоду на ратифікацію 7 липня 2015 року, і вже на наступний день її підписав король. Тим не менше, відповідно до чинного законодавства, більшість зако-

нів, які були затверджені владою, мають бути виставлені на консультативний референдум, якщо громадяни зберуть 300 тисяч підписів. Виборча рада Нідерландів призначила референдум щодо Угоди на 6 квітня 2016 року, на якому 61% відсоток виборців, що взяли участь в референдумі, проголосували проти затвердження угоди. Національне законодавство не зобов'язує уряд вносити пропозицію щодо скасування чи розірвання вже підписаної Угоди. Водночас негативний для України результат може стати небезпечним прецедентом для інших держав-членів ЄС, враховуючи євроскептичні настрої у різних країнах Євросоюзу[10].

Угода про асоціацію передбачає економічну інтеграцію України до єдиного внутрішнього ринку ЄС та створює передумови до політичної асоціації. Відповідно до ст. 6 Угоди про асоціацію сторони співробітничать з метою забезпечення того, щоб їхня внутрішня політика ґрунтувалася на спільних для сторін принципах, зокрема таких, як стабільність і дієвість демократичних інституцій, верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод.

Відповідно до ст. 7 Угоди про асоціацію, Україна, ЄС та держави-члени підтверджують свою відданість принципам поваги до незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів, як це визначено у Статуті ООН та Гельсінському заключному акті Ради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, а також поширюють ці принципи у двосторонніх та багатосторонніх відносинах.

Серед цілей асоціації також є посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою гарантування верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод. Для цього Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості і боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері

юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод.

Крім того, передбачено співробітництво у сфері захисту персональних даних, у сфері міграції, притулку та управління кордонами, у боротьбі з кримінальною та незаконною організованою чи іншою діяльністю, а також з метою її попередження, у боротьбі з тероризмом тощо.

Відповідно до ст. 7 Угоди про асоціацію ставлення до працівників, які є громадянами України та які законно працюють на території держави – члена ЄС, має бути вільним від будь-якої дискримінації на підставі громадянства стосовно умов праці, винагороди або звільнення порівняно з громадянами цієї держави-члена. Сторони також прагнуть досягти посилення мобільності громадян і подальшого прогресу у візовому діалозі.

На виконання Угоди про асоціацію Україна також повинна ратифікувати та імплементувати Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) 1998 року та пов'язані з ним документи.

Незважаючи на необґрунтовану затримку впровадження реформ, ЄС продовжує підтримувати Україну. Зокрема, 20 квітня 2016 р. Єврокомісія внесла законодавчі пропозиції до Ради ЄС і Європарламенту щодо скасування для громадян України візових вимог для короткострокових подорожей Шенгенською зоною, Рада Європейського Союзу продовжила економічні санкції проти Росії до 31 липня 2016 року. Таким чином, військова агресія РФ в Україні та окупація Криму уповільнює процес євроінтеграції, водночас не є перешкодою для провадження адміністративної, податкової, бюджетної, судової та інших реформ.

Список використаних джерел

1. Задорожній О.В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права: монографія / О.В. Задорожній. – Київ, 2015, 712 с.

2. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 / [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010
3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970 / [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_569
4. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01.08.1975 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 4. – Ст. 403.
5. Цимбрівський Т. С. Дотримання принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів у міжнародному праві: автореф. дис ... канд. юрид. наук / Т.С. Цимбрівський . – Київ : Б. в., 2008 . – 18 с.
6. Росія оголосила Україні війну / Українська правда. – 1 березня 2014 / [Електронний ресурс] – Режим доступу :<http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/1/7016786/>
7. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: Постанова Верховної Ради України від 27.01.2015 // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 10. – Ст. 596.
8. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН щодо територіальної цілісності України (повний текст) / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/106073>
9. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – стор. 2843.
10. Берт Маан, Катерина Зарембо. Референдум в Нідерландах: сценарії та наслідки для України та ЄС / Берт Маан, Катерина Зарембо // Європейська правда. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/01/19/7043572/>

Андрій МОЦА,
кандидат юридичних наук,
спеціаліст НН Інституту євроінтеграційних досліджень,
ст.викладач кафедри міжнародних економічних відносин
факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄС

У статті розглядається питання доцільності та необхідності внесення змін до деяких нормативно-правових актів України у контексті адаптації вітчизняного законодавства до норм права ЄС як умови інтеграції до Європейського Союзу.

Ключові слова: адаптація, європейська інтеграція, Європейський Союз, норми права Європейського Союзу.

В статье рассматриваются вопросы целесообразности и необходимости внесения изменений в ряд нормативно-правовых актов Украины в контексте адаптации её законодательства к нормам права ЕС как условия интеграции в Европейский Союз.

Ключевые слова: адаптация, европейская интеграция, Европейский Союз, нормы права Европейского Союза.

The article is devoted to the expediency and necessity of legal acts amending of Ukraine in the context of the legislative adaptation as the precondition of its integration into the European Union.

Keywords: adaptation, European integration, European Union, European Union legal norms.

Одним із зовнішньополітичних пріоритетів нашої держави, що визнається на законодавчому рівні, є набуття членства в Європейському Союзі. Важливість цього напряму, з одного боку, обумовлена постійним зростанням ролі та значення

вказаного унікального міждержавного об'єднання як у міжнародній економіці, так і світовій геополітиці, що об'єктивно позначається на форматі міжнародних правовідносин держав Європи. З іншого боку, вступ до Європейського Союзу є найкращим способом реалізації національних інтересів України – побудови економічно розвинутої і демократичної держави, орієнтованої на загальноєвропейські цінності [8, с.140-141].

Основними політичними вигодами послідовної європейської інтеграції є зміцнення стабільності демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури демократії і поваги до прав людини тощо. Європейська інтеграція також означає зміцнення національної безпеки та безпеки громадян, адже вона виключає застосування сили як методу вирішення внутрішньодержавних конфліктів, сприяє стабільності у відносинах із усіма країнами-сусідами.

Досягнення вказаних «позитивних ефектів» закономірно стає можливим лише за умови запровадження належної правової бази для реалізації інтеграційних заходів. Умова узгодження законодавства з правопорядком ЄС є однією з найважливіших у процесі вступу до Європейського Союзу. Ось чому дослідження адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу дадуть змогу внести науково обґрунтовані пропозиції для кращого забезпечення національних інтересів нашої держави у сфері європейської інтеграції, дійової реалізації вказаного зовнішньополітичного пріоритету.

Різноманітні аспекти співробітництва держав у формі європейської інтеграції знайшли своє закріплення у численних монографічних працях, зокрема: Ю.О. Волошина, Н.Є. Горбунової, М.Ю. Ільїна, С.Ю. Кашкіна, С.О. Кіреєвої, В.В. Копійки, Я.М. Костюченка, І.В. Кравчук, Л.А. Луць, М.М. Микієвича, Ю.В. Мовчан, В.І. Муравйова, В.Ф. Опришка, О.О. Панаріної, М.В. Парапана, Р.А. Петрова, Н.В. Сюр, Б.М. Топорніна, А.С. Фастовець, Н.Б. Шеленкової, В.Г. Ше-

мятенкова, Т.І. Шинкаренко та ін. Натомість питання щодо адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу шляхом внесення змін до Основного та інших законів нашої держави залишаються відкритими в теорії міжнародного права і становлять поле для наукового диспуту. Це обумовлює **актуальність** обраної нами теми для дослідження.

З огляду на вищевказане, **мета** цієї статті полягає у розгляді питання доцільності та необхідності внесення змін до деяких нормативно-правових актів України у контексті адаптації її законодавства як умови інтеграції до Європейського Союзу.

Прийняття Конституції України 1996 р. суттєво вплинуло на процеси європейської інтеграції, оскільки саме Основний закон був орієнтований на кращі європейські традиції державного будівництва, імплементавав численні стандарти Ради Європи [2] і визначив правові засади й механізми здійснення внутрішньої та зовнішньої політики країни. У ст. 18 Конституції проголошується, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва зі членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Разом із тим у жодній із статей Конституції України не вказано на європейську інтеграцію як на головний зовнішньополітичний пріоритет нашої держави (або принаймні один із ключових), що й досі визнається лише поточними законами. Більше того, на сьогодні у ст. 9 Конституції залишається остаточно невирішеним питання про місце норм міжнародного та європейського права у правовій системі України [6, с. 12-39; 5, с. 540-550]. При цьому у ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» [13, с. 540] (як і у попередній його редакції) встановлено співвідношення тільки одного із джерел міжнародного права – міжнародних

договорів (а точніше, одного з їх різновидів¹) – з нормативно-правовими актами України. Тож невизначеним залишається питання про місце інших джерел права, зокрема актів міжнародних організацій, у тому числі ЄС, у правопорядку України. У цьому контексті варто погодитися із В.І. Муравйовим, що ««євроінтеграційна» стаття в Конституції України була б дуже доцільною. ...Подальший розвиток інтеграції України у Євросоюз обов'язково вимагатиме внесення відповідних положень до внутрішнього законодавства з метою створення передумови для дії вторинного законодавства європейських інтеграційних об'єднань у внутрішньому правопорядку країни» [9, с. 487].

Певний науковий інтерес у цьому разі становить євроінтеграційний досвід Хорватії, яка у 2003 р. подала заявку на вступ до Євросоюзу і вже 01.07.2013 р. стане 28-ою державою-членом ЄС [1]. Запорукою її швидких передвступних переговорів було успішне проведення низки політико-правових реформ та внесення суттєвих змін до Основного Закону 1990 р. [3]. Перебуваючи ще у статусі країни-кандидата на вступ, у 2009 р. Конституцію Хорватії було доповнено окремим розділом VIII, присвяченим Європейському Союзу.

Зокрема, у ст. 145 Конституції Хорватії передбачається, що реалізація прав, які випливають з *acquis communautaire* (з фр. «спільний доробок», «надбання» Співтовариств) [4, с. 137] ЄС, повинна здійснюватися у такий самий спосіб, як і тих, що випливають з національного права. Усі правові акти та рішення інституцій ЄС, що підтримуються Республікою, повинні застосовуватися відповідно до *acquis communautaire* ЄС. Суди Республіки зобов'язані захищати права індивідів, що ґрунтуються на *acquis communautaire* ЄС. Органи виконавчої влади, місцевого самоврядування та юридичні особи публічного права зобов'язані безпосередньо застосовувати норми права ЄС. Такі принципові положення щодо відда-

¹ Зокрема, у Законі не йдеться про статус міжнародних договорів, що затверджуються Президентом України, Кабінетом Міністрів, відповідними міністерствами тощо.

ності країни Європейському Союзу свідчать про її велике бажання інтегруватися до цього наддержавного об'єднання.

Отже, положення про євроінтеграційний вибір України доцільно закріпити в її Основному Законі. Варто погодитися, що «це б сприяло наступності у її зовнішній і внутрішній політиці, незалежно від зміни політичних сил при владі та послідовності у поступальному розвитку нашої країни» [9, с. 488].

Вирішуючи питання про місце вказаної «євроінтеграційної статті» у тексті Основного Закону, вважаємо за доцільне доповнити **ст. 18 Конституції України частиною 2 з наступним змістом: «Зовнішньополітичним пріоритетом України є набуття членства в Європейському Союзі»**. При цьому внесення змін до ст. 18 Конституції потребуватиме затвердження всеукраїнським референдумом, що призначається Президентом України, з огляду на вимоги ст. 156 Конституції України. Таким чином, у разі позитивного схвалення народом такі зміни підсилять легітимність європейського вибору України, оскільки врахують ставлення громадян до зовнішньополітичного курсу держави.

Відсутність відповідної статті в Конституції та спеціального закону, що регламентував правові засади європейської інтеграції України, значно ускладнювала реалізацію її європейського вибору, який на початку ХХІ ст. залишався незмінним, незважаючи на різного роду політичні перетворення у нашій державі. У зв'язку з цим до процесу європейської інтеграції долучилася Верховна Рада України, яка прийняла Закон України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 21.11.2002 р. [12, с. 2233] та Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 р. [10, с. 367].

Зазначені нормативні акти визначили механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в ЄС шляхом

адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, удосконалення нормотворчої діяльності органів державної влади та запровадження єдиної системи планування, координації та контролю роботи з адаптації законодавства. Згодом у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 р. [11, с. 527] (ч. 2 ст. 11) було підтверджено незмінність обраного пріоритету міжнародної дипломатії нашої держави шляхом забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі. У цілому ж із прийняттям вищевказаних законів було ухвалено ще понад 100 підзаконних нормативно-правових актів, які стосувалися інтеграції до ЄС і слугували внутрішньодержавною юридичною основою здійснення цього процесу.

Разом із тим, попри численну джерельну базу зі вказаного євроінтеграційного напрямку, **нормативно-правові акти України у сфері адаптації містять численні суперечливі або застарілі положення** (наприклад, не враховано змін, внесених до системи джерел права ЄС за Ліссабонським договором 2007 р., до яких повинно адаптуватися законодавство України); значна їхня кількість прийнята з порушенням правил законотворчої техніки (одним і тим самим термінам надається неоднакове значення або різні поняття вживаються як синоніми); не розкривається низка засадничих категорій (зокрема, нормативно не визначеними залишаються основоположні поняття «інтеграція» та «європейська інтеграція»); існуюча процедура експертизи проєктів нормативно-правових актів є обмеженою; не здійснено офіційного перекладу установчих договорів ЄС та базових норм *acquis communautaire* державною мовою та відсутня процедура їх офіційного оприлюднення; відсутня загальнодержавна інформаційна мережа з питань європейського права; не здійснюється належний моніторинг адаптації законодавства тощо. **Без цього, очевидно, неможливим є ефективне здійснення заходів, спрямованих на реалізацію вказано-**

го пріоритетного зовнішньополітичного курсу України.

Як свідчить історичний досвід, розвитку Співтовариств і Союзу, обсяг *acquis communautaire* постійно збільшується та поширюється на нові сфери у зв'язку з розширенням та еволюцією компетенції ЄС, що може бути поясненням відсутності чітко визначених меж *acquis communautaire*. Тому нові кандидати стикаються з більш складними у політичному, економічному та правовому сенсі умовами вступу. Вказана обставина, безперечно, суттєво ускладнює процес адаптації законодавства¹.

Як зауважує В.І. Муравйов, багато невизначеностей існує і стосовно встановлення точного змісту актів Євросоюзу, до яких потрібно узгодити українське законодавство [9, с. 500]. Проблема полягає у тому, що ці акти офіційно може тлумачити тільки Суд ЄС. Завдяки такому тлумаченню зміст актів може частково змінюватися. Країна, що адаптує своє законодавство, не може належним чином слідкувати за такими змінами і вчасно їх враховувати шляхом внесення змін до свого законодавства. Відповідні ж структури Євросоюзу не зобов'язані інформувати Україну про зміни у своєму праві. Все це може призводити до невідповідності національних норм права ЄС та зниження ефективності реалізації положень права ЄС у внутрішньому правопорядку України.

З іншого боку, під час приведення законодавства України у відповідність до права ЄС обов'язково потрібно враховувати те, що акти інститутів ЄС діють у відповідному правовому середовищі Євросоюзу. Адаптація практично призводить до перенесення певної частини актів вказаного наддержавного об'єднання до правової системи іншої країни, яка функціонує за своїми унікальними закономірностями. Відтак вітчизняний законодавець не завжди може об'єктивно враху-

¹ Так, в Законі України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» перелік джерел *acquis communautaire*, до яких повинно адаптуватися законодавство України, суттєво застарів з огляду на зміни, що були внесені Ліссабонським договором 01.12.2009 р.

вати всі юридичні тонкощі відповідного компоненту *acquis communautaire*, включаючи чітке розуміння юридичної термінології, що використовується в ньому, причини його прийняття та особливості реалізації. Як наслідок – можливою є ситуація, за якої може відбуватися перекручення змісту національних норм, які підлягають адаптації.

У цьому контексті також потрібно звернути увагу, що Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [10, с. 367] в частині переліку *acquis* Європейського Союзу, з яким повинно бути узгоджене законодавство України, суттєво застаріла. Це пов'язано з об'єктивними змінами у розвитку Європейського Союзу, у тому числі у зв'язку із внесенням суттєвих змін до установчих договорів ЄС. Крім того, цим Законом не визначено механізму систематичного перегляду переліку *acquis* Європейського Союзу як предмета адаптації законодавства України. Тому актуальним для України залишається питання про внесення змін у вищевказаний нормативний акт, а також доповнення його механізмом систематичного перегляду *acquis* Європейського Союзу як предмета адаптації законодавства України.

Попри досить прогресивний характер норм Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», він містить низку недоліків. Так, він не передбачає проведення обов'язкової експертизи відомчих нормативно-правових актів уповноваженим центральним органом у сфері адаптації, тобто Міністерством юстиції України. Крім того, не визначено механізму проведення перевірки законопроектів на предмет відповідності законодавству ЄС на всіх стадіях їх розгляду Верховною Радою України. Зокрема, як зауважується у Доповіді Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС за 2011 р., основною причиною, що створює умови для прийняття законів, які не відповідають *acquis communautaire*, є відсутність такого механізму, особливо під час підготовки законопроектів до дру-

того читання [7].

Крім того, з огляду на проголошений зовнішньополітичний курс, дискусійною є норма закону, відповідно до якої нормативно-правові акти, які суперечать *acquis communautaire*, можуть прийматися лише за наявності достатнього обґрунтування необхідності прийняття такого акта і на чітко визначений у самому акті строк (абз. 3 ч. 3 Розділу IX). При цьому не визначено чітких критеріїв вилучення із загального правила про забезпечення відповідності законодавства України *acquis* ЄС. Зловживання таким положенням Закону може створити значні перешкоди у процесі інтеграції України до ЄС.

На нашу думку, з метою удосконалення механізму адаптації законодавства України до *acquis* Європейського Союзу необхідним є: 1) у Законі «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» врахувати зміни, внесені до системи джерел права ЄС за Лісабонським договором 2007 р., до яких повинно адаптуватися законодавство України, та доповнити його механізмом систематичного перегляду *acquis* Євросоюзу як предмета адаптації законодавства України; 2) переглянути процедуру експертизи проектів нормативно-правових актів шляхом розширення повноважень Міністерства юстиції України щодо обов'язкового узгодження відомчої юридичної експертизи підзаконних нормативних актів та її поширення на всі стадії розгляду відповідних проектів та проектів законів; 3) визначити умови вилучення із загального правила про забезпечення відповідності законодавства України *acquis* ЄС, що передбачене абз. 3 ч. 3 Розділу IX Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»; 4) запровадити загальнодержавну інформаційну мережу з питань європейського права та визначити процедуру офіційного оприлюднення *acquis* Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Croatia. Enlargement [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/croatia/index_en.htm
2. Opinion on the Draft Constitution of Ukraine: text approved by the Constitutional Commission on 11 March 1996 (CDL (96) 15) adopted at the 27th Meeting of the Venice Commission on 17-18 May 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/docs/1996/CDL\(1996\)020-e.asp?MenuL=RUS](http://www.venice.coe.int/docs/1996/CDL(1996)020-e.asp?MenuL=RUS)
3. The Constitution of the Republic of Croatia 1990 (consolidated text). – Офіц. сайт Парламенту Республіки Хорватія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=729>
4. Байдін Ю.В. Державний суверенітет і його межі в умовах європейської інтеграції (питання теорії): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія держави і права / Ю.В. Байдін. – Х., 2012. – 245 с.
5. Денисов В.Н. Право Європейського Союзу та правопорядок України: механізм взаємодії / В.Н. Денисов, В.І. Муравйов // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / за ред. В.Н. Денисова. – К.: Юстиніан, 2006. – С. 540 – 550.
6. Денисов В.Н. Розвиток правових засад та механізмів верховенства міжнародного права у внутрішньому праві України / В.Н. Денисов, А.Я. Мельник // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / за ред. В.Н. Денисова. – К.: Юстиніан, 2006. – С. 12 – 39.
7. Доповідь про стан виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3fart_id=223287414&cat_id=223281453.
8. Моца А.А. Дотримання цінностей ЄС – передумова європейської інтеграції України / А.А. Моца // Цінності сучасного конституціо-налізму: збірка тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної конференції молодих учених, аспірантів і студентів «V Тодиківські читання». – Х.: Права людини, 2012. – С.140 – 141.
9. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В.І. Муравйова. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.

10. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29 (16.07.2004). – Ст. 367.
11. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40 (08.10.2010). – Ст. 527.
12. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21.11.2002 № 228-IV // Офіційний вісник України. – 2002. – № 50 (27.12.2002). – Ст. 2233.
13. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50 (10.12.2004). – Ст. 540.

Наталія ТОДОРОВА,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних студій та
суспільних комунікацій
факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС: ЕКОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

У статті визначені основні елементи екологічної складової Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Проаналізовані завдання та перші кроки імплементації екологічного виміру Угоди про асоціацію. Доведено, що Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом безпосередньо пов'язана зі сталим розвитком та екологічною безпекою.

Ключові слова: *Угода про асоціацію між Україною та ЄС, сталий розвиток, екологічна безпека, екологічні стандарти, охорона навколишнього природного середовища, природоохоронна діяльність, якість життя громадян, якість природних умов і ресурсів, середовище життєдіяльності громадян.*

В статье определены основные элементы экологической составляющей Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом. Проанализированы задачи и первые шаги имплементации экологического измерения Соглашения об ассоциации. Доказано, что Соглашение об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом напрямую связано с устойчивым развитием и экологической безопасностью.

Ключевые слова: *Соглашение об ассоциации между Украиной и ЕС, устойчивое развитие, экологическая безопасность, экологические стандарты, охрана окружающей среды, природоохранная деятельность, качество жизни граждан, качество природных условий и ресурсов, среда жизнедеятельности граждан.*

The paper defines the basic elements of the environmental component in the Association Agreement between Ukraine and the European Union. It analyses the tasks and the first steps on the way to implement the environment-related provisions of the Agreement. It is proved that the Association Agreement between Ukraine and the European Union is directly related to sustainable development and environmental security.

Keywords: *Association Agreement between Ukraine and the EU, sustainable development, environmental safety, environmental standards, environmental protection, quality of human life, quality of the natural environment and resources.*

Європейське покликання України обумовлене цивілізаційною приналежністю нашої держави до європейської спільноти. Відносини з Європейським Союзом закріплені національним законодавством як пріоритетний напрям української зовнішньої політики. В Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. одним із головних завдань визначено «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі» [1]. Угода про асоціацію (УА) між Україною та ЄС є найбільшою міжнародною угодою, яку уклала наша країна, доречі так само як і Європейський Союз. УА між Україною та ЄС є новим форматом відносин, спрямованих на створення конкурентоздатності нашої держави. Нормативно-правова база ЄС досить суттєво відрізняється від пострадянської української в сфері стандартів та можливості приватних компаній захищати в суді свої інтереси, тому нас очікують досить серйозні зміни. Значною мірою це стосується підвищення вимог до якості продукції та екологічних вимог до виробництва. Таким чином, суттєвої трансформації потребують технології та обладнання підприємств, що, з одного боку, призведе до необхідності інвестицій, а з іншого – дозволить розвивати нові екологічні галузі виробництва та сфери послуг.

Екологічні аспекти імплементації УА дотично розглядалися дослідниками [2; 3] та знайшли відображення у поточних звітах про впровадження угоди [4; 5; 6; 7].

Метою статті є аналіз змісту екологічної складової УА та перших кроків, спрямованих на її імплементацію. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом безпосередньо пов'язана зі сталим розвитком та екологічною безпекою [8]. В Угоді чітко зазначено, що ідеологічною основою співпраці України та ЄС є концепція сталого розвитку на принципах економічної ефективності, соціальної стабільності та екологічної безпеки [9]. Практика доводить, що до реальної реалізації стратегії сталого розвитку справа дійшла тільки в кількох країнах з високим впливом місцевих громад і традиціями соціальної політики, таких, як Швейцарія, Норвегія і Швеція. Для впровадження в практику концепції сталого розвитку необхідно сформуванню реалістичний інституційний механізм і поступово впроваджувати більш ефективні механізми модернізації економіки, більш чистих технологій та еко-індустрії, створення робочих місць.

Стаття 292 УА присвячена багатосторонній угоді з охорони навколишнього середовища. Зокрема визнається важливість міжнародного екологічного управління та угод як адекватна відповідь міжнародної спільноти на глобальні та регіональні екологічні проблеми. Сторони так само підтверджують своє зобов'язання щодо ефективної імплементації в своїх законах і практиках багатосторонніх угод з охорони навколишнього природного середовища, учасниками яких вони є. Ніщо в Угоді не обмежує прав Сторін вживати і зберігати заходи з імплементації багатосторонніх угод з охорони навколишнього природного середовища, учасниками яких вони є [10].

Окремий блок питань стосується виконання Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї. Підтвердивши намір продовжити участь у Кіотському протоколі, Україна повинна ратифікувати поправки до Другого періоду зобов'язань цьо-

го протоколу, приєднатися до Дорожньої карти ЄС на шляху до конкурентної низьковуглецевої економіки та згідно з нею розпочати масштабну роботу з підготовки відповідної стратегії національного розвитку. У цій площині буде корисним залучення експертів Європейського Союзу до роботи з підготовки законодавчої бази створення національного вуглецевого ринку з метою забезпечення можливості його з'єднання зі Схемою торгівлі викидами ЄС.

Зрозуміло, що в цій площині Україна повинна прийняти комплекс документів: Національний план заходів з реалізації положень Рамкової конвенції, закон з урегулювання правовідносин у сфері зміни клімату, національний і регіональний плани заходів з пом'якшення наслідків зміни клімату, правила, нормативи методик і порядків оформлення документів для отримання дозволів на викиди «парникових» газів, які вже прийнято в багатьох – сторонах Кіотського протоколу.

На жаль, у нашій країні поки що приділяється мало уваги освітнім і просвітницьким заходам щодо боротьби з глобальними змінами клімату Землі, хоча досвід країн-членів ЄС свідчить про позитивні результати таких дій. Ці проблеми обговорювались на XXI Конференції сторін рамкової конвенції ООН зі змін клімату в кінці 2015 р. в Парижі. Паризький договір, на відміну від Кіотського протоколу, не передбачає механізму квот. Ера торгівлі квотами завершилася – кожна країна повинна була підготувати і до 1 жовтня подати для сформування тексту світової кліматичної угоди національну програму боротьби зі змінами клімату на планеті. 22 квітня 2016 р. у штаб-квартирі ООН Україна в Нью-Йорку разом зі 170 країнами урочисто підписала Паризьку угоду про боротьбу зі зміною клімату. Безпрецедентний за своїми масштабами документ замінить Кіотський протокол і діятиме з 2020 року. Текст Паризької угоди був затверджений 12 грудня 2015 року в Парижі під час роботи 21-ї Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Механізми впровадження угоди будуть розроблені впро-

довж наступних чотирьох років та схвалені на першій сесії робочого органу Паризької угоди — Конференції сторін. Цей документ спрямований на скорочення викидів парникових газів. Згідно з документом, всі учасники, які підписали документ, зобов'язуються скоротити викиди вуглекислоти в атмосферу. В угоді, зокрема, йдеться, що до 2020 року країни, що розвиваються, отримають 100 млрд доларів на рік для вирішення проблем клімату. Ці гроші їм нададуть інші держави, що підписали договір [11].

Введення європейських екологічних стандартів може призвести до закриття низки ресурсоемних підприємств з великим обсягом викидів і відходів. У зв'язку з цим необхідно організувати систему перерозподілу бюджетних дотацій з ресурсо- і енерговитратних «брудних» технологій на більш ресурсо- та енергоефективні. Екологічна складова в Угоді про асоціацію з Європейським Союзом є значною, а імплементація директив, передбачених нею, дасть Україні шанс поліпшити свої екологічні стандарти та, відповідно, життя. За результатами аналізу УА, експерти виділили 8 напрямів, що становлять найважливіші зобов'язання стосовно навколишнього середовища та стосуються всіх секторів. Серед них називають якість атмосферного повітря, якість води та управління водними ресурсами, управління відходами та ресурсами; охорону природи; промислове забруднення та техногенні загрози; зміну клімату та захист озонового шару; генетично модифіковані організми [12].

Для України УА може стати інструментом, що дозволить долучитися до основних тенденцій у сфері охорони довкілля і в сфері кліматичної політики, оскільки імплементуючи директиви, які передбачені Угодою про асоціацію, Україна має шанс поліпшити свої екологічні стандарти і тим самим наблизитись до тих процесів, які забезпечують найкраще життя для громадян.

Окрема глава 6 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом присвячена питанням навколишнього середовища. Так, у Статті 360 УА йдеться про те, що

Сторони будуть розвивати і зміцнювати співробітництво з питань охорони навколишнього природного середовища, і таким чином сприяти реалізації довгострокових цілей сталого розвитку та зеленої економіки. Передбачається, що посилення природоохоронної діяльності матиме позитивні наслідки для громадян і підприємств в Україні та ЄС, зокрема, через поліпшення системи охорони здоров'я, збереження природних ресурсів, підвищення економічної та природоохоронної ефективності, інтеграції екологічної політики в інші сфери політики держави, а також підвищення рівня виробництва завдяки сучасним технологіям.

Співпраця здійснюється з урахуванням інтересів Сторін на основі рівності і взаємної вигоди, а також беручи до уваги взаємозалежність, існуючу між Сторонами в галузі охорони навколишнього природного середовища, та багатосторонні угоди в цій сфері. Співпраця має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захисту громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення міжнародних дій, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища в таких сферах: зміни клімату; екологічне управління, зокрема освітня та навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та процесу прийняття рішень; якість атмосферного повітря; якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; управління відходами та ресурсами; охорона природи, зокрема збереження та захист біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі); промислове забруднення і промислові загрози; хімічні речовини; генетично модифіковані організми, у тому числі в сільському господарстві; шумове забруднення; цивільний захист, зокрема стихійні лиха та антропогенні загрози; міське середовище; екологічні збори [13].

Перелік сфер співробітництва в галузі охорони навколишнього природного середовища вимагає інституційного аналізу та розробки системи заходів щодо його поетапної

реалізації. Сторони планують обмінюватися інформацією та досвідом; здійснювати спільну дослідницьку діяльність і обмінюватися екологічно чистими технологіями; планувати подолання наслідків стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій; здійснювати спільну діяльність на регіональному та міжнародному рівнях в тому числі згідно з багатосторонніми угодами в галузі охорони навколишнього природного середовища. Особливу увагу сторони приділяють питанням, що мають транскордонний характер.

Важливим положенням Статті 363 УА є поступове наближення законодавства України до права і політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища. Співпраця у сфері цивільного захисту здійснюється шляхом імплементації окремих угод у цій області, укладених між Сторонами згідно з відповідними владними повноваженнями і компетенцією ЄС та його держав-членів і відповідно до правових процедур кожної із Сторін, і спрямована на: сприяння взаємодопомозі у випадках надзвичайних ситуацій; цілодобовий обмін найважливішими повідомленнями і оновленою інформацією про транскордонні надзвичайні ситуації, зокрема запитами та пропозиціями про допомогу; оцінки впливу наслідків надзвичайних ситуацій на довкілля; залучення експертів до участі в специфічних технічних семінарах і симпозіумах з питань цивільного захисту; залучення, в разі необхідності, спостерігачів при проведенні окремих навчань і тренінгів, організованих Україною і/або ЄС; поглиблення існуючого співробітництва з ефективного використання наявних потужностей захисту.

Відповідно до статті 365 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом співпраця охоплює, серед іншого, такі цілі: розвиток всеосяжної стратегії в галузі навколишнього середовища, яка включатиме заплановані інституційні реформи (з певними термінами) для забезпечення виконання та впровадження природоохоронного законодавства, розподіл повноважень природоохоронних органів на національному, регіональному та муніципальному рівнях;

процедури прийняття рішень та їх виконання; процедури сприяння інтеграції природоохоронної політики в інші сфери політики держави, визначення необхідних людських і фінансових ресурсів та механізм їх перегляду; розвиток галузевих стратегій в галузі поліпшення якості повітря; якості води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище, управління відходами та ресурсами, захист природи, промислове забруднення і промислові аварії, хімічні речовини, зокрема чітко визначені строки та основні етапи імплементації, адміністративну відповідальність, а також фінансові стратегії залучення інвестицій в інфраструктуру та технології; розвиток та імплементація політики з питань зміни клімату [14].

Одним зі складових впровадження екологічних стандартів Євросоюзу є моніторинг стану компонентів природного середовища, таких, як ґрунт, повітря, вода. Угода про асоціацію вимагає змінити метод замірювання і розширити перелік речовин, що потрапляють під моніторинг повітря, а також модернізувати процес обробки та поширення зібраних даних. Найбільші забруднювачі повітря – це теплоенергетичні та металургійні підприємства. На жаль, контроль за викидами не відбувається у відповідності до наявної нормативно-правової бази в повному обсязі. Одним із найважливіших складових формування ефективної системи екологічного моніторингу є залучення даних дистанційного спостереження та гео-інформаційне моделювання його результатів.

Україна почала перегляд класифікації санітарно-захисних зон навколо небезпечних об'єктів та плану дій в разі забруднення повітря у цих зонах. Система контролю якості повітря в Україні була розроблена і впроваджена більше півстоліття тому, більшість пунктів спостереження за станом атмосферного повітря були встановлені ще в 1940 – 50-х роках. З того часу значно змінилася індустріальна забудова, створені нові міста, підприємства, і мережа пунктів спостережень не відповідає сучасним точкам локалізації джерел забруднення. Багато джерел забруднення (таких, як, напри-

клад, виробництво металопластикових вікон із викидами небезпечних органічних сполук, таких як бензол) взагалі не визначають, обмежуючись списком із 6-7 пунктів, тому що немає відповідного обладнання або ж воно несправне. Таким чином, в Україні немає адекватної картини стану повітря та його безпечності в населених зонах.

В ЄС збір і обробку даних про стан повітря здійснюють приватні лабораторії, які зацікавлені в якісній роботі, оскільки таким чином можуть конкурувати за держзамовлення. В Україні цю функцію виконує Гідрометеоцентр, який залежить від державного фінансування, а результати його роботи не впливають на отримання ним коштів.

Відповідно до вимог Угоди всі сміттєзвалища мають бути паспортизовані, для кожного такого об'єкта необхідно буде розробити план рекультивації, щоб нейтралізувати утворення токсинів і відновити родючість ґрунтів, керуючись принципом «забруднювач платить». На ті звалища, що існували на момент прийняття цих нормативних актів, а також на стихійні звалища ці вимоги поки не поширюються. Окрема програма потрібна щодо переробки сміття, яке переробляється на 65% у країнах ЄС.

Важливим кроком адаптації є інтегральне управління ризиками промислового забруднення. Підприємства самі аналізують ризики своєї діяльності, обирають оптимальний спосіб зменшення шкідливого впливу на довкілля, розробляють і презентують план відповідним контролюючим органам, а держава лише слідкує за виконанням робіт.

Зараз вкрай важливо запровадити процедури стратегічної екологічної оцінки та оцінки впливу на довкілля, коли громадськість має доступ до всієї інформації щодо довкілля. Зокрема, щодо планів великих будівництв чи вирубок лісів, що повинно обговорюватися громадою ще на етапі планування такої діяльності за допомогою механізмів громадських слухань, внесення коментарів, пропозицій для того, щоб потім ті види діяльності, що будуть здійснюватися, здійснювалися з урахуванням думки громадськості. Інші напрями, за

словами фахівців, також потребують вдосконалення законодавчої бази або приведення до відповідності з європейським законодавством. Зміни до додатків Угоди будуть необхідні у зв'язку з тим, що право Європейського Союзу швидко розвивається і наразі прийнято вже багато нових нормативних актів, які не зазначені в Угоді про асоціацію з ЄС.

За європейською практикою витрати на імплементацію розподіляються на витрати суспільного (бюджетного) та приватного секторів. У складі й тих, й інших, у свою чергу, мають обраховуватися три основні складові, а саме: адміністративно-управлінські, інвестиційні (або капітальні) й операційні (експлуатаційні) витрати. Основна вага припадає при цьому на інвестиційні витрати, які стосуються будівництва, реконструкції та модернізації об'єктів інфраструктури.

Значний обсяг екологічних витрат у контексті імплементації законодавства ЄС трактується інколи як прямий негатив для економіки, оскільки розглядається як фактор відволікання коштів. Тобто вимоги до України щодо дотримання екологічних стандартів вважають майже диверсією проти неї. За бажання всі витрати в екологічній сфері можна кваліфікувати як відволікання коштів у невиробничий сектор. І це саме так, якщо забути, що якість життя визначається не лише кількістю товарів, а й станом середовища проживання людей. Питання оптимізації чи збалансування екологічних статей витрат постає в кожній державі. Його вирішення прямо залежить від її економічної спроможності.

Витрати в екологічній сфері – це якість життя громадян та якість природних умов і ресурсів, середовища життєдіяльності громадян. Угода про асоціацію передбачає, що Україна сама визначатиме час та тривалість проведення реформ для поліпшення екологічної ситуації. Не потрібно негайно вкладати величезні кошти у модернізацію підприємств або закривати заводи. Загалом процес приведення до екологічних норм ЄС складе від 3-7 до 10-12 років.

Створюються механізми для координації зусиль і вироблення спільних рішень у спірних випадках. В цілому можна

говорити про систематизуючу роль УА, яка створює основи для формування комплексної державної політики у сфері сталого розвитку та екологічної безпеки в Україні. Угода про асоціацію стимулює Україну до модернізації виробництва та поліпшення стану навколишнього природного середовища, за посильної підтримки з боку ЄС, яка може скласти половину від необхідної суми інвестицій.

Висновки. Таким чином, Угода про асоціацію з ЄС забезпечує формування умов для створення інституційної бази розвитку, яка була зруйнована в 90-ті роки, на принципово новому рівні та узгоджено із традиціями країн ЄС. Розвиток промисловості буде враховувати не тільки економічну доцільність, але й соціальні пріоритети та якість навколишнього природного середовища. Формування консультативних органів для підтримання сталого розвитку торгівлі із країнами ЄС. Вдосконалення системи стандартів та відродження системи моніторингу якості навколишнього природного середовища, сучасних технологій та дистанційних методів спостережень. Отже, на шляху до зближення з ЄС у екологічній площині перед Україною стоїть ще багато завдань, однак створене протягом 2014-2015 рр. підґрунтя повинно сприяти поглибленню та пришвидшенню цієї роботи у 2016 році.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про засади зовнішньої і внутрішньої політики» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
2. Перга Т. Екологічна політика як інструмент зближення України з ЄС. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ekologichna-politika-jak-instrument-zblizhennja-ukrajini-z/#sthash.x8gYDyR6.dpuf>;
3. Міщенко В. ЄС «нав'язує» Україні чистіше повітря та воду, або Екологічна складова Угоди про асоціацію з ЄС. // «Дзеркало тижня. Україна» №12, 4 квітня 2014. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/energy_market/yes-nav-yazuye-

- ukrayini-chistishi-povitrya-ta-vodu-abo-ekologichna-skladova-ugodi-pro-asociaciyu-z-yes-.html
4. Звіт про виконання Угоди про асоціацію та Порядку денного асоціації Україна-ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248115804&cat_id=247749488
  5. Моніторинг та оцінка імплементації Угоди про асоціацію з ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iwrp.org.ua/ukr/public/1908.html>
  6. Захист екології в Угоді про Асоціацію з ЄС. 11/12/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/50332/Shho_Ukrayina_vtratyla_Zahyst_jeologiji_v_Ugodi
  7. Інформація «Про імплементацію у 2013 році Порядку денного асоціації Україна – ЄС» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3FshowHidden=1&art_id=243281941&cat_id=223345338&c time=1266423569791
  8. Інтеграція сталого розвитку в політику ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.eur-lex.europa.eu
  9. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=22322353
  10. Там само.
  11. Україна підписала Паризьку угоду про боротьбу зі зміною клімату. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ukraineun.org/press-center/84-ukrayna-pidpysala-paryzku-ugodu-pro-borotbu-zi-zminoyu-klimatu>
  12. Вронська: Угода про асоціацію – шанс для України покращити екологічні стандарти. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-society/1935098-ugoda-pro-asotsiatsiyu-z-es-tse-shans-dlya-ukrajini-pokraschiti-ekologichni-standarti-vronska.html>
  13. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=22322353
  14. Там само.

Наталія ДІУС,
спеціаліст I категорії Навчально-наукового
інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

З ІСТОРІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано основні закономірності, тенденції та перспективи сучасної євроінтеграційної стратегії України, визначені зовнішні та внутрішні фактори формування стратегії України на шляху її становлення в якості повноцінної незалежної і самодостатньої держави, а також узагальнений зміст нормативно-правової бази, яка контролює процес формування і реалізації зовнішньої політики України.

Ключові слова: *внутрішня політика, геополітична стратегія, глобалізація, євроінтеграція, національні інтереси.*

В статье проанализированы основные закономерности, тенденции и перспективы современной евроинтеграционной стратегии Украины, определены внешние и внутренние факторы формирования стратегии Украины на пути ее становления в качестве полноценного и независимого государства, а также обобщено содержание нормативно-правовой базы, которая контролирует процесс формирования и реализации внешней политики Украины.

Ключевые слова: *внутренняя политика, геополитическая стратегия, глобализация, евроинтеграция, национальные интересы.*

In the project there were studied the main regularities, tendencies and prospects of modern euro strategy of Ukraine. There were studied the main foreign and internal factors of formation of base of geopolitical strategy of Ukraine on the way of its becoming as the full-fledged independent and self-reliant state, were generalized the substance of

regulatory and legal framework of our state, which control the process of forming and realization of its foreign politics.

Keywords: *internal politics, geopolitics, geopolitical strategy, globalization, eurointegration, national interests.*

Період формування євроінтеграційної стратегії, який розпочався ще у 2002 році, був відзначений суперечливими тенденціями, європейський вектор зовнішньої політики України поступово перетворювався на пріоритетний, а курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію – на ключову стратегічну ідею розвитку українського суспільства замість утопічних уявлень про швидке входження України в Європу. У процесі реалізації національних інтересів України відбувався не лише розвиток співробітництва з європейськими країнами на міждержавному двосторонньому рівні, а й поглиблювалися відносини із загальноєвропейськими інтеграційними структурами.

Проте, долю України спіткала достатня кількість проблем на шляху до євроінтеграції. Оцінюючи тодішню ситуацію в Україні та навколо неї, слід констатувати, що загальмувався процес євроінтеграції, ускладнилися стосунки з Парламентською Асамблеєю Ради Європи, Європейським Союзом, Сполученими Штатами Америки, НАТО, світовими фінансовими інституціями. Скоротилися або майже припинилися контакти на вищому рівні з лідерами провідних західних країн (на тлі активізації стосунків із Росією), послабилось стратегічне партнерство з Польщею, значно зріс тиск на Україну, зокрема на її зовнішню політику.

Усе це свідчило про вичерпання можливостей здійснення зовнішньої політики України, яка демонструвала тенденцію, спрямовану не стільки на перспективу, скільки на вирішення поточних питань [6;34-35].

Унаслідок цього, а також через непослідовність у заявах і зовнішньополітичних діях керівництва України в поєднанні з відомими скандалами, корупцією, пануванням криміналу, переслідуванням свободи слова й опозиції помітно погіршився

міжнародний імідж країни, до нас почали ставитися з меншою довірою й повагою. Зовнішня політика України фактично стала заручницею кризових внутрішньополітичних процесів.

Незважаючи на те, що євроінтеграційна стратегія була ключовим зовнішньополітичним пріоритетом України, потрібно визнати, що існуючій стратегії євроінтеграції бракувало регіональної вкоріненості, не враховувалися регіональні особливості та потенціал регіонів у питаннях співробітництва України та ЄС.

Процес формування євроінтеграційної політики включав у себе три основні стратегічні лінії щодо реалізації євроінтеграційної стратегії. Перша з них спрямована на самостійність. Згідно з цим підходом, Україні доцільно зазнавати якомога меншого впливу як із Заходу, так і зі Сходу. У системі геополітичного та воєнно-політичного виміру така поведінка мала б ґрунтуватися на постійному нейтралітеті та позаблоковості. У такому випадку потрібно розуміти, що в Європу потрібно йти з конкурентоспроможною економікою та консолідованою політичною нацією. Для досягнення цієї мети Україні потрібно прикласти чимало зусиль і вирішити низку поставлених завдань.

Іншим варіантом орієнтаційних устремлінь були суто прозахідні уподобання [10;167]. Прихильники цієї точки зору спираються на ті часи, коли українські землі були органічною складовою європейського простору (тобто Заходу). Обравши шлях західної орієнтації, Україна має намір погодити свої перспективи відповідно до історичної традиції й об'єктивної логіки розвитку глобалізаційних процесів, що відбуваються в Європі та й світі в цілому.

І, нарешті, третій орієнтаційний напрям обстоюють прихильники більш тісного блокування з Росією, тобто зі Сходом. Найголовніші аргументи цього підходу – століття сусідського і спільного життя України й Росії; явні спорідненості в соціально-економічному розвитку тощо. Логічний наслідок цієї тактики – ймовірна конфедеративна єдність з Росією у політичному та господарсько-культурному сенсі.

Таким чином, „політикум” нашої держави, на жаль, впродовж багатьох років ще остаточно не обрав єдиний шлях до євроінтеграції. Незважаючи на це, наміри України щодо набуття у майбутньому повноправного членства у цій організації мають достатньо вагомі передумови. Це є процес, що передбачає не лише нашу, а й зворотну зацікавленість. ЄС такою ж мірою зацікавлений у цивілізованій демократичній Україні, як і Україна в ЄС. У перспективі така взаємна зацікавленість зростатиме.

У контексті практичної реалізації завдань євроінтеграційного процесу потрібно розглядати й істотну активізацію євроатлантичного вектора зовнішньої політики України, його чітке спрямування на реформування військового потенціалу країни відповідно до європейських стандартів, на повномасштабну євроатлантичну інтеграцію. Йдеться про одну із локомотивних ланок нашої державної політики, яка стосується не лише перспектив нашої зовнішньої безпеки, а й філософії нашого майбутнього.

Пріоритетом України у сфері зовнішньої політики залишається реалізація європейської інтеграції. Ця стратегія базується на усвідомленні українцями реального місця держави в системі міжнародних відносин, є ключовим засобом втілення у життя фундаментальних національних інтересів і вирішення завдань реформування економічної та політичної системи. Сьогодні виникає потреба приведення українських євроінтеграційних планів у відповідність з новими реаліями. За нинішніх умов і обставин вступ України до ЄС міг би призвести до ситуації так званої „шокової терапії”, яка мала місце у низці постсоціалістичних країн під час трансформаційних перетворень.

На зміст очікуваного від Євросоюзу «сигналу» у відповідь на активізацію українських євроінтеграційних прагнень й їх концентрації навколо питання про перспективи «євро членства» впливають процеси всередині ЄС на шанси успішної реалізації української євроінтеграційної політики, а також внутрішньополітична ситуація в Україні.

Завданням „номер один” для української сторони слід вважати узгодження своїх поглядів з поглядами європейських партнерів. Це узгодження необхідне як щодо розуміння головних завдань двосторонньої співпраці на наступний період та інструментів їх реалізації, так і щодо вірогідних термінів досягнення Україною відповідності „Копенгагенським критеріям”.

Системним ризиком подальшого зближення України з ЄС є не тільки неготовність української економіки до успішної ринкової конкуренції, а й незавершеність процесу внутрішньополітичної консолідації. Вступ до Європейського Союзу як кінцева мета реалізації євроінтеграційної стратегії може бути забезпечений лише за рахунок фундаментальних внутрішніх перетворень.

Принципово важливим напрямом таких перетворень є послідовна демократизація суспільства, забезпечення свободи слова та розбудова громадянського суспільства. Відродження притаманних українському народу духовних цінностей, подолання ідеологічних стереотипів, браку національної гідності, комплексу меншовартості, самоствердження українців як європейської нації через відтворення національної ідентичності обґрунтовано визнаються не менш суттєвими, ніж темпи економічного зростання, чинниками входження до демократичної спільноти європейських народів. Реалізація принципу конструктивної інтеграції потребує активної державотворчої політики також і в цих напрямках [3].

Не менш важливим чинником здійснення євроінтеграційної стратегії України є аспект, на який звернув увагу український учений О. Дергачов: „За кілька років, коли Україна, можливо, знайде вагомі аргументи для обговорення перспектив свого членства, Союз буде значно іншою організацією. І концентруватись ця новизна буде в тому, що у разі вступу делегувати доведеться набагато більшу частку суверенітету, а інші держави очікуватимуть від претендента набагато більшої політичної надійності і ментально-психологічної сумісності, які тільки й здатні викликати необхідну довіру” [6;74].

Інакше кажучи, із поглибленням процесу європейської інтеграції ускладнюються завдання євроінтеграційної політики України, набувають все нового змісту та потребують все більших ресурсів. Як і сам розвиток європейської інтеграції, що завжди мав динамічний характер, має проводитися й євроінтеграційна політика. У перспективі можна очікувати, що й вимоги Євросоюзу до держав-кандидатів дещо ускладняться та диверсифікуються відповідно до реалій ЄС. На сьогодні досить важко спрогнозувати терміни вступу України до ЄС, однак все-таки слід визнати, що інтенсифікація євроінтеграційної політики України у розумних межах має сенс і відповідає інтересам нашої держави.

Також значущим є й суб'єктивний чинник – чи бажать члени Євросоюзу вважати ту чи іншу державу реальним кандидатом, а потім й повноправним членом ЄС, навіть при тому, що Євросоюз проводить політику розширення. Так, зокрема, вже відбувалося під час формування списку кандидатів перед великою хвилею розширення Євросоюзу на Схід. Як зазначають самі європейські вчені, „весь цей процес мав надзвичайно політизований характер. Під час формування оцінок виникли певні суперечки як у межах самої Комісії, так і серед урядів держав-членів: північні держави-члени ЄС підтримували кандидатуру Естонії, а Австрія підтримувала Словенію” [5;153]. Тому Україні слід теж урахувати необхідність пошуку прихильників її приєднання до Євросоюзу всередині самого утворення. Це теж є завданням євроінтеграційної політики поряд з виконанням копенгагенських критеріїв ЄС.

Тому при аналізі стану, проблем та перспектив розвитку взаємовідносин України та ЄС необхідно враховувати наступне:

- при формуванні та реалізації євроінтеграційної політики України майже не було враховано внутрішню логіку розширення Євросоюзу, оскільки її проведення почалося, коли ЄС уже визначився із своєю політикою розширення та приблизно із кандидатами;

- кардинальне розширення Євросоюзу, вступ до нього багатьох європейських держав ще більше загострює питання про успішність євро- інтеграційної політики України, вимагає від неї ще більш рішучих кроків у цьому напрямі;
- однією з причин дистанціювання ЄС від України є спротив подальшому розширенню на Схід з боку таких країн, як Португалія, Греція, певною мірою Іспанія та Італія, які висловлюють побоювання, що Україна претендуватиме на частку допомоги з бюджету ЄС по лінії Регіонального та Структурного фондів. У політичному плані проти подальшого розширення ЄС на Схід виступають Франція, Бельгія, Італія, оскільки таке розширення об'єктивно посилює позиції ФРН;
- в ЄС недостатньо відомо про Україну, її існуючі і потенційні виробничі, науково-технічні, інтелектуальні можливості;
- Україна є занадто великою державою за масштабами, і відповідно, завданнями, які перед нею стоять, для вступу в сьогоденній або навіть в завтрашній ЄС. Євросоюз просто нездатний абсорбувати країну таких масштабів. Крім цього, Україна є занадто важливим геополітичним фактором для всіх центрів світової політики (США, Росія, ЄС) і має занадто велике стратегічне значення, щоб просто „увійти” до якогось з них – цьому будуть протидіяти інші світові центри. У хорошому розумінні слова Україна приречена реалізувати свою багатовекторну відповідальність у світовій політиці. Завдання полягає у визначенні курсу „золотої середини” [8;13], який найбільшою мірою відповідав би стратегічним національним інтересам України.

Підсумовуючи, варто зауважити, що як керівництво України, так і високі представники ЄС дедалі частіше висловлюють сподівання та іноді упевненість, що процес переговорів завершиться в короткій перспективі. Втім обидві сторони визнають, що цей процес обіцяє бути непростим.

Отже, якщо процес європейської інтеграції і надалі успішно розвиватиметься, долаючи труднощі і перешкоди, то для свого логічного і природного завершення він має охопити дійсно всі країни Європи. Зрозуміло, що, зважаючи на економічне відставання України та ще малий досвід демократичного функціонування відкритої політичної системи, цей процес буде довготривалим і поступовим. Однак стратегічна мета тим і відрізняється від тактичної, що передбачає довготермінову перспективу. Європейський напрям є, як відомо, пріоритетним в нашій зовнішній політиці. Саме в інтересах України домагатися більшої інтеграції до європейських структур, оскільки саме тут знаходиться передова технологія і більш прогресивні економічні відносини.

Як зазначається в [4;108], „прийнято вважати аксіомою те, що основою утвердження та зміцнення суверенності держави є насамперед її внутрішня політика“. Саме внутрішня політика створює міцну базу для подальшого розвитку будь-якої держави. Головним завданням для України на сьогоднішній день залишається побудова міцної державної політики, яка базуватиметься на єдиному підґрунті, яка зможе побудувати міцну економіку, котра змогла б конкурувати з іншими європейськими державами. Тільки тоді можна буде говорити про вступ до ЄС тощо. Адже на даний момент Україна є слабкою державою у плані економічного розвитку. Зміцнивши державу, можна розширювати свої й зовнішньополітичні інтереси.

Для зміцнення власних позицій потрібно, у першу чергу, „налаштовувати себе і громадськість на надзвичайно складну системну роботу з якісних перетворень буквально кожної клітинки суспільства, усіх без винятку його функціональних механізмів. Не влаштовувати міжнародні „торги“ і не видавати на-гора щоденні прожекти щодо уточнення остаточної дати такого бажаного нами набуття повноправного членства в Європейському Союзі, а робити інше – демонструвати на ділі нашу дієздатність у вирішенні завдання внутрішнього облаштування суспільства відповідно до принципів та критеріїв ЄС“.

Будь-який інтеграційний процес, у тому числі і євроінтеграційний, включає в себе інституційні перетворення, демократизацію всіх сфер суспільного життя, формування духовності спільноти тощо. З огляду на ці фактори, Україна за стандартами політичної та правової культури, за рівнем сприйняття цінностей правового та громадського суспільства відстає від Європи навіть більше, ніж у сфері економічних відносин.

Прагнучи залучитися до євроінтеграційного процесу, важливо пам'ятати головне – на Захід потрібно йти з дієздатною та конкурентною економікою. Базові завдання, які необхідні для зміцнення позицій України – це опанування інноваційної моделі, метою якої є істотне підвищення конкурентоспроможності економіки; по-друге, забезпечення досягнення рівня та якості життєвих стандартів країн-членів ЄС; по-третє, демократизація усіх сфер суспільного життя.

Таким чином, „процес євроінтеграції має розглядатися не лише як одна з проміжних ланок реалізації мети вищого порядку – завдань євроінтеграційної стратегії України, а й ключовий ланцюг цієї стратегії” [4;274].

Історія вчить, що блискуча зовнішня політика, як правило, не може реалізовуватися на тлі тьмяної внутрішньої політики. Адже за претензіями держави, які мають формалізувати національну могутність на міжнародній арені, повинен стояти раціональний розрахунок на основі всіх наявних ресурсів та усвідомлених актуальних суспільних потреб.

Україна прагне євроінтегруватися. Говорити про певні терміни ще дуже рано, проте можна точно сказати, що дорога туди ще надто довга. Образ внутрішньої й зовнішньої політики України викликає занепокоєння. Саме тому потрібно прикладати зусилля для поліпшення ситуації всередині країни. Основними завданнями при цьому є:

- 1) продовження утвердження України як незалежної і демократичної держави;
- 2) забезпечення стабільності міжнародного становища України;

- 3) збереження територіальної цілісності держави;
- 4) включення національного господарства у світову економічну систему.

Крізь призму розкриття внутрішнього суперечливого характеру сучасного процесу глобалізації визначаються можливі шляхи підвищення конкурентоспроможності України з метою її становлення як гідного партнера технологічно розвинутих країн [7;172-173]. У цьому контексті звертається увага на розвиток головних сфер держави – технологічної, економічної та суспільної – з урахуванням особливостей політичної та соціокультурної галузей. Перспективи розвитку України на сучасному етапі вбачаються у синтезі національних історичних надбань з визначеними тенденціями світового суспільно-економічного процесу.

Економічна інтеграція, як зазначав О. Вергеліс [1;45-46], передбачає запровадження принципів ринкової конкуренції. Щоб конкурувати на міжнародній арені, Україна повинна мати стабільний та прогресуючий внутрішній ринок, розвинений ринковий механізм.

Низький стандарт життя (відношення доходів 10 відсотків найбагатшої частини населення до доходів найбіднішої частини населення) в Україні складає в рази менше, ніж у Європі. Це не може бути основою для соціальної злагоди. Як зазначав Павловський М.А., „таке співвідношення між рівнем доходів населення призводить не тільки до послаблення конкурентної мотивації, а також до того, що між бідними та багатими виникає непрохідна соціальна прірва” [9;18]. Саме державній владі належить роль стимулювання людей до праці. Важливо зрозуміти, що головне завдання держави полягає не в розподілі та перерозподілі суспільного продукту шляхом оподаткування, а у створенні оптимальної системи конкурентного середовища, яке складається з державних та приватних секторів, що дозволить залучити до нього та мотивувати до активної трудової діяльності всі соціально та психологічно різні категорії громадян. У соціокультурній сфері важливою є проблема прийняття нових цінностей

приватної власності та вільної конкуренції населенням України, можливість переорієнтації суспільної психології та ідеології на новий ринковий лад.

Таким чином, аналізуючи ситуацію в країні, прагнення до інтеграції в ЄС, можна назвати основні цілі нашої держави у наступні роки:

1. Цілі соціального характеру:

- забезпечити доступ до якісної освіти впродовж життя. Сюди входить поліпшення якості й рівня освіти;
- забезпечити нормальний рівень медицини (зменшення смертності дітей, поліпшення здоров'я матерів, обмеження поширення ВІЛ-інфекції, СНІДу та туберкульозу);
- забезпечити нормальний рівень освіти.

2. Цілі економічного характеру:

- подолати бідність;
- забезпечити сталий рівень економіки;
- провести низку реформ з метою поліпшення стабільного розвитку економіки.

Україна є слабкою країною у плані економіки. Проте, вона має великий потенціал для зміни такого становища. Наприклад, наші продукти продовольства мають досить високу якість, тому у питанні якості ми можемо бути значним конкурентом для Європи. Коли вживається поняття „економічна відсталість“, то на перший план виходить невисокий рівень життя пересічної людини, невелика частка ВВП, котра припадає на кожного українського громадянина. Але потенційно Україна має всі можливості для економічної інтеграції до Європи. Потрібно просто розумно поставитися до втілення цієї мети.

Сучасний світ сповнений об'єктивних, жорстких і далеко не завжди прогнозованих реалій. Якщо ми прагнемо інтегруватися у світовий простір, то потрібно пам'ятати, що світ визнає тільки сильних, поважає лише тих, хто спроможний до самоутвердження, здатний захищати власну свободу та цінності.

Список використаних джерел

1. Вергеліс О. «Економічна інтеграція»/ Дзеркало тижня, № 40 (669) 27 жовтня – 2 листопада 2007. – С.45-46.
2. Гальчинський А. Помаранчева революція і Нова влада / А. Гальчинський – К: Либідь, 2005. – 368 с.
3. Гальчинський А.С. У Європу – через політику самоствердження / «День», №101. – 12 червня 2004
4. Гальчинський А.С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів /А.С. Гальчинський – К.: Знання України, 2002. – 360 с.
5. Європейський Союз: Консолідовані договори. –К.: Port Royal, 1999. – 206 с.
6. Калина М.С. Євроінтеграційна політика України в контексті розширення Європейського Союзу /М.С. Калина // Політичні та правові аспекти державного управління. – К., 2006.
7. Клочко В. Глобалізація та її вплив на країни з перехідною економікою /В. Клочко //Економіка України. – 2001. – № 10. – 250 с.
8. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності: монографія /А.С. Філіпенко (кер. авт. колект.), В.С. Будкін, М.А. Дудченко та ін. – К.: Знання України. 2004. – 304 с.
9. Павловський М.А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія) / М.А. Павловський – К.: Техніка, 2001. – 206 с.
10. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти / за ред. Ф.М.Рудича. – К.: МАУП, 2002. – 438 с.

Іванна ДОВБА,
*асистент кафедри міжнародного бізнесу,
менеджменту та логістики
факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

РОЗВИТОК ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТУВАННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ. ДОСВІД ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Проаналізовано особливості розвитку капітальних вкладень підприємства, системно розглянуто цикл та етапи залучення венчурних інвестицій, проаналізовано переваги та недоліки венчурного капіталу, досліджено досвід найвідоміших венчурних фірм у Великобританії.

Ключові слова: венчурний капітал, венчурний капіталіст, венчурне підприємство, капітальні вкладення, ризиковий капітал.

Проанализированы особенности развития капитальных вложений предприятия, системно рассмотрены цикл и этапы привлечения венчурных инвестиций, проанализированы преимущества и недостатки венчурного капитала, исследован опыт самых известных венчурных фирм в Великобритании.

Ключевые слова: венчурный капитал, венчурный капиталист, венчурное предприятие, капитальные вложения, рискованный капитал.

The features of the development of capital investment of company are analyzed, systemically considered the cycle and stages of implication of venture capital investment, analyzed advantages and disadvantages of venture capital, explored the experience of best-known venture capital firms in the UK.

Keywords: venture capital, venture capitalist, venture company, capital investments, risk capital.

Актуальність дослідження. Світовий досвід свідчить, що країни, які послідовно забезпечують безперервний та якісний трансферт наукових знань у нові технології та виробу, отримують значні переваги в забезпеченні стійких темпів економічного розвитку. У свою чергу розвиток підприємства передбачає залучення венчурного капіталу як необхідного атрибуту. Венчурний капітал за певних умов може стати ефективним джерелом фінансового забезпечення наукових розробок та перетворення їх на конкурентоспроможний продукт, що обумовлює актуальність теми статті.

Мета статті. Метою написання наукової роботи є дослідження теоретико-методологічних засад розвитку венчурного інвестування на основі аналізу досвіду венчурних компаній Великобританії з метою забезпечення ефективної діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. Венчурний капітал розуміється як «ризиковий капітал». Його можна визначити як капітал, який вкладається в проект, де є справедлива частка ризику, що виникає при інвестуванні. Цей ризик в основному стосується або майбутнього прибутку, або регулярного і послідовного потоку грошових коштів для інвестицій. Кращим прикладом для процесу венчурного інвестування є вкладання коштів в акції або капітал [5]. У процесі венчурного інвестування є шанси отримати високу віддачу. Проте, існує величезний ризик при інвестуванні в акції. Але є приказка: ні ризику, ні винагороди. Таким чином, щоб добре заробити, доведеться припустити деяку частину ризику.

Кожна людина, а не тільки інвестор, говорить: «коли ви інвестуєте капітал кудись, завжди краще дізнатися більше про об'єкт і зробити кілька досліджень, перш ніж приймати будь-які рішення та ініціювати інвестиції» [5].

Для процесу капітальних вкладень підприємства необхідно застосовувати кілька важливих моментів, а саме:

- венчурний капітал дуже відрізняється від традиційного банківського та інвестиційного процесу венчурного капіталу, а також ніде не пов'язаний;

- інвестиційний процес венчурного капіталу ідеально відповідає сучасним соціально-економічним потребам і привносить значний позитивний вплив на економіку;

- процес венчурного інвестування капіталу веде до створення нових галузей;

- венчурний капітал інвестиційного процесу несе в собі високий ризик, але в той же час він створює і приносить більше доходів, ніж будь-які інші традиційні інвестиційні процеси;

- венчурний капітал інвестиційного процесу в основному зосереджений у бік бізнесу, орієнтованого на громадян;

- венчурний капітал інвестиційного процесу в той же час являє собою процес, орієнтований на зростання і вихід. Крім того, він також орієнтований на міжнародний рівень;

- інвестиційний процес венчурного капіталу вперше почався в США, і сьогодні він дозрів в континентальній Європі. Навіть Азія і Південна Америка не є далеко позаду і також використовує процес капітальних вкладень з підприємства [1, с.100];

- венчурний капітал інвестиційного процесу і починає використовуватися після вибору бізнесу або підприємства, в який венчурні капіталісти інвестують, що може бути маленьким або новим в природі. Проте вкрай важливим є розрізнити ці підприємства на ті, що мають потенціал для зростання в найближчому майбутньому, та на ті, що не мають. Якщо так, то процес венчурного інвестування може бути насправді довгостроковою метою;

- зразки процесу капітального інвестування показують, що венчурні капіталісти зазвичай вважають за краще або в основному вкладати свої гроші на ринку десь між 3 і 7 роками;

- фірми, що займаються цією діяльністю, шукають гроші для інвестицій з різних джерел. Більшість фірм Великобританії, особливо інституційних інвесторів, витягують кошти із зовнішніх джерел, таких, як пенсійні фонди і страхові компанії [2, с.67].

Типовий цикл венчурних інвестицій передбачає зростання капіталу, моніторинг грошових потоків і вихід. Всі під-

приємства мають потребу в грошах для зростання та їх бізнес-моделі не завжди відповідають традиційним банківським правилам. Як наслідок, високий ризик, пов'язаний з такого роду бізнесом, має місце в діяльності венчурних капіталістів.

Венчурні капіталісти шукають нові підприємства і стартапи, які мають величезний потенціал зростання. Високий елемент ризику, пов'язаний з цим видом інвестицій, компенсується високою очікуваною прибутковістю.

Венчурний капітал, що інвестується, не є кредитом. Фірми, які мають потребу у великій кількості грошей, можуть отримати гроші для зростання від венчурних фірм і реалізувати проекти своєї мрії. Венчурні інвестиції вигідні для обох сторін.

Команда венчурних капіталістів тісно співпрацює з бізнесом, в який вони інвестують. Вони стежать за прогресом фірми і беруть участь у процесі прийняття важливих рішень про діяльність компанії. Інвестиції венчурного капіталу ідеально підходять для того, щоб катапультиувати бізнес в інший вимір розвитку, і ніколи не буває занадто пізно для цього [5].

Є деякі основні переваги, пов'язані з венчурними інвестиціями. Через процес пошуку фонду венчурного капіталу компанія повинна пройти безліч перевірок, які принесуть велику цінність для компанії на всіх етапах, а саме:

1. *Підвищення довіри до бізнесу* – бізнес-план, затверджений інвестиційним фондом венчурного капіталу, додасть до процвітання бізнесу. Венчурний капіталіст не схвалює бізнес, який не має чіткого та інноваційного бізнес-плану.

2. *Консультування експертів з управління бізнесом* – майже всі венчурні інвестиційні компанії мають експертів-консультантів, які добре розбираються в менеджменті та управлінні бізнесом. З бажанням знайти фінансування доведеться пройти через консультантів, які будуть радити і направляти до професійної орієнтації. Предметний експерт в своїй області бізнесу буде розбиратися з бізнес-планом і надаватиме деякі безцінні матеріали, які допоможуть у подоланні всіх прогалин підприємницької діяльності. Оскільки успіх бізнесу впливає

в значній мірі на венчурних капіталістів, то потрібно слідкувати за тим, щоб всі необхідні кроки були зроблені.

3. *Участь в управлінні* – венчурні інвестиційні компанії також будуть мати причетність до усіх питань, пов'язаних з управлінням, і оскільки вони вклали капітал в компанію, вони в значній мірі впливатимуть на управлінські рішення. Такі компанії венчурного капіталу керують об'єктами свого інвестування через досвідчених ветеранів у відповідних галузях бізнесу.

4. *Вирішення проблем, пов'язаних з ресурсами та податками* – інвестиційні компанії будуть сприяти організації у вирішенні цих проблем. Правові питання, документи та будь-які інші проблеми, пов'язані з заробітною платою та різноманітними податками, вирішуються інвестиційними компаніями, знижуючи половину навантажень, пов'язаних з усіма цими процесами [4].

У цілому інвестиційний венчурний капітал є найкращим засобом започаткування свого бізнесу і успішного запуску в безпечному режимі.

Основним недоліком венчурного фінансування є те, що через високий ризик такий капітал надається під вищою відсоток, ніж банківський кредит, а в деяких випадках, пов'язаних із збільшенням гарантії проти нецільового використання вкладених коштів, венчурні інвестори можуть залишатися співвласниками підприємства, створеного під перспективний інвестиційний проект, протягом всього життєвого циклу освоєння продукту. В цьому випадку вони розраховують на одержання дивідендів з очікуваних прибутків.

Також недоліком для інвестора є великі затрати свого власного часу, адже роль інвестора в успішному розвитку проінвестованої компанії не обмежується лише своєчасним фінансуванням, а включає одночасно інвестування власного досвіду ведення бізнесу та ділових зв'язків, які сприяють розширенню діяльності компанії, появі нових контактів, партнерів та ринків збуту. Оскільки вирішальна роль в успішності венчурного проекту належить не стільки ідеї, яка лежить

в основі продукту або технології, скільки якості управління проектом, тож венчурного капіталіста менше цікавлять тонкощі наукової ідеї, при цьому він приділяє значну увагу детальній оцінці потенційних можливостей капіталізації цієї ідеї та організаційних здібностей керівника та управлінського персоналу компанії.

Венчурний капітал завжди допомагав у зростанні багатом компаніям на ранніх стадіях розвитку. Найчастіше обирають ті галузі, що спираються на високі технологічні інновації, як ІТ, програмне забезпечення та біотехнології.

Як правило, венчурні інвестиційні можливості в цих галузях будуть виникати після того, як початкове фінансування зроблено і очікується перша віддача інвестицій через подію, що викликала певний стрибок у розвитку. Ця подія може бути реалізована через першу публічну пропозицію (ІРО). Деякі з найбільш популярних венчурних інвестиційних можливостей виникають поряд з фінансуванням бізнес-ангелів, а також інші варіанти зародкового фінансування [2, с.68].

Венчурні інвестиції в невеликих компаніях, як правило, пов'язані з більш високим ризиком, але інвестиції в невеликі компанії з відносно менш зрілими операціями пропонують контроль над рішеннями, які будуть зроблені Радою директорів. Крім того, ці види венчурних інвестиційних можливостей також включають можливість придбати у власність перспективні компанії.

Для венчурних капіталістів з усього світу, які шукають інвестиційних можливостей з високою віддачею від інвестицій, є індійський і китайський ринки.

Причиною наявності венчурних інвестицій на цих ринках є розвинута інфраструктура. Крім того, той факт, що ці компанії покладаються на впровадження нових технологій, щоб запропонувати передові продукти і послуги, є однією з основних причин наявності можливостей венчурного інвестування капіталу. Індійські та китайські ринки здебільшого орієнтовані на експорт, що приносить більше прибутку, робить різні венчурні інвестиційні можливості особливо привабливими.

«Той, хто дивиться в майбутнє, щоб отримати вигоду з різних венчурних інвестиційних можливостей, повинен також зосередити увагу на різних інтернет-компаніях» [4]. Ці компанії мають дуже високий потенціал з точки зору загального прибутку від вкладання венчурного капіталу. Ці компанії представляють деякі з кращих можливостей венчурного інвестування капіталу по всьому світу. В основному, азіатські Інтернет-компанії, особливо індійського та китайського походження, можуть впевнено запропонувати деякі з найприбутковіших венчурних інвестицій. Відомо, що вони пропонують прекрасну віддачу від інвестицій. Це відбувається через масштабне зростання Інтернет-сектору в цих країнах і створення нових компаній, що буде сприяти подальшому зміцненню позицій на ринку.

У другій половині останнього десятиліття також можна було побачити зростання деяких венчурних інвестиційних можливостей в секторі відновлюваних джерел енергії. Придумано безліч галузей, які виробляють чисті, стійкі і поновлювані джерела енергії за допомогою екологічно чистих технологій. Управління енергоспоживанням також є важливою сферою з точки зору інвестиційних можливостей венчурного капіталу.

Розглянемо деякі з найвідоміших фірм венчурного капіталу у Великобританії:

Adams Street Partners – приватний інвестор в акціонерний капітал, фірма з управління на глобальному рівні, яка пропонує кілька комплексних рішень для інвесторів. Він має репутацію одного з найбільш впливових фірм венчурного капіталу у Великобританії з широкою базою знань в галузі фінансів та управління. Він має дисциплінований інвестиційний підхід, який цінує якість понад усе. Він має 40 років досвіду.

Advantage Capital – середньоринковий приватний інвестор, який має власний досвід участі в інвестуванні капіталу близько 50 років. Він спрямований і обіцяє досягти вище середнього рівня прибутковості для всіх своїх лояльних інвесторів орендувавши з інвестиційної стратегії. Це одна з неба-

гатьох фірм венчурного капіталу в Великобританії, які підняли близько трьох інвестицій, а також вклали свій капітал для реалізації у сім інвестиції.

Atlas Venture – каталог фірм венчурного капіталу у Великобританії, які спеціалізуються в інвестуванні у інноваційні незахищені технології, а також у науку інновацій. Він складається з кращих фахівців з управління, щоб допомогти інвесторам вирішити великі проблеми на ринку.

Advent International – глобальна приватна інвестиційна фірма, яка дає великий доступ до компаній, що шукають не тільки інвестиції, а й досвід, великі мережі і ресурси. Вона може пишатися досвідом роботи понад 25 років, протягом яких вона була на передовій міжнародного інвестування.

Amadeus Capital Partners Limited є однією з кращих венчурних фірм у Великобританії. Вона вкладає в кілька технологій у різних галузях промисловості. З досвідом від 1997 року, фахівці управління мають унікальні навички, щоб визначати і заохочувати різні високотехнологічні компанії, які зобов'язані прийти в майбутньому.

Alchemy є однією з фірм венчурного капіталу у Великобританії, які спеціалізуються на підготовці власних коштів для бай-інів, викупів і придбання боргів, а також використовує інші спеціальні можливості. Alchemy також розширила свої функції в Індію із запуском консультативного фонду бізнес-капіталу розвитку в країні.

Bain & Company є світовим бізнес-лідером і стратегічно-консалтинговою фірмою, яка має офіси практично у всіх великих містах Великобританії. Bain & Company є однією з небагатьох венчурних компаній у Великобританії, які допомагають управлінню приймати важливі рішення з різних профільних питань, таких як стратегія, злиття, поглинання, операції, організації і технології.

Barclays Capital є підрозділом банківсько-інвестиційних послуг Barclays Bank PLC, який налічує понад 25 000 чоловік. В якості одного з венчурних фірм у Великобританії вона виходить на глобальний ринок з його ефективними консуль-

таційними послугами, а також здійснює розподіл енергії для задоволення потреб інвесторів. Barclays Capital гарантує забезпечення рішення всіх ваших стратегічних потреб консультування, управління ризиками та фінансування.

BC Partners є провідною приватною інвестиційною компанією, яка виконала активну роль у розвитку великого ринку на викуп протягом більше 20 років. Фірма працює в якості однієї з основних фірм венчурного капіталу у Великобританії через офіси в Європі та Америці, таким чином набуваючи бізнес в країнах Європи, що розвиваються. BC має досвід інвестування в 74 компанії.

Bridgerpoint має гідне ім'я в каталозі фірм венчурного капіталу у Великобританії в якості великої міжнародної приватної інвестиційної групи, яка зосереджується на провідних середніх ринкових підприємствах. Крім того, вона також працює з управлінням компаній, щоб допомогти компаніям. Має 25-річний досвід в області управління і фінансів.

Arle – недавно створене приватне партнерство акціонерного капіталу, спрямоване на придбання підприємств в промисловому, енергетичному секторах і сфері послуг. Його мета – стати одним з найбільших венчурних компаній у Великобританії, що має великий досвід роботи і команду для управління інвестиціями для глобальної бази інвесторів [5].

Аналізуючи досвід країн, у яких венчурне інвестування має високий ступінь розвитку, можна зробити висновок, що найбільша ефективність цього напряму зосереджена на стадії становлення високотехнологічних фірм, метою яких є реалізація проектів з максимальною доходністю і водночас реальним ризиком. Увага венчурних інвесторів зосереджується на фірмах, які за невеликий період часу здатні значно збільшити рівень капіталізації компанії. Слід зазначити, що інвесторів в першу чергу цікавить збільшення вартості фірм на фондовому ринку. Це незмінно приводить до того, що зростає і вартість частки інвестора [3].

Таким чином, венчурне інвестування пройшло шлях від інвестування ризиків інноваційних підприємств до станов-

лення системи венчурного капіталу. Система орієнтована на весь цикл, починаючи з розробки технологій, продовжуючи виробництвом і реалізацією товарів, новітніх технологій та інноваційних ідей. Така система оптимальна в поєднанні технологічного потенціалу і бажання інноваційного розвитку з великими фінансовими ресурсами та сучасними методами управління.

Україна шляхом використання власного науково-технічного потенціалу може досягти значного економічного розвитку. В процесі глобалізації найбільшу увагу треба зосереджувати на прискореному розвитку галузей економіки, які є високотехнологічними та конкурентоспроможними. Для цього повинен бути трансформованим сам господарський механізм. Важливу роль мають відіграти організаційні форми малого розміру – інвестиційні фонди, венчурні компанії, а також компанії, які є відгалуженнями великих підприємств. Саме розвиток венчурного підприємництва повинен сприяти розробці нових технологій, послуг та власному виробництву конкурентоспроможних товарів. Це дозволить поєднати інноваційне та фінансове підприємництво, а також сприяти просуванню венчурними фірмами і фондами на ринок нових товарів та забезпечувати їх виробництво.

Висновки. Венчурний капітал відрізняється від традиційних джерел фінансування, тому що він орієнтований на молоді, швидко зростаючі компанії; інвестує акціонерний капітал, а не борг; приймає більш високі ризики в обмін на більш високу прибутковість та віддачу; має довший інвестиційний горизонт, ніж традиційне фінансування; активно відстежує портфоліо компаній шляхом впливу на раду директорів.

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що венчурна діяльність носить суперечливий характер і має як переваги, так і численні недоліки, які були описані вище. І не завжди перші можуть гідною мірою компенсувати наслідки останніх. Так, для венчурного капіталіста можливість отримання надприбутків практично нівелюється статистикою, яка оцінює лише 20% венчурних проєктів як прибуткові і

лише 5% – як надприбуткові. У пошуку надприбутків венчурний капіталіст може перебувати все своє активне життя, так і не дочекавшись успіху. У свою чергу реципієнти цього виду грошових вливань втрачають свободу дій, що не завжди позитивно відбивається на бізнесі, адже бізнес – донор, який, перехоплюючи частину управління за свій капітал, не завжди вдається в тонкощі процесу виробництва і подальшого технологічного доукомплектування продукту, що може негативно вплинути на продукт у довготривалій перспективі.

Подальшого дослідження та розвитку потребують такі аспекти функціонування венчурного капіталу, як державне регулювання та визначення ефективності венчурного фінансування, під час чого мають оцінюватися економічний, соціальний, технологічний, екологічний ефекти.

Список використаних джерел

1. Матей В.В. Венчурне інвестування в США: становлення, розвиток, сучасні тенденції / В.В. Матей // Зовнішня торгівля: право та економіка. – Науковий журнал. – 2009. – № 4 (45). – С. 100 – 105.
2. Піратовський Г.Л. Бізнес-ангели як джерело формування венчурного капіталу / Г.Л. Піратовський // Наука та інновації. – 2008. – № 3., Т. 4. – С. 67 – 68.
3. Шатирко Д. В. Оцінка світового досвіду венчурної діяльності та його адаптація до реалій української економіки / Д.В. Шатирко // Економіка. Управління. Інновації. Випуск № 1 (13) 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin /%D0%9C%D0%BE%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/eui_2015_1_43.pdf
4. Alternative Investments - The Stages in Venture Capital Investing [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investopedia.com/exam-guide/cfa-level-1/alternative-investments/venture-capital-investing-stages.asp%20>
5. Venture Capital Investment [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.capital-investment.co.uk/venture-capital-investment.php>

Світлана ЗУБ,
аспірант кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій
факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
спеціальність «Всесвітня історія»
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ПАРТНЕРСТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ВИШЕГРАДСЬКОЮ ГРУПОЮ У КОНТЕКСТІ ПІДПИСАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ

У статті проаналізовано особливості партнерства між Україною та Вишеградською групою на сучасному етапі розвитку міжнародної системи в контексті підписання Угоди про асоціацію між ЄС та Україною.

Ключові слова: регіональна співпраця, Угода про асоціацію, Вишеградська група, безвізовий режим.

В статье проанализированы особенности партнерства между Украиной и Вышеградской группой на современном этапе развития международной системы в контексте подписания Соглашения об ассоциации между ЕС и Украиной.

Ключевые слова: региональное сотрудничество, Соглашение об ассоциации, Вышеградская группа, безвизовый режим.

The article analyses the features of partnership between Ukraine and the Visegrad Group at the current stage of international system development in the context of signing the Association Agreement between the EU and Ukraine.

Keywords: regional cooperation, Association Agreement, Visegrad Group, visa free regime.

В умовах глобалізації та розвитку інтеграційних процесів, географічного розширення Європейського Союзу все більшого значення набувають нові актори системи міжна-

родних відносин, зокрема регіональні об'єднання. З огляду на це, Україна не тільки задекларувала наміри увійти до складу Євросоюзу, а й визначила одним із пріоритетів свого зовнішньополітичного курсу нарощення співпраці з країнами Вишеградської групи (ВГ), які за допомогою інструментарію ЄС формують нову архітектуру міжнародних відносин. Для української спільноти важливим є як трансформаційний досвід центральноєвропейських країн, так і пошук союзників, які мають реальні важелі впливу на інтенсифікацію стосунків Києва з Брюсселем та НАТО.

Питання переосмислення ключових напрямів співпраці між Україною та країнами Вишеградської четвірки (В4) актуалізувалося через низку причин – підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції, а також внаслідок загострення російсько-українських взаємин через анексію Росією Криму, підтримку терористичних угруповань та сепаратистських дій на теренах Східної України [6]. Очевидно, що країни Заходу недооцінили, з одного боку, євроінтеграційні прагнення українців, а з іншого – геополітичні амбіції Москви, надавши безпековим питанням другорядного значення порівняно з економічними. Проте відновлення територіальної цілісності та збереження державного суверенітету України значною мірою залежить від позиції країн Заходу, підтримки ними демократичних перетворень в українському суспільстві та усвідомлення реальних загроз, які продукує антидемократичний режим Президента РФ В. Путіна. У цій ситуації країни Вишеградської четвірки можуть стати надійними партнерами Києва у розв'язанні поставлених завдань, оскільки, будучи членами ЄС, безпосередньо впливають на розвиток сучасної системи міжнародних відносин.

У 2014 році Європейський Союз та Україна підписали Угоду про асоціацію (УА), що являє собою новий етап у розвитку європейсько-українських договірних відносин, маючи на меті політичну асоціацію та економічну інтеграцію.

Після підписання політичної частини Угоди про асоціацію між ЄС та Україною на самміті Україна – ЄС 21 березня 2014 року обидві сторони підписали економічну частину угоди 27 червня 2014 року. Повністю Угода про асоціацію між Україною та ЄС набере чинності після її ратифікації усіма країнами-членами ЄС. З 1 листопада 2014 року набуло чинності часткове застосування деяких частин Угоди про асоціацію, а саме: щодо поваги до прав людини, основних свобод та верховенства права; політичного діалогу та реформ; правосуддя, свободи та безпеки; економічної співпраці та співпраці в таких галузях, як охорона навколишнього середовища, інфраструктура та сільське господарство; фінансової співпраці. 15 грудня 2014 року відбулося перше засідання Ради з питань асоціації.

Угода про асоціацію містить положення про Глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі (ГВЗВТ). ГВЗВТ забезпечить Україні умови для модернізації її торговельних відносин та для економічного розвитку шляхом відкриття ринків й поступової ліквідації митних тарифів та квот, всеохоплюючого процесу гармонізації законів, норм та правил у різних сферах, пов'язаних із торгівлею. Це створить умови для приведення ключових секторів економіки України у відповідність до стандартів ЄС [7]. Економічна частина Угоди про асоціацію почне частково діяти з 1 січня 2016 року.

За підсумками пражського самміту «Вишеградська четвірка» + «Східне партнерство» Україна отримала низку позитивних сигналів як щодо безвізового режиму, так і за оцінкою європейськими дипломатами ситуації на Донбасі. І вже в червні цього року до Києва можуть приїхати глави МЗС Чехії, Польщі, Словаччини і Угорщини. При цьому експерти вважають, що значення «Вишеградської четвірки» для України хоч і не варто перебільшувати, але консолідована позиція східноєвропейських країн досить важлива для Києва.

3-4 травня цього року в Празі пройшла зустріч міністрів закордонних справ Вишеградської четвірки (Чехії, Польщі, Словаччини і Угорщини) і країн – учасниць «Східного парт-

нерства» (України, Грузії, Молдови, Вірменії, Азербайджану та Білорусі).

Крім того, повідомлялося, що в переговорах в якості гостей були присутні міністри закордонних справ Німеччини – Франк-Вальтер Штайнмаєр, Нідерландів – Берт Кундерс і Швеції – Маргот Вальстрем, а також комісар Європейського Союзу з питань переговорів про розширення і політики сусідства Йоханнес Хан і заступник глави зовнішньополітичної служби ЄС Хельга Шмідт.

За підсумками переговорів було зроблено цілу низку ряд заяв, які безпосередньо стосуються України.

Безвізовий режим

Так, глава МЗС України Павло Клімкін після зустрічі повідомив, що «Вишеградська четвірка» надає і надаватиме повну підтримку безвізовому режиму України з Європейським Союзом.

Глава польської дипломатії Вітольд Ващиковський, в свою чергу, зазначив, що саме безвізова програма була головним пунктом дискусії в Празі. «І тут Вишеград говорить одним голосом. Україна і Грузія повинні отримати безвізовий режим з Європою – тим паче, коли говорять про безвізовий режим для Туреччини... Перш за все, безвізовий режим має бути наданий Україні – ще цього року», – сказав Ващиковський після зустрічі.

А міністр закордонних справ Угорщини Петер Сиярто прямо закликав ЄС негайно надати Україні безвізовий режим. «І коли я кажу «негайно» – я саме це і маю на увазі. Я не маю на увазі в інституціональному плані, а я маю на увазі те, що кажу – негайно. Україна і Грузія виконали всі вимоги, і тому безвізовий режим повинен бути їм наданий якомога швидше», – сказав Сиярто.

Напередодні зустрічі в Празі єврокомісар з питань розширення Йоханесс Хан висловив надію, що громадяни України, Грузії та Косова зможуть без віз відвідувати країни Єв-

росоюзу вже в 2016 році. За словами Хана, Україна виконала зобов'язання, які дають їй громадянам право на безвізовий в'їзд до Євросоюзу. «Ще потрібне політичне рішення, але що стосується відповідності стандартам, вони зробили все необхідне», – сказав він.

На думку експертів, ці заяви – ще одне підтвердження того, що Україна з великою часткою ймовірності отримає цього року безвізовий режим. «Є сигнали не тільки на рівні Вишеградської четвірки, а й на рівні ключових органів ЄС. Східноєвропейські країни розуміють цю ситуацію в середині ЄС, тому вони так заявляють», – пояснив **Сьогодні.ua** експерт з міжнародних питань Олександр Палій.

Але саме надання Україні безвізового режиму може бути відкладене до кінця року, вважає директор Інституту глобальних стратегій Вадим Карасьов. «Надходить все більше сигналів, що це може статися в кінці року, оскільки, незважаючи на те, що ми виконали всі свої умови, зараз в ЄС зайняті візовими проблемами з Туреччиною. Крім того, зіткнувшись з перспективою напливу мігрантів з європейської периферії, Європа, з одного боку, не може закрити візові кордони, але повинна продумати варіанти припинення візового режиму і узгодити регламенти припинень і перевірок, щоб мігрантські потоки перебували під великим контролем», пояснив він [2].

Новий формат і візит до Києва

Країни «Вишеградської четвірки» також планують розробити спеціальний формат взаємодії з країнами, які підписали угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Раніше, говорячи про перспективи Східного партнерства, Вітольд Вашиковський сказав, що поточний «ящик інструментів» цього формату майже вичерпав себе. «Це означає, що нам потрібно шукати нові шляхи розширення співпраці з нашими східними партнерами. Ми не можемо дозволити нашим східним сусідам стати «сірою зоною» без конкретної європейської перспективи».

Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС варто створити центральний орган виконавчої влади, який буде координувати практичний процес європейської інтеграції, адаптацію вітчизняного законодавства до вимог ЄС тощо. Саме тут досвід країн Вишеграду варто використати, а окремі фахівці центральноєвропейських країн можуть залучатися до діяльності цієї структури для передачі навичок трансформації постсоціалістичної моделі до стандартів ЄС. При цьому необхідно постійно поширювати через ЗМІ інформацію про результати співпраці між Україною та країнами В4 у різних сферах з метою формування позитивного іміджу як України в Європі, так і країн Вишеградської четвірки в українському суспільстві, а також ознайомлення зацікавлених осіб із тими можливостями, які надає таке співробітництво [4, С. 148–150]. Відтак особливості проведення країнами В4 та їхніми партнерами відповідної інформаційної політики може стати предметом для подальших наукових досліджень.

Одночасно потрібно вживати заходів, спрямованих на пом'якшення етнічних, історичних чи культурних суперечностей, які склалися між країнами Центрально-Східної Європи. У цьому випадку ефективним є інструмент використання різноманітних гуманітарних та освітніх проєктів, що дають змогу сформувати певну центральноєвропейську ментальність, частиною якої повинна стати і Україна [5, С. 3–4].

Крім того, Європейський Союз та Україна послідовно працюють задля полегшення міжлюдських контактів, зокрема шляхом лібералізації візового режиму. Після завершення у червні 2014 р. першої законодавчої фази виконання Плану дій з візової лібералізації Україна у 2015 р. успішно виконала також і його другу фазу. Для успішного закріплення виконання цього плану та отримання безвізового режиму український уряд має вжити певних кроків, зокрема у сфері управління кордонами та боротьби з корупцією. А зараз повне впровадження безвізового режиму напряму залежить лише від прийняття кількох процедурних рішень Європейського парламенту.

В цілому у результаті виконання Україною наданих Євросоюзом умов та активної допомоги з його боку українці отримують не лише свободу пересування, а й безпечнішу країну. Для Євросоюзу Україна також стає передбачуванішим та надійним сусідом.

Отже, Україна всі взяті на себе обов'язки щодо впровадження безвізового режиму виконала й тепер протягом наступних кількох місяців Рада міністрів ЄС та Європейський парламент повинні прийняти відповідні процедурні рішення. До того ж Україна довела свою спроможність контролювати потік біженців з Донбасу самостійно, що знизило рівень загрози притоку мігрантів з України в ЄС після пом'якшення режиму.

За результатом аналізу стратегічних пріоритетів, викладених в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, можна зробити висновок, що співробітництво держав у рамках інтеграційних об'єднань здійснюється на основі базових принципів — обов'язкових і договірних, закріплених у міжнародних актах та договорах. До переліку обов'язкових принципів інтеграції України та ЄС потрібно включити принцип захисту національних інтересів держави при збереженні суверенної рівності держав-членів об'єднання в процесі інтеграційних відносин, що показує досвід країн Вишеградської групи.

Список використаних джерел

1. Будкін В.С. Політичні фактори сучасного ускладнення відносин України з новими незалежними державами / В.С. Будкін // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. – К.: НАУ, 2014. – №2. – С. 8–13.
2. «Безвізовий режим негайно» і провина РФ за невиконання Мінська: підсумки зустрічі в Празі для України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukr.segodnya.ua/politics/pnews/itogi-prazhskoy-vstrechi-dlya-ukrainy-bezvizovyy-rezhim-obvinenie-rossii-i-anons-novogo-formata-713328.html>
3. Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки: наукова доповідь / за ред. академіка НАН України В.М. Геєця, чл.-

- кор. НАН України Л.В. Шинкарук; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2014. – 92 с.
4. Співробітництво з країнами Вишеградської четвірки як інструмент європейської інтеграції та модернізації України: аналіт. доп. / М.О. Лен-дєл, А.Д. Стряпко, А.М. Крижевський та ін. – К. : НІСД, 2013. – 49 с.
  5. Сурніна-Далекорей С. Україна та Вишеград: шляхи взаємодії [Електронний ресурс] / С. Сурніна-Далекорей, Н. Гичка // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин / упор.
  - В. Пулішова, Т. Стражай. – Братислава, 2010. – С. 129 – 154. – Режим доступу: <http://www.sfra.sk/surec/static/pdf/kniha-ua-shengen-ua.pdf>.
  6. Турчин Я. Особливості партнерства між Україною та Вишеградською групою у контексті сучасних геополітичних викликів [Електронний ресурс] – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?...2.
  7. Угода про Асоціацію між ЄС та Україною «Короткий посібник з Угоди про Асоціацію» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/association_agreement/guide.pdf

Марія ІВАНОВА,
провідний спеціаліст редакційно-видавничого відділу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ–ОСОБИ–ГРОМАДЯНИНА: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ

У статті досліджується розвиток і класифікація прав людини. Проаналізовано світоглядні передумови формування прав та обов'язків людини. Проаналізовано взаємодію прав і обов'язків громадянина і держави в умовах публічного управління. Доведено, що права людини лежать в основі свободи, справедливості й миру та є невід'ємними властивостями особистості, але їх майбутнє вирішальним чином залежить від розв'язання фундаментальних проблем, що виникають у процесі розвитку людства.

Ключові слова: права людини, публічне управління, справедливість, мораль, свобода, обов'язки, публічна влада.

В статье исследуется развитие и классификация прав человека. Проанализированы мировоззренческие предпосылки формирования прав и обязанностей личности. Автор проанализировал взаимодействие прав и обязанностей гражданина и государства в условиях публичного управления. Доказано, что права человека лежат в основе свободы, справедливости и мира и являются неотъемлемыми качествами личности, но их будущее решительным образом зависит от разрешения фундаментальных проблем, которые возникают в процессе развития человечества.

Ключевые слова: права человека, справедливость, мораль, свобода, обязанности, публичная власть.

This paper examines the development and classification of human rights by analyzing the ideological and worldview preconditions for formation of civil rights and obligations. We have analyzed the interac-

tion of citizens` rights and obligations with the state in terms of public administration. It can be proven that human rights serve as the basis of freedom, justice and peace, as well as that they are inseparable from an individual. However, their future crucially depends on solving the fundamental problems arising from the development of mankind.

Keywords: *human rights, justice, morality, freedom, duty, public authorities.*

Актуальність дослідження. Сучасний процес цивілізаційного розвитку українського суспільства, демократичних форм урядування ґрунтується на теоретичному осмисленні передового досвіду розвинених країн та визначенні можливостей його практичного впровадження. Становлення реального місцевого самоврядування, яке б базувалося на принципах Європейської хартії місцевого самоврядування, – одне з найбільш складних та суперечливих завдань становлення розбудови демократичної державності України.

Конституційне закріплення будь-якої держави як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової об'єктивно зумовлює актуальність наукової і прагматичної легітимації місцевої публічної влади. При цьому визнання про те, що «народ здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади й органи місцевого самоврядування», є нормативною і методологічною основою для конституювання і правової ідентифікації місцевої публічної влади та її інституціоналізації.

Права та свободи людини – одні з головних проблем багатовікової історії політико-правової думки, що розглядалися з позицій політичного, морального, філософського, релігійного, юридичного світогляду. Забезпечення прав і свобод людини та громадянина є складною та дуже гострою проблемою. Теоретичні ідеї та боротьба за права і свободи людини невід'ємно пов'язані з питанням гарантій прав та свобод людини. Корені сучасних знань про гарантії прав і свобод людини, що містяться в ідеях Платона і Арістотеля, Геродота та інших, свій подальший розвиток дістали у

соціально-філософських працях Джона Локка, Гуго Гроція, Нікколо Макіавеллі, Жан Жака Руссо та багатьох інших які виконані в «ранньокапіталістичну» епоху. Україна в певному сенсі на початку 21 століття знову «проживає» проблеми «ранньокапіталістичної» епохи і тому роздуми саме цих авторів про співвідношення розвитку публічного управління та розвитку прав людини-особи-громадянина актуальні на сучасному етапі формування української державності.

Кожному періоду в історичному розвитку свободи і права властива своя концепція людини як суб'єкта культури та відповідні уявлення про її права й обов'язки, свободу і несвободу. У цьому сенсі історія розвитку людства – це разом з тим й історія формування та еволюція уявлень про права людини – від примітивних, обмежених і нерозвинених до сучасних. Права людини є складним, багатовимірним явищем, соціальне коріння яких, становлення та призначення – одна зі споконвічних проблем історичного та соціально-культурного розвитку людства, яка пройшла крізь тисячоліття й незмінно перебуває в центрі уваги політичної, правової, етичної, релігійної, філософської думок.

Актуальність цього питання пояснюється також тим, що здійснення прав людини є однією з головних умов її духовного розвитку, психічного і фізичного благополуччя. Забезпечення прав і свобод громадянина можливе лише в організованому суспільстві, тобто в суспільстві з таким інститутом, як держава, яка покликана захищати ці права і свободи. Оскільки держава існує завжди для конкретної людини, її завданням є захист гідності людини, її свободи самостійно приймати рішення та жити у відповідності з цими рішеннями до тих пір, поки це не зачіпає права інших людей.

Аналіз досліджень та публікацій. Питаннями забезпечення прав і свобод людини і громадянина опікуються науковці різних сфер. Свідченням цього є велика кількість публікацій з цієї проблематики. Зокрема, це праці відомих філософів-мислителів Дж. Локка, Г. Гроція, а також сучасних дослідників Б. Кістяковського, Н. Бондарь, О. Батанова,

М. Козюбри, В. Копейчикова, М. Матузова, П. Рабіновича, В. Сіренка, О. Скакун та інших учених.

Сучасна юридична наука розглядає забезпечення прав і свобод людини в рамках окремих прав та певної діяльності органів державної влади. Так наприклад, Б. Кінаш досліджував сучасні тенденції забезпечення прав і свобод людини і громадянина органами і посадовими особами місцевого самоврядування на місцевому рівні крізь призму їх публічної діяльності.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз функціонування механізмів відтворення прав і свобод людини і громадянина та джерел розвитку публічної влади, пошук балансів прав та обов'язків людини і держави в умовах розвитку тріади «Держава – Влада – Громадянин».

В українському суспільстві, що являє собою єдність різних видів прагматизму, спостерігаємо боротьбу тенденцій між прагненням до необмеженої свободи і необхідністю розвитку управління суспільним, внаслідок чого в сфері управління поширюються демократизація, колективізм, індивідуалізм, практицизм. В умовах якісно демократичної держави, один із зрізів функціонування громадянського суспільства зводиться до формування партнерських відносин із самою державою. При цьому і громадянське суспільство, і держава у ролі джерел демократичного режиму повинні виступати як більш-менш рівноправні суб'єкти соціальної взаємодії. Проте відстань між суб'єктами таких великих масштабів уже первісно велика в силу саме «громіздкості» масштабів. Тому демократія не феодального, не станова жорстко диференційованого типу повинна передбачати існування особливого соціально-управлінського середовища із близькодією. Такого типу управлінські середовища отримали ідентифікації як «локальна демократія», «партисипативна демократія». Як організаційний канал її реалізації найчастіше та найбільш результативно самоорганізується громадська модель.

Влада – це необхідне зло соціального середовища, яке здатне перетворити хаотичну конфліктну скупність індиві-

дів в підпорядковану інтегральним цілям сукупність особин із координованими мотиваціями. Е. Тоффлер у праці «Зсув влади: знання, багатство і насилля на порозі ХХІ століття» правомірно наголосив, що система влади пронизує сучасне суспільство наскрізь, від неї ніхто не вільний [2].

Сьогодні публічність влади пояснюється й тим, що вона охоплює своїм впливом кожного, навіть геть аполітичного, громадянина, формуючи мезо- і мікропідсистеми, пов'язані одна з одною. Взаємовідносини у таких підсистемах постійно змінюються і кількісно, й якісно. Будь-хто, наприклад, у сучасному суспільстві може мати потенційну владу в її загальному розумінні або володіти владою в одній ситуації і ставати її об'єктом в інших умовах [3].

Головною відмінною ознакою демократії участі є те, що участь особи в суспільних процесах має бути саме безпосередньою, тобто член громади (громадянин) бере участь в управлінні громадою (державою) не через когось (іншу уповноважену особу чи орган), а сам особисто через відповідні механізми участі. Як бачимо, існує чітка межа між демократією участі та представницькою демократією, коли громадяни через свою участь у виборах комусь (особі чи органу) делегують повноваження здійснювати управління від їх імені. Розвиток механізмів демократії участі фактично є визнанням недостатності механізмів представницької демократії, потреби їх доповнення та розширення з метою кращого врахування інтересів кожного члена громади. Разом з тим, демократія участі не може і не повинна підмінювати представницьку демократію – ефективне управління можливе лише за умови збалансованого поєднання цих двох видів демократичних механізмів.

У демократії джерелом участі у владі та інструментом публічного управління виступає комунікативна діяльність як потреба, або як результат розв'язку відносин між суб'єктами глобального громадянського суспільства. У ХХ столітті з'явилися нові інформаційні технології, на базі Інтернет виникли незалежні інформаційні комунікації, відбулося масо-

ве залучення до цього процесу глобального громадянського суспільства, розширилися можливості Інтернет-мереж і разом з цим комунікації трансформувалися в іншу площину – віртуальну. Віртуальна комунікабельність (Virtual Sociability) стає ще однією з ознак громадянського суспільства, яка означає використання учасниками інтерактивних можливостей персонального комп'ютера й Інтернету, що перетворюють комунікабельність у комп'ютеризовану інтеракцію.

У зв'язку із наведеними обставинами і у розвинених капіталістичних демократіях «Західного світу», так і в країнах Центральної та Східної Європи відбувається відродження значущості концепції безпосередньої демократії.

Безпосередня демократія має смисловий перетин із виявами громадянської позиції, громадянської незгоди із діями та рішеннями влади та виявами громадянської непокори такими як мітинги, демонстрації, «Майдани». Мітинги, демонстрації – це механізми громадського впливу, але не механізми демократії участі. Влада може, однак не зобов'язана реагувати на них, і не має визначених нормативними актами способів/процедури такого реагування. Разом з тим, така процедура може бути визначена місцевим нормативним актом (якщо це не суперечить національному законодавству), і у такому разі вже матимемо справу з механізмом участі. Саме тому поряд з власне механізмами демократії участі доцільно розглядати (з відповідними застереженнями) інші методи/способи безпосереднього впливу членів громади на дії місцевої влади. Усі механізми демократії участі, представницької демократії та демонстрації громадянської позиції фокусуються на проблематиці формування-відтворення-забезпечення прав та обов'язків соціального актора та актора системи публічного управління.

У фокусі розвитку публічного управління у визначенні прав людини виділяють різноманітність специфічних особливостей і традицій їх походження.

Багатоманітність сфер та аспектів прояву суб'єктивних прав і свобод зумовлює їх різний характер та можливість

класифікації за певними критеріями. Зупинимося на найбільш поширених з них.

I. За сферами суспільних відносин розрізняють:

- *особисті (громадянські) права* – це можливості людини, надані для забезпечення її фізичної та морально-психологічної індивідуальності. Вони слугують гарантією індивідуальної автономності і свободи, засобом захисту суб'єктів від свавілля з боку держави та інших людей. Це – природні права людини, що визнаються та закріплюються державою, гарантують їй певний рівень свободи і забезпечують фактичну можливість вільно розпоряджатися собою, гарантують невтручання в індивідуальне життя. Громадянські права і свободи виникають від народження та існують довічно. Вони є невідчужуваними, тобто не можуть бути обмеженими чи скасованими органами влади; не можуть бути передані або подаровані іншим суб'єктам; особа не може відмовитись від цих прав.

- *політичні права* – можливості громадянина на участь у процесі прийняття та реалізації політичних рішень, діяльності елементів політичної системи, формування представницьких органів влади. Саме до цієї групи прав належать права на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації, на участь в управлінні державними справами; на збори, мітинги, походи, демонстрації; на звернення до органів державної влади та самоврядування; право кожного на свободу думки і слова; право на вільний вираз поглядів та переконань. Наведена група прав забезпечує можливості людини бути суб'єктом владних відносин. Політичні права і свободи особи визначають рівень політичної свободи в суспільстві і забезпечуються суспільним та державним ладом. Вони пов'язуються з формами реалізації народовладдя та політичним самоврядуванням.

Основним призначенням цієї групи прав є:

- забезпечення можливості громадян брати участь в управлінні державою;
- вплив на діяльність як органів держави, так і органів місцевого самоврядування;

- гарантування участі громадян у діяльності громадських об'єднань;
- використання прав на свободу думки, слова, світогляду і переконань, які відображають дійсний рівень демократичності суспільства та перешкоджають авторитарному впливу на нього з боку держави;
- економічні права – це можливості розпоряджатися предметами матеріального характеру та здобувати засоби для існування і розвитку. Такими є право приватної власності, право на підприємницьку діяльність, право на користування об'єктами права власності українського народу, державної та комунальної власності. Таким чином, призначенням цієї групи прав є сприяння розвиткові ініціативи у реалізації здібностей людини, здобуванні засобів існування шляхом вільного вибору роботи та участі у виробництві матеріальних благ.

Це – центральний різновид прав і свобод, що забезпечують можливість:

- створювати матеріальні цінності;
- мати власність та розпоряджатися нею;
- забезпечувати матеріальні умови для існування та розвитку людини;
- користуватися природними об'єктами, що належать до загальнодержавної та комунальної власності і власності українського народу;
- задовольняти свої інтереси у сфері інтелектуальної, науково-дослідної і творчої діяльності;

• соціальні права — можливості громадянина бути повноцінним суб'єктом суспільних відносин і забезпечення йому необхідних для розвитку та існування умов. До цієї групи належать права: на працю, на страйк, на відпочинок, соціальний захист, на житло, достатній життєвий рівень, на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування; право на безпечне навколишнє середовище. Саме названі права визначають обов'язки держави забезпечити кожному мінімум засобів до існування, соціальної забезпеченості та екологічної безпеки.

Метою соціальних прав є:

- забезпечення можливості заробляти собі на життя працею, на яку громадянин вільно погоджується і ко-тру обирає;
- розпорядження суб'єкта власними здібностями до творчої та продуктивної праці;
- захист власних економічних та соціальних інтересів шляхом страйку;
- надання можливості для відпочинку;
- гарантування допомоги державою у випадках, умовах та у порядку, передбачених чинним законодавством;
- матеріальне забезпечення, соціальне обслуговування, встановлення особливих режимів щодо реалізації соціальних прав громадян;
- гарантування можливості на будівництво житла, придбання його у власність та оренду;
- забезпечення достатнього для розвитку життєвого рівня, сприятливого навколишнього природного середовища;
- культурні права – це можливості збереження і розвитку національної самобутності людини, її духовного збагачення. Серед них – право на освіту; свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості; право на результати інтелектуальної діяльності; право на свободу думки і слова; право на інформацію; право на свободу світогляду та віросповідань.

Саме вказана група прав безпосередньо впливає на рівень духовного розвитку особи та забезпечує необхідні умови щодо створення і використання духовних надбань людства. За своєю суттю культурні права є мірою духовності, яку держава гарантує особі з урахуванням умов життя і діяльності громадян та суспільства. Духовні права забезпечують:

- можливість отримання певного рівня освіти;
- захист інтелектуальної власності громадян;
- розвиток наукових і технічних досліджень;

- свободу особи від ідеологічного контролю; право самостійно визначати для себе систему моральних та духовних цінностей;
- можливість отримувати повну, неупереджену, об'єктивну інформацію;
- свободу світогляду та віросповідання;
- гарантоване використання досягнень як національної, так і світової культури.

II. За змістом:

фізичні права, що забезпечують збереження та розвиток людини як складової соціальної структури суспільства і держави. Саме такий характер мають право на життя, особисту недоторканість, свободу пересування, вибір місця проживання, право на безпечне навколишнє середовище.

духовні права, які забезпечують реалізацію нематеріальних потреб людини, пов'язаних зі сферою духовно-культурних відносин. Серед них — право на ім'я, честь, гідність, на справедливий суд.

III. За статусом, тобто ступенем поширеності права класифікують на:

загальні, що належать у рівній мірі всім громадянам незалежно від їх соціальної, професійної чи іншої належності. Саме такими є конституційні права, які реалізуються за принципами рівності всіх суб'єктів суспільних відносин.

спеціальні права, які відображають специфіку статусу різноманітних груп населення. Вони доповнюють, розвивають та конкретизують загальні права і не можуть їм суперечити. Такими, наприклад, є права молоді, пенсіонерів, військовослужбовців, депутатів тощо.

IV. За способом закріплення розрізняють:

конституційні (основні) права, що встановлені та гарантовані Основним Законом держави і мають фундаментальний характер. Вони визначають реальну сутність держави, рівень розвитку демократичних інститутів і становище особи у державі;

галузеві, передбачені поточним законодавством і які є конкретизацією основних прав людини. Вони приймаються

на їх основі і детальніше визначають можливості суб'єктів у певній сфері відносин.

V. Відповідно до еволюції розвитку права людини розподіляють на:

права першого покоління, тобто політичні, громадянські та особисті права, проголошені першими буржуазними революціями у Франції, Англії та США і закріплені відповідними деклараціями;

права другого покоління як комплекс соціально-економічних прав, що стали результатом втілення загальнолюдських цінностей та соціально-демократичних ідей і були закріплені у документах ООН;

права третього покоління – це комплекс колективних прав, висунутих країнами, які звільнилися від колоніальної залежності та визначили свою політику як миролюбну, суверенну, незалежну, засновану на принципах самовизначення і територіальної цілісності.

У сучасній юридичній літературі з'явилися ідеї щодо можливості виділення в окрему групу прав четвертого покоління – прав людства. Серед них називають право на мир, екологічні, інформаційні права, право на ядерну безпеку тощо. Основним призначенням названих прав є забезпечення процесу виживання людства як біологічного виду, збереження цивілізації та подальшої соціалізації людства.

VI. Залежно від вміщених у правах аспектів свободи їх класифікують на:

негативні права, що визначаються як можливості особи вимагати захисту від будь-якого впливу, в тому числі і державного. Вони запобігають небажаним втручанням у свободу особи і є основою індивідуальної свободи. Ці права абсолютні і забезпечують можливості незалежності від влади (свобода віросповідання, права на власність, особисту свободу та недоторканність, свободу слова тощо), а також можливості на участь у владі (виборче право, право звертатися до органів держави та органів місцевого самоврядування, на участь у управлінні державними справами);

позитивні права забезпечують можливості суб'єктів на покращення свого становища та підвищення культурного статусу. Вони забезпечуються державою та залежать від ступеня її розвитку і сутності. Як правило, цю групу складають економічні, культурні та соціальні права. До них належать право на освіту, свободу творчої діяльності, право на соціальну безпеку, на охорону здоров'я та безпечне навколишнє середовище. Реалізація позитивних прав складніша, оскільки пов'язується з наявністю достатніх ресурсів держави. Наповнення цих прав залежить від національного доходу країни та особливостей політичного режиму.

VII. За характером суб'єктів розрізняють:

- права громадян держави;
- права іноземців;
- права осіб без громадянства;
- права осіб з подвійним громадянством.

VIII. За соціальним статусом:

- права людини, що належать суб'єкту від народження та гарантуються суспільством;
- права громадянина, які надаються, гарантуються та охороняються державою, до якої належить особа.

Виходячи з різних позицій науковців до визначення поняття забезпечення прав і свобод можливо зробити висновок, що забезпечення прав і свобод людини і громадянина – це певна система умов, які направлені на ефективну реалізацію людиною прав і свобод. Варто звернути увагу на саме поняття система вважається що система це сукупність елементів які утворюють єдине ціле та взаємодіють один з одним та навколишнім середовищем [10].

Права індивіда повинні бути захищені від свавільних дій влади незалежно від того за згодою чи без згоди громадян ця влада здійснюється Права і свободи кожної окремої людини одночасно являються і виправданням для державної влади і межами її виконання [11]. При цьому держава покликана діяти у відповідності до засад верховенства права і справедливості.

На думку видатного голландського юриста Г. Гроція, основною ознакою дотримання прав і свобод людини і громадянина є справедливість, «тому що право тут означає не що інше, як те, що справедливо, при цьому перевага в значенні заперечення, а не в твердженні, бо право є те, що не суперечить справедливості. Суперечить справедливості те, що огидне природі істот, які мають розум» [4].

Суспільна угода згідно з позицією Локка становить основу громадянського суспільства і визначає відносини між державною владою і громадянами на основі справедливого прийняття рішень, можлива лише між розумними істотами, а її укладання є суто розумним, раціональним актом. Отже, можна зробити висновок, що справжня свобода можлива лише на основі закону, закон має силу тільки для розумних істот. «Отже, свобода людини і свобода чинити за власною волею ґрунтуються на тому, що вона має розум» [4]. Саме тому Дж. Локк наголошував, що свобода, справедливість і розум безпосередньо пов'язані між собою, вони однаковою мірою властиві людській природі.

Права громадянина та якість публічного управління повинні бути у динамічній відповідності: права мають бути осмислені та усвідомлені, а публічне управління розумним. Розум, як одним з основних критеріїв публічного управління у сфері захисту прав людини, вбачав і Г. Гроцій «Право природне є припис здорового глузду, яким та чи інша дія, в залежності від її відповідності чи невідповідності самій розумній природі, визнається морально безчесною, або морально необхідною...» [4]. А за Локком, гарантованість свободи, реальність прав та свобод особи у державному стані (публічному управлінні сучасною мовою) забезпечується наявністю визначеного і спільного для всіх громадянського закону, компетентного і неупередженого правосуддя і, зрештою, власної публічної сили, здатної запроваджувати в життя справедливі судові рішення. При цьому мають виконуватися такі вимоги:

по-перше, закони, що приймаються у державі законодавчою владою, мають відповідати природним і невідчужу-

ваним правам та свободам людини. При цьому наголошується на тому, що закон природи виступає для всіх людей, для законодавців такою самою мірою, як і для інших. Ті закони, що вони створюють для спрямування поведінки людей, загалом мають так само як і їхні власні вчинки та інших людей, відповідати законам природи, тобто божій волі, виявом якої він є [7];

по-друге, це загальнообов'язковість закону, зокрема і для всієї державної влади. Ця умова впливає з того, що закон, згідно з Локком, відбиває «волю общества», а посадові особи, які визнаються як діючі офіційні представники суспільства, володіють лише волею і владою, поданою у законі, оскільки «члени общества обязаны повиноваться только воле общества» [7].

Ще в ранньо-капіталістичному суспільстві Дж.Локком було визначено концепт «законності діяльності держави, органів державної влади та посадових осіб», який набуває нових граней актуальності на сучасному етапі розвитку публічного управління. Цей теоретичний постулат розкривається і послідовно обґрунтовується як неможливість з їхнього боку протиправно і свавільно втручатися в особисті права людини, і тим самим гарантувати захист природних прав особи. Сюди входять: розподіл влади, що передбачає як гарантію від деспотизму заборону передавати право видавати закони іншому; встановлення для законодавчої влади визначених меж, що через невідчужуваність природних прав людини, не дозволять законодавцям позбавляти людину без їхньої згоди її власності; створення «постійних законів», яким надається роль визначального і основного (по суті конституційного) правового джерела для сучасного законодавства.

Уже Дж. Локк акцентував увагу на тому, що державу утворено для загального блага. Індивід може коритися лише тим законам, на які він дав свою згоду, інакше це означало б порушення свободи. Оскільки закон виражає волю всього суспільства, він є загальнообов'язковим для всіх, зокрема і для державних властей. У державі абсолютно ніхто, ніякий

орган не може бути видучений із підпорядкування його законам цього суспільства.

А закон, в свою чергу, повинен бути однаковим як для багатих, так і для бідних, мати метою загальне благо. Закон – не будь-який припис, що виходить від громадянського суспільства в цілому або від установленого людьми законодавчого органу. Титул закону має лише той акт, який вказує розумній істоті поведінку, яка відповідає її власним інтересам і служить загальному благу. Якщо такої норми-вказівки припис не містить, він не може вважатися законом.

Дещо інше значення вбачав у законі французький філософ Гельвецій. Він вважав, що вищим законом, обов'язковим для всіх, незалежно від соціального становища й посади, є суспільне благо, яке впливає із суспільних інтересів. Закони майбутнього суспільства повинні своєю метою мати загальне благо. Вони покликані забезпечити щастя та інтереси більшості громадян. Найважливішими з них філософ вважав закони про охорону власності, називаючи їх природними. Однак у питанні про сутність природного права в поглядах Гельвеція не було чіткості й послідовності. З одного боку, він розходився з ученням природного права та ніби заперечував незмінність і вічність природних законів, спертих на абсолютну справедливість; з іншого – заявляв, що народи наближаються до природного права з прогресом розуму, і сам проголошував природні закони у своєму моральному катехізисі. До того ж він вважав що гарант забезпечення прав і свобод уособлює держава, яка є соціально-політичним механізмом, що виникає в класовому суспільстві з метою організації і впорядкування соціально неоднорідного суспільства, вирішення конфліктних ситуацій, забезпечення відповідного рівня соціальної стабільності системи, її цілісності та безпеки. Згідно з цією логікою якщо держава є носієм загальної функції – публічної влади, що необхідна для дотримання цілісності суспільства, забезпечення його існування, то апарат державного управління – механізм здійснення цієї функції. Центральним поняттям держави є влада, яка озна-

чає відносини залежності між людьми, в яких одні можуть здійснювати свою волю, нав'язувати її оточуючим.

За своєю суттю влада – явище соціальне. Вона являє собою форму соціальних відносин, що характеризується можливістю впливати на характер і спрямування діяльності та поведінки людей через економічні, ідеологічні та організаційно-правові механізми, а також за допомогою авторитету, традицій, насилля. Відоме визначення влади належить М. Веберу, який зазначав: «Влада означає будь-яку можливість проводити всередині певних соціальних відносин власну волю навіть усупереч супротиву, незалежно від того, на чому така можливість ґрунтується» [2].

Г. Моргентау визначає владу як здійснюваний людиною контроль над свідомістю та діями інших людей. Н. Пулантцас вважає владу як спроможність соціального класу реалізовувати свої специфічні об'єктивні інтереси. Для Т. Парсонса влада – це система ресурсів, за допомогою яких досягаються спільні цілі, це здатність виконувати певні функції на користь соціальної системи, взятої в її цілісності. Ціком прийнятним є визначення влади як реальної можливості здійснювати свою волю в соціальному житті, нав'язуючи її, якщо необхідно, іншим людям. Сутністю влади є відносини керівництва, панування і підпорядкування.

Отже, влада може існувати і на основі примусу, підкорення, насильства тощо. Виникаючи разом із появою суспільства, там, де є людські відносини, вона супроводжує всю його історію, будучи невід'ємною складовою існування людських спільнот. Влада – це здатність і можливість для окремих людей, груп, верств, класів здійснювати визначальний вплив на діяльність інших людей, людських спільнот за допомогою політичних, економічних та моральних засобів.

Соціальний аспект публічної влади проявляється в тому, що вона виступає організуючим центром цілеспрямованої діяльності людей, колективів та суспільства в цілому. З'явившись у результаті розвитку суспільства, держава виступає стосовно нього політичною управлінською системою,

а управлінський вплив, здійснюваний нею, набуває політико-правового характеру, зумовленого державною владою. Пануюча воля, що виражається у формі загальноприйнятих соціальних норм (правил поведінки), виконує регулюючу, а відповідно, і організуючу роль у житті суспільства. Влада проявляється через управління, а управління ґрунтується на владі. Вони – однаково необхідні явища соціального життя, що виступають атрибутами існування суспільства.

Соціальне управління не може здійснюватись ізольовано від діючої системи державного управління. Тому соціальна структура безпосередньо становить підвалини державного управління, визначаючи його суб'єкти, інтереси, характер і спрямування управлінських процесів. Залежно від соціальної структури суспільства формуються політичні сили, які формують політичну владу та визначають здійснення публічного управління. Однією з основних форм політичної влади є державна влада – державна організація політичного управління суспільством. Вона домінує у суспільстві і є основним об'єктом політичної боротьби, адже є вищою владою відносно інших видів влади у всіх громадських утвореннях як за обсягом, так і за засобами впливу. Державна влада здійснюється за допомогою встановлення законів, виконання функцій державного управління та забезпечення дотримання чинних законів усіма членами суспільства.

Незважаючи на існування різних форм і видів влади, лише державна влада спроможна надати суспільству цілісності, сконсолідувати його в умовах плюралізму та діяльності політичних партій, громадських об'єднань, що виражають інтереси різноманітних соціальних груп. В такому фокусі державна влада – це інструмент забезпечення існування держави та досягнення її цілей через систему повноважень і засобів, що застосовуються від імені суспільства для захисту і реалізації спільного інтересу, забезпечення загальних і часткових потреб, реалізації функцій регулювання та вирішення конфліктів у суспільстві. Вона наділена таким рівнем

повноважень і норм, які дозволяють утвореним нею суб'єктам здійснювати мобілізацію ресурсів, розподіляти поміж різними групами людей та індивідами суспільні цінності в межах досягнення загальних цілей та інтересів. Завданням будь-якої державної влади є забезпечення наявними засобами стабільності в суспільстві, збереження суспільного спокою та удосконалення суспільних відносин. Однак держава сама по собі не є першоджерелом владних повноважень. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ, соціум. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування. Тобто держава – це громадяни з їхніми інтересами, прагненнями, об'єднаннями, самоорганізацією, самоуправлінням, правами, свободами і обов'язками.

Створенням міцного фундаменту влади, на відміну від вищезгаданих дослідників, Макіавеллі вважає опору законів (так само, як опора державної влади) – армія, озброєна сила. Про права, справедливості і т. п. мови немає. У своїй праці «Государ» автор згадує ряд політичних прийомів, за допомогою яких правитель в змозі досягти вищої своєї мети. Государ, «якщо він хоче зберегти владу, повинен придбати вміння полишати добра. Державна влада повинна бути твердою і рішучою; сприяти цьому покликане – крім всіх інших заходів – її прославлення і звеличення» [9]. Для Макіавеллі самозбереження і зміцнення політичної влади практично будь-яку ціну – домінуючий інтерес державності. Держава виступає монополістом публічно-владних прерогатив. Воно трактується в «Государі» переважно в значенні апарату, керуючого підданими, народом, суспільством. Такий державний апарат включає в себе государя і його міністрів, чиновників, радників, інших посадових осіб. Цьому апарату, а вірніше, звичайно, государю, розпоряджатися ним, належить публічна влада – право командувати державою, країною на свій розсуд. Государ не повинен допускати того, щоб політична влада в країні знаходилася ще в чийхось руках; він зобов'язаний концентрувати її всю тільки у себе.

При якісно розвинутому публічному управлінні відносини особи і держави будуються на встановленні такого балансу, при якому [12].

- особа мала б можливість безперешкодно розвивати здібності, задовольняти права, свободи і законні інтереси;

- держава одержувала б визнання і підтримку своєї діяльності з боку особи, яка виконує свої обов'язки і несе відповідальність за їх невиконання.

Вся величезна кількість теорій і поглядів, що існували в історії політико-правової думки і стосуються співвідношення «держава — особа», можна звести до двох підходів:

- *індивідуалістичний, особистий, гуманістичний* (природно-правовий підхід). Цей підхід впливає із розуміння особи к цілі, держави — як засобу для досягнення мети. Його зміст — права належать людині від природи. Вона має їх незалежно від держави. Ці права є невід'ємними. Завдання держави і суспільства полягає в тому, щоб додержуватися цих прав, не допускати їх порушення; створювати умови для їхньої реалізації. Конкретні зміст і обсяг прав змінюються і розширюються в міру розвитку суспільства, самі ж фундаментальні права залишаються незмінними;

- *державний, етатичний* (юридично позитивістський). Цей підхід впливає із розуміння держави як мети, а особи — як засобу для досягнення мети. Його зміст — свої права людина одержує від суспільства і держави, природа цих прав патерналістична; держава — джерело і гарант прав людини завдяки закріпленню їх у законі; право і закон не мають істотних відмінностей; права особи змінюються залежно від державної доцільності і можливості.

Якщо перший підхід є характерним для демократичних держав, то другий — для антидемократичних, тоталітарних. В СРСР (до середини 80-х років ХХ ст.) переважав статичний підхід до прав людини; для демократичного камуфляжу до законодавства (Конституції) було введено розділи про права, свободи та обов'язки особи. Лише в наші дні відбувається набуття справді демократичного уявлення про права людини. У

відносинах «людина – держава» пріоритет належить людині, а держава та її структури (гільки державної влади – законодавство, управління та правосуддя) покликані підкорити свою діяльність охороні й захисту прав людини. У ст. 3 Конституції України записано: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави».

Одну з основних ознак соціальної правової держави – обмеження обсягів втручання держави правом – слід розуміти так, що права громадян не є дарованими державою, а мають власне обґрунтування. Вони об'єктивно існують від народження людини і є невідчужуваними від неї. Тому відносини особи та держави мають будуватися на основі їх зв'язаності взаємними правами, обов'язками і відповідальністю. Як громадянин є відповідальним перед державою, так і держава відповідальна перед громадянином.

Сучасна цивілізована система публічного управління замінює та доповнює класичний статичний феномен держави. При цьому система публічного управління повинна [12]

1. Гарантувати кожному інформацію про його права і свободи.

2. Брати на себе обов'язок забезпечити права своїх громадян і забезпечувати їх реальне здійснення.

3. Представляти громадянину свободу виявити себе в усіх галузях соціально-політичного життя, за винятком сфер, прямо застережених у законі.

4. Не обмежувати права і свободи громадянина, крім випадків, прямо передбачених законом.

5. Не притягати до відповідальності громадян за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

6. Гарантувати захист судом прав і свобод людини і громадянина.

7. Діяти виключно в рамках закону, має встановлені конституцією чіткі межі своїх повноважень.

8. Відшкодовувати за свій рахунок чи за рахунок органів місцевого самоврядування матеріальну і моральну шкоду,

завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

9. Гарантувати право громадянина звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ або до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, та ін.

Особа, яка є громадянином держави, у свою чергу, не лише реалізує права, але й має обов'язки перед державою та своїми співгромадянами, відповідає за їх невиконання. Вона повинна:

1. Користуватися наданими їй правами у певних рамках, встановлених законом;

2. Кожній з її свобод відповідає обов'язок, тому що користування свободою домислює утримання інших осіб від перешкоджаючих цьому дій. З метою захисту інтересів інших громадян і суспільства деякі її дії обмежуються законом;

3. Здійснювати відповідальність будь-якого громадянина, незалежно від його посади і суспільного стану, за порушення конституції і законів тощо.

Висновки. Розвиток системи публічного управління неможливий без розвитку реального змістового наповнення тріади права-обовязки-потреби людини, особи та громадянина. Термін «права людини» використовується для визначення широкого спектру прав – від права на життя до права на культурну самобутність. Вони включають усі елементарні передумови існування, відповідного людській гідності. Ці права можуть упорядковуватися і називатися по різному. На міжнародному рівні, як правило, існує відмінність між громадянськими та політичними правами, з одного боку, та економічними, соціальними та культурними правами, з іншого. Ідея сформувані основні права виникла з потреби захистити людину від тиранічного використання державної влади. Тому спочатку увага була зосереджена на тих правах, які зобов'язують державну владу утримуватися від певних

дій. Права людини цієї категорії, звичайно, називають фундаментальними свободами. Саме ці ідеї слугують орієнтирами для законодавчого забезпечення умов життя, гідних людини.

Специфічна природа прав людини, як суттєвої передумови розвитку людства, впливає як на відносини між людиною та державою, так і на стосунки між самими людьми. Права людини є невід'ємними властивостями особистості, що витікають із самої природи та соціальних умов її існування. Права людини не потрібно купувати, заробляти чи успадковувати, вони належать людям просто тому, що вони люди, а отже, для кожної людини права є невід'ємними.

З точки зору змісту, це міра можливої поведінки особистості, що забезпечена правовими нормами та моральними потребами. Проте якщо розглядати права людини в аспекті співвідношення особистості та держави, то вони є певною межею здійснення волі державної влади. Безумовно, кожне право людини належить окремій особистості невід'ємно від неї, але разом з тим уся система прав людини повинна стати джерелом якості сучасного публічного управління.

Список використаних джерел

1. Бондарь Н.С. Гражданин и публичная власть: Конституционное обеспечение прав и свобод в местном самоуправлении / Н.С. Бондарь. – М.: Городец, 2004. – 352 с.
2. Бурлацкий Ф.М., Галкин А.А. Современный Левиафан: Очерки политической социологии капитализма / Ф.М. Бурлацкий, А.А. Галкин. – М., 1985. – 215с.
3. Бульбенюк С.С. Проблеми політичної влади. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова Випуск 14'2014 с. 66 – 70.
4. Гроций Г.О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права / Г. Гроций; пер. с лат. – М., 1956. –868 с.
5. Кистяковский Б. В защиту права (интеллигенция и правосознание) / Б. Кистяковский // Вестник МГУ. Серия 7. Философия. – №3.

6. Локк Дж. Два трактата о правлении // Локк Д. Избранные философские произведения. Сочинения в 3 томах. – Т. 2. – М., 1960. – С. 668.
7. Локк Дж. О государственном правлении / Дж. Локк // Избранные философские произведения: в 2 т. – М., 1960. – 678
8. Локк Дж. Опыты о законе природы / Дж. Локк // Соч.: В 3-х т. – М., 1988 – Т. 3. – С.563.
9. Нікколо Макіавеллі. Государ / Макіавеллі Н. // АСТ М.: 2009. – Глава XV
10. Романова А.А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні / А.А. Романова / Форум права. – 2012. – №2. – С.600.
11. Трачук П.А. Межі втручання публічної влади у приватне життя особи / П.А. Трачук // Форум права. – 2011. – №3. – С.804.
12. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001.– 656 с.
13. Шульженко Ф.П. Історія політичних і правових вчень / Ф.П. Шульженко, Т.Г. Андрусак. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 297 с.
14. Теория государства и права: учеб. для вуз. / под. ред. Н. Матова. – М.: БЕК, 1996. – 336 с.

*Аліна СЮСЬКО,
студентка магістратури
спеціальності «Міжнародне право»
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті досліджується сучасний стан і перспективи розвитку української євроінтеграції, аналізуються позитивні та негативні аспекти Звіту про виконання Угоди про асоціацію між ЄС і Україною.

Ключові слова: *Угода про асоціацію України з ЄС, Порядок денний асоціації, євроінтеграція, звітування, моніторинг.*

В статье исследуется современное состояние и перспективы развития украинской евроинтеграции, анализируются позитивные и негативные аспекты Отчета об исполнении Соглашения об ассоциации между ЕС и Украиной.

Ключевые слова: *Соглашение об ассоциации Украины с ЕС, Повестка дня ассоциации, евроинтеграция, отчетность, мониторинг.*

The article investigates the current state and prospects of Ukrainian European integration, the positive and negative aspects of the Report on Implementation of the Association Agreement between the EU and Ukraine are analyzed.

Keywords: *Association Agreement EU-Ukraine Association Agenda, European integration, reporting, monitoring.*

Постановка проблеми. Євроінтеграція – цивілізаційний вибір України, одна з ключових вимог Революції гідності. У системі зовнішньополітичних пріоритетів України вона посідає особливе місце.

Аналіз останніх досліджень. Відносини України з ЄС та євроінтеграційний курс України – це одна з найбільш актуальних проблем сучасної зовнішньої політики України. Цьому питанню присвячені дослідження: О. Кіндратець «Євроінтеграція України як фактор «мотивованої» модернізації» [3], Д. Міхель «Копенгагенські критерії як чинники розбудови демократичних процесів та наближеності до європейського рівня життя в Україні» [4], М. Назаренко «Комплексний механізм реалізації євроінтеграційної політики України» [6], В. Трюхан «Інституційне забезпечення виконання угоди про асоціацію Україна – ЄС [8] та «Угода про асоціацію з ЄС: особливості процедури вступу в силу» [9], А. Шендеровська «Характеристика Угоди про реадмісію осіб між Україною та ЄС та її виконання Україною» [11].

Виклад основного матеріалу дослідження. Для України євроінтеграція – це подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, шлях модернізації економіки, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід’ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку.

Політичні переваги інтеграції України у ЄС пов’язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки. Зближення з ЄС є гарантією, а виконання його вимог – інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні. Крім того, членство у ЄС відкриє шлях до колективних структур спільної безпеки Євросоюзу, забезпечить ефективнішу координацію дій з європейськими державами у сфері контролю за експортом і нерозповсюдження зброї масового знищення, дасть змогу активізувати співробітництво в боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, контрабандою, нелегальною міграцією, наркобізнесом тощо.

Як відомо, Європейський Союз й Україна почали переговори щодо Угоди про асоціацію у 2007 р., а в 2008 р. – щодо

поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ) як невід'ємної складової частини Угоди про асоціацію.

Довгі роки плідної роботи дали змогу Верховній Раді України та Європейському парламенту 16 вересня 2014 р. ратифікувати Угоду про асоціацію між ЄС та Україною, що дало можливість розпочати тимчасове застосування відповідних положень Угоди про асоціацію з 1 листопада 2014 р., водночас тимчасове застосування розділу про ЗВТ розпочалося з 1 січня 2016 р.

На першому засіданні Ради асоціації між Україною та ЄС 15 грудня 2014 р. сторони домовилися актуалізувати Порядок денний асоціації Україна – ЄС.

Порядок денний асоціації (ПДА) – це практичний інструмент відносин Україна – ЄС, який був розроблений сторонами на заміну Плану дій Україна – ЄС відповідно до домовленостей, досягнутих під час самміту Україна – ЄС у Празі (вересень 2008 р.), з метою підготовки умов і сприяння ефективній імплементації положень майбутньої Угоди про асоціацію [1].

ПДА був схвалений Радою з питань співробітництва між Україною та ЄС 16 червня 2009 р. у Люксембурзі та набрав чинності 24 листопада 2009 р. шляхом процедури взаємного обміну нотами.

Реалізація Порядку денного асоціації є предметом і частиною процесу щорічного звітування, моніторингу та оцінки.

Українські та зарубіжні посадовці оцінили прийняття оновленого Порядку денного асоціації як сприяння процесу поглибленого реформування й модернізації економіки України. Про це сказала верховний представник ЄС з питань зовнішньої політики і політики безпеки Ф. Могеріні. На думку міністра закордонних справ України П. Клімкіна, єдина, демократична і європейська Україна стане найкращою відповіддю на виклики сучасності та найкращою відповіддю агресору на його злочинні плани щодо підриву демократичних принципів і свобод в Українській державі.

Важливість цього документа полягає в тому, вважає голова правління Інституту економічних досліджень та полі-

тичних консультацій І. Бураковський, що він визначає пріоритети спільних дій сторін у сфері практичної імплементації Угоди про асоціацію. Але, зауважив експерт, будь-яка – навіть оплачена кров'ю – угода залишається простим документом, якщо вона не виконується.

Урядовий Офіс з питань європейської інтеграції з метою інформування громадськості про перебіг виконання Порядку денного асоціації та імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС підготував Звіт про результати виконання цих документів. Звіт містить інформацію про найважливіші заходи й результати виконання ПДА та Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, які були заплановані та відбулися в період з вересня 2014 р. по квітень 2015 р., а також інші важливі події [2].

Надзвичайно важливий документ, адже весь 2016 рік ми будемо звірятися із ним – що було зроблено минулого року та що заплановано на нинішній.

Саме тому позитивним є той факт, що документ не лише існує, але й зроблений дуже детально та комплексно. Як результат – документ повністю охоплює увесь спектр виконаних і запланованих робіт щодо євроінтеграційного порядку денного.

Проте поза увагою Звіту залишилися деякі дуже важливі аспекти співпраці з ЄС. А найголовніше – він має кілька принципових недоліків, які повністю «перекривають» його позитив.

Зупинимось на цих проблемах детальніше. Хоча б тому, щоб ці питання були виправлені вже у новому звіті. А суспільство, нехай і з запізненням на рік, але дізнається про стан виконання Україною Угоди про асоціацію.

Звіт являє собою просто перелік законів або законопроектів, проте цю інформацію можна легко знайти самостійно, наприклад, на сайті ВРУ.

У звіті немає пояснення, чому ці закони приймалися, яка їхня актуальність, які проблеми вони змінюють, а які – ні та що для цього потрібно далі зробити. Крім того, в описанні

ухвалених законів не вказано, які результати від їх прийняття мають отримати ключові стейкхолдери та суспільство.

Але ще важливіше те, що Звіт не дає ключового висновку – чого ж Україна досягла протягом 2015 року під час виконання Угоди про асоціацію?

Зокрема, не зовсім зрозуміло, який відсоток законодавства ЄС ми вже адаптували, де ми зробили найбільші досягнення під час виконання правил Зони вільної торгівлі з ЄС, що змінилось в роботі ключових державних органів, які відповідальні за виконання ЗВТ з ЄС (які створились, які ліквідувались, що змінилось в їхніх процедурах), які досягнення ми здійснили у секторальних розділах, таких, як екологія, транспорт (адже кожному пересічному громадянину хочеться знати, що буде з технічним оглядом автомобілів, коли відбудеться реформа залізниці).

Незважаючи на те, що звіт містить всю вичерпну інформацію про роботу по Угоді, зрозуміти, в чому ж досягнення, а в чому, навпаки, проблема, неможливо.

Деякі законопроекти дійсно не відповідають законодавству ЄС, а деякі, які зазначені як ті, що відповідають вимогам ЄС, мають негативні висновки від Представництва ЄС, Світового банку та Міністерства економічного розвитку та торгівлі.

Позитивний приклад – сфера конкуренції, зокрема розділ, що стосується накладання штрафів на компанії за порушення конкуренції. В цій частині у звіті чітко написано, що законопроект №2431 (щодо методики розрахунку штрафів Антимонопольним комітетом) в тій редакції, яку профільний Комітет ВРУ рекомендував до прийняття в другому читанні, порушує ст. 255 Угоди про асоціацію, якою передбачається надати можливість господарським судам повністю переглядати рішення Антимонопольного комітету в частині накладання штрафів [7].

Наразі депутати так і не змогли визначитись, що є більшим злом: «корупція в судах» чи «корупція в Антимонопольному комітеті», яким має бути перехідний період для реформи тощо. Але, незважаючи на це, Офіс виклав свою позицію.

Негативний приклад – реформа сфери безпеки харчових продуктів містить посилання на законопроект про Державний контроль (№0906) та про корми (№2845-1).

Ці законопроекти важливі, оскільки перший мав би забезпечити належний контроль за безпекою харчових продуктів, а другий має створити європейський контроль на виробництвах, де годують свійських тварин, які призначені для споживання людиною.

На перший законопроект написані критичні листи від Представництва ЄС та Світового банку, через які він уже більше року знаходиться в Парламенті. Другий законопроект містить норми, які порушують вимоги СОТ, зокрема – про автоматичне включення європейського реєстру кормів до українського реєстру, а тому можуть викликати подальші проблеми у співпраці з цією організацією.

Чи готові ми в час складних торговельних відносин з Росією до того, що на нас подадуть позов в СОТ?

Ці застереження вже висловили в Міністерстві економіки, проте чомусь ані цей висновок, ані висновки Представництва ЄС та Світового банку не були враховані.

Урядовий звіт, на жаль, містить дуже мало якісних показників та конкретних даних, особливо щодо економічних та торговельних питань [7].

Якщо говорити тільки сухою мовою Держстату, то стане ясно: тимчасове застосування Зони вільної торгівлі в односторонньому порядку з листопада 2014 року не призвело до значних позитивних результатів для зовнішньоторговельного балансу України. Звісно, спрацювало кілька факторів відразу: середовище для українських експортерів було несприятливим через уповільнення світової економіки, відбулося скорочення попиту на сировинні товари, які Україна традиційно продає на світовому ринку, і так далі...

Однак факт лишається фактом: ми досі так і не змогли замінити втрачений російський ринок і продовжуємо робити досить мало для підкорення найбагатшого ринку світу – ринку ЄС.

На перший погляд, структура нашого експорту з 2011 по 2015 різко змінилася у позитивному ключі (частка ЄС зросла з 26% до 34%, а частка Росії скоротилася з 29% до 13%), але ця зміна пояснюється виключно втратою наших позицій на ринку Росії.

Якщо подивитись на вартість експорту з України до ЄС за цей же період, то виявиться, що він балансував на рівні \$17 млрд впродовж 2011-2014 років, а в 2015 році взагалі впав до рівня \$13 млрд.

Ринок ЄС, навіть незважаючи на режим «нульових» мит, залишився закритим для нових гравців з України через низку нетарифних обмежень і тривале зниження попиту на українські товари.

Бо яка ще інша причина впливає на те, що експорт України до ЄС падає? Що для цього робить Уряд? Які закони ухвалено, а з якими не встигли?

Чи, можливо, є інші причини, що спричинили падіння експорту до ЄС на 23% у 2015 році?

Ось що ми всі хочемо розуміти, адже Угода про асоціацію на 80% складається з Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС. То чому Україна, яка вже 2 роки імплементує Угоду, демонструє негативні результати торгівлі з ЄС?

А якщо тут набагато глибші причини (закриття російського ринку, втрата частини Донецької та Луганської областей), то треба пояснювати громадянам, бо в іншому випадку складеться враження, що ми погано виконуємо Угоду.

Висновок. Усі ці цифри та порушені питання, можливо, стануть ще одним аргументом для того, щоб країна вибудувала простий, якісний та ефективний механізм інформування українського суспільства про наші євроінтеграційні перспективи.

Все ж таки європейський вибір України відкриває нові перспективи співробітництва з розвинутими країнами континенту, надає можливості економічного розвитку, зміцнення позицій України у світовій системі міжнародних відносин. Це – найкращий спосіб реалізації національних інтересів.

Список використаних джерел

1. Звіт про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (вересень 2014 року – квітень 2015 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://supportforukraine.com/mediafiles/files/impl_report_ua.pdf.
2. Звіт про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (січень 2016 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: file:///C:/Users/Eleny/Downloads/AA_GOEI_REPORT_Dec_2015_final.pdf.
3. Кіндратець О.М. Євроінтеграція України як фактор «мотивованої» модернізації / О.М. Кіндратець // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Наук. вісник: зб. наук.праць. — К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. — Вип. 72 (№ 5). — С. 824–829.
4. Міхель Д.О. Копенгагенські критерії як чинники розбудови демократичних процесів та наближеності до європейського рівня життя в Україні / Д.О. Міхель // Наукові праці. Політологія. — 2010. — Випуск 137. Том 149. — С. 153–157.
5. Муравйов В.І. Міжнародні угоди Європейського Союзу та *acquis commu-nautaire* / В.І. Муравйов // Право України. — 2012. — № 3–4. — С. 306–320.
6. Назаренко М.О. Комплексний механізм реалізації євроінтеграційної політики України / М.О. Назаренко: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата політ. наук за спец. 25.00.02 – механізми державного управління. — Одеський регіональний інститут державного управління. — 2014. — 238 с.
7. Рік виконання Угоди про асоціацію: що загубив уряд у «європейському» звіті [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/02/26/7045453/>
8. Трюхан В. Інституційне забезпечення виконання угоди про асоціацію Україна – ЄС / В. Трюхан // Вісник Національної академії державного управління. Серія «Політологія і право». — 2012. — № 2. — С. 184–193.
9. Трюхан В. Соглашение об ассоциации с ЕС: особенности процедуры вступления в силу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://jurliga.ligazakon.ua/blogs_article/309.htm.
10. Угода про асоціацію України з ЄС [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011
11. Шендеровська А.В. Характеристика Угоди про реадмісію осіб між Україною та ЄС та її виконання Україною / А.В. Шендеровська.

*Аліна ЗАКРЕВСЬКА,
студентка магістратури спеціальності «Міжнародні
економічні відносини» факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС ЯК ПЕРЕДУМОВА ІНТЕГРАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО ПРОСТОРУ

У статті розкрито особливості інтеграції України до європейського простору вищої освіти, наведено ключові віхи розвитку Болонського процесу, проаналізовано досягнення та невдачі на цьому шляху.

Ключові слова: *освітній простір, вища освіта, євроінтеграційний процес.*

В статье раскрыты особенности интеграции Украины в европейское пространство высшего образования, наведены ключевые вехи развития Болонского процесса, проанализированы достижения и неудачи на этом пути.

Ключевые слова: *образовательное пространство, высшее образование, евроинтеграционный процесс.*

The features of Ukraine's integration into the European education sphere, the key events of the development of the Bologna process, the ups and downs on this way were analyzed in the article.

Keywords: *educational area, higher education, eurointegration process.*

Мета статті полягає в аналізі ключових етапів розвитку Болонського процесу, проаналізовано перспективи інтеграції, а також стан оновлення системи національної вищої освіти у контексті Болонського процесу та основних ризиків щодо її модернізації.

Постановка проблеми. Сьогодення нашої країни характеризується двома взаємопов'язаними тенденціями розвитку: зміцненням України як незалежної держави та її інтеграцією у глобальні світові процеси, зокрема у європейський освітній простір. Останнє знайшло відображення у приєднанні України до Болонського процесу 2005 р., який передбачає створення єдиного європейського освітнього простору і в основному стосується модернізації європейської вищої освіти [7].

Вища освіта має відігравати провідну роль у суспільстві, аби успішно протистояти сучасним викликам і сприяти соціальному розвитку. А відтак важливо, щоб вища школа мала необхідні ресурси й інституційний потенціал для виконання всіх своїх завдань, зокрема таких, як підготовка студентів до професійної кар'єри та активного і відповідального життя в демократичному суспільстві, особистісний розвиток, створення і підтримання бази новітніх знань, заохочення до наукових досліджень та інновацій. Тому потрібне перманентне вдосконалення вищої школи з метою підвищення ефективності її діяльності, гарантування якості вищої освіти [5].

Зрозуміло, що перед українською вищою школою також поставили надважливі й непрості завдання модернізації вищої освіти.

Сьогодні з'явилася досить значна кількість наукових праць, присвячених проблемам євроінтеграції України та участі у Болонському процесі. Вказану тему досліджували О. Андрієвська, В. Андрейцев, В. Байденко, В. Гуменюк, О. Ельбрехт, В. Заходжай, Н. Колісніченко, Я. Литвиненко, Є. Майкова, І. Мороз, І. Найдьонов, Г. Поберезька, Г. Семаков, І. Сікорська, М. Степко, Д. Табачник, Т. Цихан, В. Янковий та інші. Більшість науковців позитивно оцінюють курс національної вищої освіти на євроінтеграцію через приєднання до Болонського процесу, при цьому вдаються до критичного аналізу усіх його аспектів, що можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Виклад основного матеріалу. 19 червня 1999 року в італійському місті Болонья 29 міністрів освіти від імені своїх

урядів підписали однойменну декларацію. З того часу Болонський процес є одним з елементів європейської інтеграції.

Сьогодні учасниками Болонського процесу є 47 країн (2011 рік), а також Європейська Комісія, Рада Європи, Європейський центр вищої освіти ЮНЕСКО, Асоціація європейських університетів, Європейська асоціація закладів вищої освіти, Європейська студентська спілка, Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти, Міжнародна освіта (Education International) та BUSINESSEUROPE – федерація промисловців і підприємців – та інші.

Стратегічною метою Болонського процесу є створення Європейського простору вищої освіти, конкурентоспроможного та привабливого як для самих європейців, так і для студентів з усіх куточків світу. Європейський простір вищої освіти ґрунтується на міжнародному співробітництві; він має усунути перепони та забезпечити широкий доступ до якісної вищої освіти, що базується на принципах демократії й незалежності університетів, їхньої наукової і дослідницької самостійності; активізувати мобільність студентів і науково-педагогічних кадрів; підготувати молодь до активного життя в демократичному суспільстві, закласти основи для їх професійної кар'єри й особистого розвитку.

Згідно з Болонською декларацією та доповненнями, внесеними Ліссабонським порядком денним, передбачено досягнення таких цілей:

- побудова європейського простору вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування;
- посилення міжнародної конкурентоспроможності національних, і в цілому європейської, систем вищої освіти;
- досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти;
- формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу окремих країн та Європи у цілому;

- підвищення визначальної ролі університетів у розвитку національних та європейських культурних цінностей;
- змагання з іншими системами вищої освіти за студентів, вплив, гроші та престиж;
- затвердження загальносприйнятної та порівнянної системи *вчених ступенів*, у тому числі шляхом запровадження додатка до диплому, з метою сприяння працевлаштуванню європейських громадян та міжнародній конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти;
- запровадження системи на основі двох ключових навчальних циклів: додипломного та післядипломного. Доступ до другого циклу навчання потребуватиме успішного завершення першого, який має тривати щонайменше три роки. Вчений ступінь, що присвоюється по завершенні першого циклу, на європейському ринку праці сприйматиметься як відповідний рівень кваліфікації. Кінцевим результатом другого навчального циклу має бути вчений ступінь магістра та/або кандидата наук, як у багатьох європейських країнах;
- створення системи кредитів на зразок Європейської системи трансферу оцінок (ECTS), як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів. Кредити можуть бути отримані також поза межами вищих навчальних закладів, включаючи постійне навчання, за умови їхнього визнання з боку відповідного університету -отримувача;
- сприяння мобільності через усунення перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування.

Таким чином представники країн-учасниць Болонського процесу в межах наданих їм повноважень взяли на себе зобов'язання досягнути окреслених вище цілей – в межах своєї компетенції та поважаючи відмінності у культурі,

мові, національних освітніх системах, а також автономію університетів – з метою зміцнення європейської сфери вищої освіти. В основу їхньої діяльності було покладено політику міжурядового співробітництва із залученням європейських неурядових організацій, що функціонують у сфері вищої освіти.

11-12 березня 2010 р. у Будапешті та Відні офіційно проголошено створення Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) та прийнято відповідну Декларацію. З цього випливає, що поняття “освітній простір” досить різнопланове й багатовимірне. «Освітній простір» являє собою упорядковану структуру, яка виражає відношення між об’єктами освітньої діяльності, забезпечуючи соціальну та особистісну значущість результату вдосконалення здібностей і поведінки її суб’єктів [6].

У перебігу Болонського процесу можна виділити кілька найважливіших (знакових) етапів формування ЄПВО, відзначених на Нараді Міністрів освіти європейських країн у Бельгії (2009 р.) [4]. Зокрема:

I. Болонська декларація (1999 р.) започаткувала: впровадження двоциклової системи (бакалавр, магістр), перехід до Європейської кредитно-трансферної системи, курс на забезпечення високого рівня якості вищої освіти, створення привабливого іміджу європейської вищої освіти, сприяння мобільності студентів і викладачів, сприяння працевлаштуванню випускників на європейському ринку праці.

II. У Празькому комюніке (2001р.) визначено додатково: безперервність навчання впродовж усього життя, забезпечення автономності університетів та розвитку студентського самоврядування, забезпечення позитивного іміджу Європейського простору вищої освіти.

III. Берлінське комюніке (2003 р.) запропонувало запровадження докторантури як третього циклу навчання.

IV. Бергенське комюніке (2005 р.) окреслило пріоритети розвитку вищої освіти, які інтегрували попередні цілі Болонського процесу: запровадження трициклової системи

вищої освіти, створення національних систем забезпечення якості освіти, що узгоджуються із стандартами та рекомендаціями Європейської мережі забезпечення якості (ENQA), визначення ступенів та періодів навчання (запровадження додатку до диплома європейського зразка, визнання спільних дипломів).

V. Лондонське комюніке (2007 р.) зосереджувало зусилля європейської освітньої спільноти на таких напрямках, як: регулювання імміграції, визнання дипломів, недостатнє фінансове заохочення, негнучкий механізм виплати допомоги; упорядкування структури ступенів вищої освіти.

VI. Конференція Міністрів, відповідальних за вищу освіту країн-учасниць Болонського процесу (2010 р.), під час якої було розглянуто результати впровадження рівнів кваліфікацій, реформ у навчальних планах та результати співпраці у сфері оцінки якості освіти. Також було приділено увагу питанням мобільності та розпізнанню дипломів.

Оскільки цілі, поставлені Болонською Декларацією та Лісабонським порядком денним, не були досягнуті повною мірою, виникла необхідність продовження роботи в цьому напрямі. Так, зокрема, вказано на завдання, яких не вдалося виконати до 2010 р.: не забезпечено подолання відриву від університетів США; не здійснено наукового прориву, який дозволив би створити в Європі мережу дослідницьких університетів, які не поступаються північноамериканським; привабливість європейських університетів зростає далеко не тими темпами, на які сподівалися. З огляду на вказані проблеми представники країн-учасниць Болонського процесу дійшли висновку щодо необхідності їх подолання й виконання всього запланованого до 2010 року. Таким чином, Болонський процес отримав новий орієнтир – 2020 рік.

Найважливішими завданнями на шляху подальшого розвитку європейського освітнього простору визначено:

- Болонський процес на своїй новій фазі має забезпечити високий ступінь взаємної відкритості національних систем вищої освіти;

- в Європі має бути гарантована якість вищої освіти у відповідності до загальноприйнятих стандартів;
- досконалість повинна стати основною вимогою на всіх рівнях вищої освіти; сприяння працевлаштуванню молоді через побудову партнерства між навчальними закладами, владою, соціальними партнерами;
- вища освіта повинна базуватися на наукових дослідженнях, інноваціях та розвитку креативності;
- повинні стати загальноприйнятими спільні дипломи й програми, політичні ініціативи з фінансової підтримки мобільності, взаємного визнання віз та дозволів на роботу[5].

Ідеї та цілі, закладені у змісті Болонського процесу, були активно сприйняті українською освітянською громадськістю. Україна зацікавлена діяти за всіма напрямками Болонського процесу і співпрацювати з усіма країнами Європи.

За роки, що минули після приєднання України до Болонського процесу, зроблено чимало суттєвих кроків, які наближають національну вищу школу до європейської, а саме: розробка національної системи (рамки) кваліфікації вищої освіти; запровадження нової інституційної структури, трициклової системи, нових напрямів підготовки фахівців з вищою освітою; впровадження додатку до диплома європейського зразка тощо[1;2].

Для вирішення такої вагомої проблеми, як управління освітою України та реалізація основоположних принципів Болонського процесу, в тому числі й безперервної освіти, необхідно взяти за основу вже створену законодавчу базу і запозичити те раціональне, що є в програмах розвитку освіти передових країн, тобто спираючись на прогресивний вітчизняний і зарубіжний досвід. Є також потреба і в запровадженні нових механізмів державного регулювання процесів євроінтеграції вищої школи України.

Для успішного входження України до Європейського простору вищої освіти були окреслені такі завдання, більшість з яких уже досягнуто: привести у відповідність до ви-

мог Болонської декларації Закон України «Про вищу освіту» у частині визначення змісту і статусу освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти; розробити класифікацію вчених ступенів системи освіти та перелік кваліфікацій, які використовуються на ринку праці, в тому числі й європейському; розробити методику розрахунку педагогічного навантаження викладачів вищої школи в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу та навчального навантаження студента, а також взаємозв'язок між ними; розробити та затвердити нормативно-правові акти щодо регулювання діяльності викладацького персоналу та студентського контингенту вищої школи; розробити та законодавчо урегулювати процедуру контролю якості та акредитації.

Висновки. Таким чином, процес інтеграції України до європейського освітнього простору набирає обертів і на сьогодні є безальтернативним. На цьому шляху є чимало нерозв'язаних проблем як теоретичного, так і практичного характеру. Стало очевидним, що як приєднання до Болонського процесу, так і неприєднання мають свої переваги та ризики. Переваги – у визнанні дипломів нашої держави в європейському освітньому просторі, доступі фахівців до європейського ринку праці, підвищенні іміджу держави, а ризики – у втраті окремих досягнень української освіти, її багатовікових традицій, виїзду перспективної молоді за кордон, що може призвести до збідніння вітчизняного генофонду.

Список використаних джерел

1. Аналітичний звіт Болонського Секретаріату – 2009: резюме і оціночний лист, що підготовлені на основі Національного звіту із запровадження положень Болонського процесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.mon.gov.ua>
2. Бабичева Е.С. Болонские стандарты и тенденции высшего образования в Украине / Е.С. Бабичева // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти: матеріали Четвертих Ірпінських міжнар. наук. - пед.читань. – Ірпінь, 2006. – С. 80 – 82.

3. Красняков Є. Освітня політика як інструмент впливу держави на систему освіти /Є.Красняков//Шлях освіти.– 2008.–№4.–С.11–13.
4. Фініков Т.В. Вища освіта України в європейському просторі вищої освіти та наукових досліджень: матеріали наради міністрів освіти європейських країн (м.Лувен,Бельгія 27–29 квітня 2009 р.) /Т.В.Фініков.
5. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Leuven and Louvain-la-Neuve, 28–29 April 2009. – Режим доступу : <http://www.bologna2009benelux.org>
6. Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area March 12, 2010. – Режим доступу : http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/artikkelit/bologna/Budapest-Vienna_declaration.pdf
7. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України 17 квітня 2002 р.№347/2002//Офіц. вісн. України. – 2002.–№16.

Віталій КАЧУР,
студент магістратури
спеціальності «Міжнародні економічні відносини»
факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНИ З ЄС: АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ ТА ВИКЛИКІВ

У статті розглянуто окремі положення Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, проаналізовані перспективи та виклики, пов'язані з її імплементацією.

Ключові слова: європейська інтеграція, Угода про асоціацію України з ЄС, зона вільної торгівлі.

В статье рассмотрены отдельные положения Соглашения об ассоциации Украины с Европейским Союзом, проанализированы перспективы и вызовы в связи с его имплементацией.

Ключевые слова: европейская интеграция, Соглашение об ассоциации Украины с ЕС, зона свободной торговли.

The separate articles of agreement of association between Ukraine and European Union, perspective and negative moments of this agreement for the European integration of Ukraine were considered in the paper.

Keywords: European integration, agreement of association between Ukraine and EU, free trade zone

Постановка проблеми. Тривалий час Україна знаходилась на роздоріжжі між вибором інтегрування до Європейського Союзу або до Митного Союзу. Зваживши всі переваги та недоліки обох інтеграційних утворень, наша держава обрала шлях євроінтеграції, підтвердженням чого стало підписання Угоди про асоціацію. Європейський вибір відкриває для України багато нових можливостей для стабільного

розвитку, але на шляху інтеграції виникає багато проблем та перешкод.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Європейський Союз є політичним, економічним та культурним об'єднанням. Цей союз, до якого входять 28 держав світу, досяг найвищого на сьогоднішній день рівня глобалізації. Процес глобалізації вивчається протягом п'ятдесяти років науковцями всього світу. До найвідоміших шкіл глобалістики відносять: школу, що представляє концепцію «Межі зростання», засновником якої є А.Печчеї, школу з концепцією «Сталого розвитку», розроблену під керівництвом Л. Брауна (США), школу універсального еволюціонізму, що розвивається під керівництвом академіка Н. Мойсеєва, школу мітозу біосфер, яку представляє неурядовий міжнародний Інститут економіки (М. Нельсон), школу контрольованого глобального розвитку Д. Гвішиані та школу світ-системного аналізу, представлену І. Уоллерстайном (США). Сучасні науковці приділяють багато уваги розвитку Європейського Союзу, серед них українські вчені І. Бураковський, М. Шульга, Л. Михайлова, Н. Волченко, Т. Зінчук, С. Кваша та інші.

На основі викладеного матеріалу можна дослідити та проаналізувати головні аспекти входження України до Європейського Союзу та виявити основні проблеми, які стоять перед нашою державою в ході євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед, на ринок ЄС. Як невід'ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку.

Переговори щодо нового базового договору між Україною та ЄС на заміну чинної Угоди про партнерство та співробітництво були започатковані у березні 2007 року (у

2008 році сторони узгодили назву майбутньої угоди – Угода про асоціацію). 11 листопада 2011 року у Брюсселі відбувся завершальний двадцять перший раунд переговорів щодо укладення Угоди про асоціацію, у ході якого були узгоджені всі положення тексту Угоди.

Під час П'ятнадцятого самміту Україна–ЄС (19 грудня 2011 р., м.Київ) лідери України та ЄС офіційно заявили про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію. 30 березня 2012 року у Брюсселі глави переговорних делегацій парафували Угоду.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відбувалося в два етапи.

21 березня 2014 р. під час позачергового самміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт самміту.

Зокрема, було підписано преамбулу, статтю 1, розділи I «Загальні принципи», II «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики» і VII «Інституційні, загальні та прикінцеві положення» Угоди. На самміті також була зроблена заява, що зобов'язання України, які випливають зі статті 8 Угоди про асоціацію стосовно ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р. будуть виконані після внесення відповідних змін до Конституції України.

27 червня 2014 р. в ході засідання Ради ЄС Президентом України П.Порошенком та керівництвом Європейського Союзу і главами держав та урядів 28 держав – членів ЄС було підписано економічну частину Угоди – розділи III «Юстиція, свобода та безпека», IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», V «Економічне та галузеве співробітництво» та VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством».

16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС.

Українська сторона передала депозитарію ратифікаційні грамоти і завершила таким чином всі внутрішньодержавні процедури.

Повністю Угода про асоціацію між Україною та ЄС набере чинності після її ратифікації усіма сторонами, тобто в перший день другого місяця, що настає після дати передачі на зберігання до Генерального секретаріату Ради Європейського Союзу останньої ратифікаційної грамоти або останнього документа про затвердження.

На даний час триває процес ратифікації державами-членами ЄС Угоди про асоціацію.

У частині «Преамбула, загальні цілі та принципи» окреслюється підґрунтя, яке існує сьогодні для укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема визнання з боку ЄС європейського вибору та європейських устремлінь України як європейської країни, що поділяє з ЄС спільну історію і спільні цінності, а також визначені цілі Угоди, серед яких – створення асоціації, поступове зближення між Україною та ЄС на основі спільних цінностей, поглиблення економічних та торговельних відносин, зокрема шляхом створення ЗВТ, посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи і безпеки. Закріплюються основні принципи, які лежатимуть в основі асоціації, передусім забезпечення прав людини та основоположних свобод, повага до принципу верховенства права, дотримання принципів суверенітету і територіальної цілісності, непорушності кордонів і незалежності. Підкреслюється, що подальші відносини між Україною та ЄС базуватимуться також на принципах вільної ринкової економіки, верховенства права, ефективного урядування тощо.

Частина «Політичний діалог і реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері закордонних справ та політики безпеки» містить положення, реалізація яких має сприяти розвитку і зміцненню політичного діалогу у різних сферах, у т.ч. поступовій конвергенції позицій України з ЄС у сфері зовнішньої та безпекової політики.

У розділі визначені цілі політичного діалогу, ключовою з яких є запровадження політичної асоціації між Україною та ЄС. Серед інших цілей – поширення міжнародної стабільності та безпеки, зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та належного урядування, прав людини та фундаментальних свобод, поширення принципів незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів, співробітництво у сфері безпеки і оборони.

У цій частині визначені рівні та формати політичного діалогу, зокрема передбачено проведення саммітів, зустрічей на міністерському та інших рівнях.

Серед ключових напрямів взаємодії – співробітництво з метою поширення регіональної стабільності; зміцнення миру та міжнародного правосуддя, зокрема шляхом імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду; забезпечення поступової конвергенції у сфері зовнішньої і безпекової політики, включаючи Спільну політику безпеки та оборони, попередження конфліктів, нерозповсюдження, роззброєння та контроль за озброєнням, боротьбу з тероризмом тощо.

У частині Угоди «Юстиція, свобода і безпека» визначені напрями взаємодії у відповідних сферах. Важливою метою співробітництва є утвердження верховенства права та зміцнення відповідних інституцій, зокрема у сфері правоохоронної діяльності та встановлення правосуддя, насамперед зміцнення судової системи, поліпшення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості.

Одним з елементів співпраці є забезпечення належного рівня захисту персональних даних у відповідності до кращих європейських та міжнародних стандартів.

З метою управління міграційними потоками Угодою передбачається запровадження всеохоплюючого діалогу щодо ключових питань у сфері міграції, включаючи нелегальну міграцію, протидію торгівлі людьми тощо.

Окрім статті присвячені створенню належних умов для працівників, які на законних підставах працюють за кордоном.

Важлива увага приділяється забезпеченню мобільності громадян і поглибленню візового діалогу, зокрема шляхом запровадження безвізового режиму після виконання відповідних критеріїв, передбачених у Плані дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України.

Положеннями розділу передбачається поглиблення співпраці з метою боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, незаконним обігом наркотиків, організованою злочинністю, тероризмом, а також розвиток співробітництва у сфері надання правової допомоги у цивільних та кримінальних справах.

Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі Україна-ЄС (ЗВТ) є невід'ємною складовою Угоди про асоціацію і передбачає лібералізацію торгівлі як товарами, так і послугами, лібералізацію руху капіталів та до певної міри – руху робочої сили. Відмінною рисою ЗВТ Україна – ЄС є комплексна програма адаптації регуляторних норм у сферах, пов'язаних з торгівлею, до відповідних стандартів ЄС. Це дозволить значною мірою усунути нетарифні (технічні) бар'єри у торгівлі між Україною та ЄС та забезпечити розширений доступ до внутрішнього ринку ЄС для українських експортерів і навпаки – європейських експортерів до українського ринку. Таким чином поглиблена та всеохоплююча ЗВТ має забезпечити поступову інтеграцію економіки України до внутрішнього ринку ЄС.

Частина Угоди, яка стосується створення ЗВТ, охоплює такі основні сфери: торгівля товарами, в т. ч. технічні бар'єри в торгівлі; інструменти торговельного захисту; санітарні та фітосанітарні заходи; сприяння торгівлі та співробітництво в митній сфері; адміністративне співробітництво в митній сфері; правила походження товарів; торговельні відносини в енергетичній сфері; послуги, заснування компаній та інвестиції; визнання кваліфікації; рух капіталів та платежів; конкурентна політика (антимонопольні заходи та державна допомога); права інтелектуальної власності, в т. ч. географічні зазначення; державні закупівлі; торгівля та сталий розвиток; транспарентність; врегулювання суперечок.

Частина Угоди «Економічне та секторальне співробітництво» містить положення про умови, модальності та часові рамки гармонізації законодавства України та законодавства ЄС, зобов'язання України щодо реформування інституційної спроможності відповідних установ та принципи співробітництва між Україною, ЄС та його державами-членами у низці секторів економіки України та напрямів реалізації державної галузевої політики. 28 глав цього розділу Угоди передбачають відповідні заходи у таких секторах, як енергетика, у т.ч. ядерна, транспорт, захист навколишнього середовища, промислова політика та підприємництво, сільське господарство, оподаткування, статистика, надання фінансових послуг, туризм, аудіовізуальна політика, космічні дослідження, охорона здоров'я, науково-технічна співпраця, культура, освіта тощо.

Імплементация цього розділу Угоди дасть змогу, по-перше, забезпечити більш поглиблене виконання положень Угоди щодо зони вільної торгівлі, оскільки сприятиме наближенню законодавства та регуляторного середовища України та ЄС, а відтак усуненню нетарифних торговельних бар'єрів, а, по-друге, сприятиме інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС та єдиного нормативного простору в переважній більшості секторів економіки та суспільного життя України.

Частина «Фінансове співробітництво» окреслює механізм і шляхи отримання Україною фінансової допомоги з боку ЄС, у т.ч. з метою сприяння реалізації Угоди про асоціацію, пріоритетні сфери її надання, порядок моніторингу та оцінки ефективності її використання. Крім цього, положення цієї частини передбачають поглиблення співпраці України та ЄС з метою попередження та боротьби з шахрайством, корупцією та незаконною діяльністю, зокрема шляхом поступової гармонізації українського законодавства у цій сфері із законодавством ЄС, обміну відповідною інформацією тощо.

Відповідно до «Інституційних, загальних та прикінцевих положень» передбачається запровадження нових форматів та рівнів співробітництва між Україною та ЄС після набут-

тя чинності Угоди про асоціацію, зокрема створення Ради та Комітету з питань асоціації, Парламентського комітету з питань асоціації. З метою залучення до реалізації Угоди громадянського суспільства буде створена Платформа громадянського суспільства.

У контексті забезпечення належного виконання Угоди буде впроваджений відповідний механізм моніторингу та врегулювання спорів, які можуть виникати у ході виконання Угоди.

У зв'язку з необмеженим терміном дії Угоди була передбачена можливість здійснення всебічного її перегляду, у т.ч. що стосується її цілей протягом п'яти років від набрання нею чинності, а також у будь-який час за взаємною згодою Сторін.

Слід визначити основні переваги України після вступу до ЄС:

1. Політичні вигоди – будучи членом ЄС, Україна буде залучена до Спільної європейської політики безпеки та оборони (СЄПБО), яка гарантуватиме Україні державний суверенітет та територіальну недоторканість.

2. Економічні вигоди – перш за все це макроекономічна стабільність, додаткові інвестиції в економіку країни, надання субсидій сільському господарству та отримання позитивного сальдо торговельного балансу.

Щодо макроекономічної стабільності, то у цьому випадку мається на увазі, що при вступі до ЄС Україна має підтягнути свої економічні показники до європейських стандартів, створити досить розвинений ринок, закріпити тенденції до економічного зростання і саме по собі принесе Україні уже позитивні результати. Україна також отримує переваги від запровадження єдиної валюти при вступі в ЄС.

Щодо додаткових інвестицій в економіку України, то європейський ринок є великим ринком збуту виробів та джерелом задоволення потреб.

3. Соціальні вигоди – передбачають ефективний захист прав людини в інституціях ЄС, відкриття кордонів для віль-

ного пересування населення, тобто шенгенська зона, яка передбачає вільне пересування осіб в межах ЄС, забезпечення високого рівня життя населення та інше.

Тобто перспективи України від вступу до ЄС можемо поділити на три групи:

1. Політичні перспективи – передбачають стабільність політичної системи, сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин.

2. Економічні перспективи – передбачають забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу, а також впровадження стандартів ЄС у виробництві.

3. Соціальні перспективи – мають на меті формування середнього класу та проведення реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту.

Щодо недоліків та загроз, які можуть виникнути в разі вступу нашої держави в Європейський Союз, то можна виділити такі:

1. Політичні недоліки несуть із собою часткову втрату суверенітету та підпорядкування територій органам ЄС, невизначеність стратегії розвитку, що також не дуже добре вплине на економічний стан, оскільки між країнами ЄС існує в деякій мірі висока конкуренція в деяких галузях, тому потрібно буде переорієнтуватись на менш конкурентні галузі, а також негативним чинником буде погіршення взаємин із країнами СНД, а особливо із Росією, оскільки на сьогоднішній день перед Україною стоїть також питання про співпрацю із Митним Союзом Росії, Білорусії та Казахстану.

2. Економічні недоліки – передбачають втрату конкурентоспроможності певних галузей, складність переходу на європейський рівень цін, квотування певних видів товарів.

3. Соціальні недоліки – це ускладнення візового режиму із східними сусідами

Загрози від вступу України до ЄС:

1. Політичні загрози – це небезпека втягнення України в конфлікт цивілізацій між Заходом і мусульманським світом.

2. Економічні загрози – передбачають можливе пере-

міщення до України шкідливих виробництв, використання України як сировинного придатку, використання України як дешевої робочої сили.

3. Соціальні загрози несуть поглиблення демографічного спаду, незаконну міграцію та вплив кадрів.

Аналіз вступу України до ЄС можна продемонструвати таблично (табл.1):

Таблиця 1

Аналіз вступу України до ЄС

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p><i>1. Політичні вигоди</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Європейська колективна безпека 	<p><i>1. Політичні недоліки</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Часткова втрата суверенітету - Невизначеність стратегій розвитку ЄС - Погіршення відносин з країнами СНД
<p><i>2. Економічні вигоди</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Макроекономічна стабільність - Додаткові інвестиції в українську економіку - Надання субсидій сільському господарству - Отримання позитивного сальдо торговельного балансу - Спільні митні тарифи - Кількісні обмеження імпорту - Антидемпінгова політика - Протекціонізм і контроль експорту 	<p><i>2. Економічні недоліки</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Втрата конкурентоспроможності певних галузей - Складність переходу на європейський рівень цін - Квотування певних видів товарів
<p><i>3. Соціальні вигоди</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Ефективний захист прав людини в інституціях ЄС - Відкриття кордонів для вільного пересування населення - Забезпечення високого рівня життя населення 	<p><i>3. Соціальні недоліки</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Ускладнення візового режиму із східними сусідами

Можливості	Загрози
<p><i>1. Політичні перспективи</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Встановлення стабільної політичної системи - Сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин 	<p><i>1. Політичні загрози</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Небезпека втягнення України в конфлікт цивілізацій між Заходом і мусульманським світом
<p><i>2. Економічні перспективи</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу - Упровадження стандартів ЄС у виробництво 	<p><i>2. Економічні загрози</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Можливе переміщення до України шкідливих виробництв - Використання України як сировинного придатку - Використання населення України як дешевої робочої сили
<p><i>3. Соціальні перспективи</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Формування середнього класу - Реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту 	<p><i>3. Соціальні загрози</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Поглиблення демографічного спаду - Незаконна міграція та вплив кадрів

Глава німецького МЗС Гідо Вестервелле у 2013 році під час свого візиту до Києва зазначив, що для підписання Угоди про асоціацію з ЄС Україні слід розв'язати три проблеми: запровадити законодавчу реформу в галузі юстиції, внести зміни до виборчого законодавства і припинити будь-які прояви вибіркового застосування правосуддя. «Україна зараз перебуває на історичному роздоріжжі і дуже б хотілося, щоби був зроблений вибір на користь європейських цінностей. Дуже важливо, щоби вибіркоче правосуддя не застосовувалося в цій системі спільних цінностей – його не повинно бути ані в Україні, ані в Європі», – Гідо Вестервелле.

На даному етапі Україна не зуміла виробити чіткої стратегії щодо ЄС. У багатьох аспектах її політика зводиться переважно до декларацій, які недостатнім чином узгоджені між різними інституціями. Проевропейські прагнення України

обмежуються, як правило, деклараціями щодо зовнішньої політики і мало впливають на політику внутрішню. Браком позитивних внутрішніх реформ Україна істотно підриває до себе довіру з боку ЄС. Більше того, складається враження, що паралельна політика України стосовно Росії та СНД суперечить її стратегії щодо ЄС.

Залишаючись за межами Європейського Союзу, Україна успішно асоціюється з процесом здійснення спільної європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО). Наша держава бере участь у Поліцейських місіях ЄС в Боснії та Герцеговині та Республіці Македонія. Україна активно взаємодіє з ЄС у сфері боротьби з нелегальною міграцією та організованою злочинністю. Розширюється договірно-правова база взаємин України з ЄС. Сторони погодили новий План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, волі і безпеки.

Але головними невирішеними проблемами залишаються:

1. Обмеженість надійного джерела та потенціалу розвитку експортних можливостей – стійкого платоспроможного внутрішнього ринку.
2. Слабкі позиції України у сфері високих технологій, низький рівень розвитку НТП.
3. Недостатній рівень розвитку сучасної інфраструктури, особливо інформаційної і транспортної, та видів діяльності, що підтримують присутність українських виробників на міжнародних ринках.
4. Невисокий рівень конкурентоспроможності вітчизняних виробників, їх товарів і послуг та економіки країни в цілому.
5. Відсутність масштабних інвестицій в економіку України з боку провідних європейських ТНК, що унеможливує входження українських виробників до їх міжнародних розподільчих систем.
6. Складнощі створення й удосконалення фондового ринку.

7. Недостатня готовність інституційної структури в Україні, брак кваліфікованих кадрів, ресурсної бази для виконання відповідних заходів.

Та головною проблемою України залишається нестабільна політична ситуація, яка не дозволяє ані проводити реформу в жодній сфері, ані прогнозувати результати економічних та політичних дій, а «також без спільного інтенсивного моніторингу з боку ЄС і України не можна говорити про успіх і про те, що можна буде йти планово, поступово по всіх стадіях реалізації Плану дій України».

Висновки. Європейська інтеграція України залежить від прогресивної внутрішньої європеїзації. Тому, щоб наміри України викликали довіру, європейська інтеграція повинна стати її пріоритетом у внутрішній політиці. Реформи, що здійснюються поки що вкрай нерішуче й непослідовно, потребують потужного імпульсу.

Узагальнено проблеми входження України до ЄС. Їх можна поділити на три основні групи:

- політичні проблеми;
- економічні проблеми;
- соціальні проблеми.

Отже, наша держава повинна проводити ефективні реформи у всіх сферах життєдіяльності країни, без винятку. Тому перспектива євроінтеграції для України в сучасному стані здається все ще далекою і вимагає копіткої і тривалої роботи.

Список використаних джерел

1. Верховна Рада України (офіційний веб-портал) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>
2. Вигоди від заручин ЄС та України: скасування мит та висока якість товарів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/groshi/vigodi-vid-zaruchin-yes-ta-ukrayini-skasuvannya-mit-ta-visoka-yakist-tovariv-313296.html> Україна – ЄС: Угода про асоціацію. Шлюбний контракт у картинках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://img.pravda.com.ua/files/3/e/3e032ad-ugoda.html>

3. Михайлова Л.І. Євроекономічна інтеграція: навчальний посібник / Л.І. Михайлова, Н.В. Волченко, Т.О. Зінчук, С.М. Кваша – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 136 с.
4. Міністерство закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua>
5. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» №4, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/>
6. Базилевич В.Д. Політекономія: навчальний посібник. – К.: Рибарі, 2009. – 870 с.

Клара КОВАЧ,
студентка магістратури
спеціальності «Міжнародні економічні відносини»
факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

НАСЛІДКИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ВІД УВЕДЕННЯ В ДІЮ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

У статті розкрито особливості введення в дію зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, проаналізовано можливі наслідки для економіки України.

Ключові слова: ЗВТ, зона вільної торгівлі, торгівля, Україна – ЄС, Європейський Союз.

В статье раскрыты особенности введения в действие зоны свободной торговли между Украиной та Европейским Союзом, осуществлен анализ возможных последствий для экономики Украины.

Ключевые слова: ЗСТ, зона свободной торговли, торговля, Украина-ЕС, Европейский Союз.

The features of the introduction of a free trade zone between Ukraine and the EU are considered in the article. Also the possible consequences for Ukraine's economy were analyzed.

Keywords: FTA, free trade area, trading, Ukraine-EU, European Union.

Мета статті полягає в аналізі особливостей введення в дію зони вільної торгівлі Україна – ЄС та можливих наслідків ЗВТ для економіки України.

Постановка проблеми. Угода про асоціацію між Україною та ЄС є, без перебільшення, найбільш масштабним пакетом домовленостей в історії незалежної України. Економічна частина Угоди тією чи іншою мірою охоплює основні сфери

та галузі економіки та, за умови успішної реалізації, суттєво наближає економічну систему України до економічної системи Євросоюзу на основі взаємної лібералізації руху товарів, капіталів та послуг, а також гармонізації значної частини законодавчої бази України з нормами та практикою ЄС.

Оцінка наслідків створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі Україна – ЄС (ПВЗВТ) дозволить проаналізувати дистрибутивні ефекти, тобто визначити, які наслідки матиме Угода для країни. Така інформація є надзвичайно важливою для формулювання ефективної державної політики, спрямованої на забезпечення максимально повного використання можливостей, що надаються Угодою, та нівелювання викликів і ризиків, які також, безперечно, пов'язані з її імплементацією.

Особливостям відносин України та Європейського Союзу в останні роки присвячені роботи таких українських науковців, як: П. Беленький, М.І. Долішній, Н.П. Луцишин, А. Мельникова, Ю.Г. Губан, О.В. Погрибенник, П.І. Шилепницький та інші.

Виклад основного матеріалу. 1 січня 2016 року розпочалося тимчасове застосування торговельної частини Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Розділ «торгівля та питання, пов'язані з торгівлею» мав розпочати дію ще наприкінці 2014 року, але через протидію Росії його запуск було відкладено для проведення тристоронніх консультацій [2].

Глибока та всеохоплююча зона вільної торгівлі почала застосовуватися у незмінному вигляді, а Україна не відмовилася від впровадження норм та стандартів ЄС у національне законодавство.

Угода про асоціацію «Україна – ЄС» передбачає не лише обнуління митних ставок у двосторонній торгівлі. Україна також має провадити європейські технічні стандарти, фіто-санітарні правила, інші регуляції, що стосуються безпечної промислової та харчової продукції.

Фактична імплементація зони вільної торгівлі – зміна вітчизняного законодавства – має тривати до 10 років, при-

чому критичною буде робота уряду та парламенту в перші роки роботи зони вільної торгівлі.

Введення нульових ставок з 1 січня 2016 року відбулося для таких груп товарів: промислові, сільськогосподарські та товари переробної і харчової промисловості. Крім того, на товари текстильної, кондитерської, хімічної галузей, на насінневу продукцію, окремі зернові культури, фрукти, сухофрукти, приправи та спеції, іншу продукцію рослинного походження відбулося симетричне скасування ввізних мит обома сторонами [4].

Надалі тарифна лібералізація для ЄС проводитиметься протягом трирічного (деякі види рибної продукції, взуття, труби тощо), п'ятирічного (телефонні апарати, апаратура для радіомовлення, лінзи для камер тощо) та семирічного (апаратура для відеозапису, моторні транспортні засоби, добування тощо) періодів.

У свою чергу Україна матиме можливість знизити ввізні мита протягом трирічного (капелюхи, парасольки, брущатка тощо), п'ятирічного (посуд, обладнання для миття, трактори тощо), семирічного (автокрани, автобурові, транспортні засоби, оснащені електричними двигунами тощо) та десятирічного (автомобілі легкові) перехідних періодів.

Поглиблена ЗВТ, окрім скасування митних тарифів, передбачає лібералізацію сфери послуг та приведення вітчизняного регуляторного середовища у відповідність до європейського.

До потенційних переваг слід віднести:

- створення гармонізованого правового поля для забезпечення діяльності суб'єктів торговельних відносин шляхом наближення законодавства України до законодавства ЄС;
- стимулювання розвитку конкуренції та обмеження монополізму;
- поліпшення доступу вітчизняної металопродукції на ринок ЄС;
- збільшення обсягів інвестицій з країн-членів ЄС в металургійну галузь України;

- розширення номенклатури товарів на внутрішньому ринку;
- гармонізацію митних процедур та підвищення ефективності діяльності митних органів в контексті сприяння торгівлі;
- підвищення обсягів двосторонньої торгівлі і, як наслідок, збільшення надходження валютних коштів;
- поліпшення умов експорту української металопродукції у зв'язку з отриманням цінової переваги за рахунок скасування ввізного мита;
- переоснащення і модернізація вітчизняних металургійних підприємств;
- поліпшення доступу до якісної імпоротної техніки та устаткування [4].

До потенційних ризиків слід віднести:

- посилення конкурентного тиску на внутрішньому ринку металопродукції;
- витіснення національного виробника з внутрішнього ринку металопродукції;
- брак коштів та необхідність пошуку партнерів та інвесторів з метою модернізації виробництв;
- необхідність переоснащення і зміни технологій виробництва [4].

Пристосування до нових стандартів і правил гри потребує від українських виробників збільшення витрат у короткостроковій перспективі. Однак у довгостроковій перспективі це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної продукції та, як наслідок, збільшенню її експорту на світові ринки. Крім того, поліпшення якості продукції зміцнить позиції вітчизняних виробників на внутрішньому ринку. Своєю чергою українські споживачі матимуть доступ до більш якісних і дешевих товарів та послуг.

Впровадження ЗВТ між Україною та ЄС є одним із головних інструментів, що може позитивно вплинути на інвестиційну активність в Україні. Крім очевидного поліпшення умов доступу економіки України до потужних інвестиційних

ресурсів Європи, зона вільної торгівлі матиме вагомий позитивний ефект через здійснення реформ і законодавчих змін, спрямованих на загальне поліпшення інвестиційного клімату та бізнес-середовища в Україні. Тим більше, що Україна має чудові пропозиції пріоритетних інвестиційних проектів.

Стрімке зростання імпорту обох сторін після скасування ввізних тарифів стримуватимуть технічні бар'єри — відмінні вимоги до якості продукції, її характеристик, процедури оцінки відповідності. Саме вони є нині головними перешкодами для зовнішньої торгівлі України, а особливо з ЄС. Їхня кількість у розвинених країнах зростає через дедалі більшу увагу урядів до безпеки продукції для життя і здоров'я населення та збереження природи.

Позитивні та негативні наслідки впровадження зони вільної торгівлі наведено на рисунку 1:

Рис. 1. Позитивні та негативні наслідки впровадження зони вільної торгівлі Україна – ЄС [3]

Аналіз позитивних та негативних наслідків функціонування зони вільної торгівлі за групами інтересів суб'єктів торговельних відносин наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Аналіз позитивних та негативних наслідків функціонування зони вільної торгівлі за групами інтересів [1, с. 68]

Суб'єкти	Позитивні наслідки	Негативні наслідки
Український бізнес	<p>1. Зростання можливостей для комерційної кооперації в країні та за її межами, розвиток туризму</p> <p>2. Зростання інвестиційної привабливості регіонів України</p> <p>3. Зростання обсягів ринків, суміжних до транспортного</p> <p>4. Поліпшення можливостей для використання високотехнологічних транспортних засобів і зменшення їх зношеності, спричиненої поганим станом транспортних магістралей.</p> <p>5. Зниження корупції через спрощення процедур у міжнародних перевезеннях і збільшення прозорості</p> <p>6. Зниження витрат, пов'язаних із несумісністю транспортних документів, стандартів оформлення та перевезення вантажів</p>	<p>1. Зростання конкуренції та можливе витіснення з ринку або поглинання європейськими конкурентами</p> <p>2. Зростання витрат, пов'язаних із виконанням стандартів безпеки, охорони праці та довкілля, прав споживачів</p>

<p>Українські виробники транспортних засобів і устаткування Уряд/органи регулювання</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зростання доходів бюджету внаслідок більших обсягів перевезень 2. Формування комплексних систем регулювання та контролю 3. Поліпшення умов для інтеграції в європейські структури і впровадження європейських стандартів безпеки й охорони довкілля 4. Можливість використання ресурсів міжнародних та європейських організацій для вирішення внутрішніх питань 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Посилення конкуренції внаслідок кращих можливостей для експлуатації високотехнологічних транспортних засобів 2. Можливе витіснення з ринку неконкурентоспроможних підприємств із участю держави у власності 3. Витрати на гармонізацію правового поля з нормами ЄС
<p>Населення-споживачі в Україні та за кордоном</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розширення спектра та якості послуг 2. Посилення захисту прав і безпеки споживачів відповідно до європейських стандартів 3. Підвищення мобільності робочої сили 4. Створення нових робочих місць 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Можливі додаткові витрати, пов'язані з користуванням модернізованою транспортною інфраструктурою (платні автодороги) 2. Загроза скорочення робочих місць внаслідок конкуренції з компаніями з ЄС

Як видно, створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС, безумовно, в економічних інтересах країни. Експортери України отримали ширший доступ до великого й стабільного ринку, тоді як українські компанії зможуть імпортувати передові інвестиційні товари за нижчими цінами, тим самим підвищуючи свою конкурентоспроможність, а споживачі зможуть користуватись більшим вибором товарів за відносно нижчими цінами.

Основний виграш від лібералізації торгівлі отримають легка промисловість, сільське господарство, харчова про-

мисловість, а також виробництво електричного устаткування. Натомість машинобудування та металургія не отримують вигащів від лібералізації торгівлі з ЄС і стикнуться з ризиком дефіциту факторів виробництва. Нівелювати ці ефекти буде можливо за рахунок підвищення ефективності виробництва [2].

Аналіз впливу зони вільної торгівлі на різні соціальні верстви населення дозволяє зробити кілька важливих висновків. По-перше, усі категорії домогосподарств виграють від створення зони вільної торгівлі. По-друге, темпи приросту добробуту відрізняться для різних категорій домогосподарств, що означатиме збільшення соціального розриву. Це стосуватиметься, в першу чергу, питання бідності: приріст добробуту небідних домогосподарств становитиме 10,2% у довгостроковій перспективі, тоді як приріст добробуту бідних домогосподарств становитиме 8,9%. Водночас, завдяки очікуваним високим темпам приросту сільського господарства в рамках зони вільної торгівлі спостерігаються дуже близькі показники приросту добробуту для домогосподарств, які розташовані у сільській та міській місцевостях.

Висновки. Таким чином, результати аналізу підтверджують переваги створення Україною поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з Європейським Союзом. Хоча «поглиблений» варіант угоди і потребує чималих фінансових, людських ресурсів, а також інституційних і законодавчих змін, він може стати основою для нової економічної стратегії країни та підсилити європейську інтеграцію України.

Список використаних джерел

1. Чепеленко А.М. Транскордонне співробітництво в процесі європейської інтеграції України // Ефективна економіка. – 2011. – № 2. – С.67 – 68.
2. Переваги та перспективи вступу України в ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2651/>

3. Позитивні та негативні наслідки зони вільної торгівлі між Україною та ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.slovoidilo.ua/2016/01/12/infografika/ekonomika/pozytyvni-ta-nehatyvni-naslidky-zony-vilnoyi-torhivli-mizh-ukrayinoyu-ta-yes>
4. Україна – ЄС: проблеми інтеграції [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kuchma.org.ua/ico/research/10958/#_Тoc356376321

Зоряна ПАНІВ,
студентка магістратури
спеціальності «Міжнародні економічні відносини»
факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ ТА АСПЕКТ ВІЗОВОЇ ПОЛІТИКИ. ЯКЕ МАЙБУТНЄ ЧЕКАЄ НА УКРАЇНУ В ЄС?

У статті розглянуто окремі проблемні аспекти Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом у контексті лібералізації візового режиму для України.

Ключові слова: європейська інтеграція, Угода про асоціацію України з ЄС, візовий режим

В статье рассмотрены отдельные положения Соглашения об ассоциации Украины с Европейским Союзом в контексте либерализации визового режима для Украины.

Ключевые слова: европейская интеграция, Соглашение об ассоциации Украины с ЕС, визовый режим.

The separate articles of agreement of association between Ukraine and European Union in context of visa' regime liberalization were considered in the paper.

Keywords: European integration, agreement of association between Ukraine and EU, visa' regime

Від недавнього часу тема євроінтеграції все більш активно панує в українському політикумі. Більшість українців цю тему сприймають дуже позитивно, однак із плином часу громадяни вже не так різко коментують євроінтеграційні прагнення України та її невдачі на цьому шляху.

Співпраця України та Європейського Союзу в галузі візової політики почалася у 2008 році на Паризькому саміті Україна – ЄС, де було закладено лібералізацію ЄС візового

режиму для українських громадян. Вже в 2010 році нашій країні було надано План дій щодо лібералізації ЄС візового режиму. Планом дій називають так звані дорожні карти, які надавались країнам для швидшого отримання безвізового режиму. Таку схему застосовував Європейський Союз у балтійських країнах, тому Україна сподівалась, що повторить їх долю і в швидкому темпі отримає безвізовий режим [8].

23 червня 2014 р. Рада ЄС із закордонних справ ухвалила рішення про завершення виконання Україною першої і перехід до другої фази Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України.

На сьогодні Україна завершує виконання Рекомендацій Єврокомісії відповідно до П'ятої доповіді про виконання Україною Плану дій щодо лібералізації візового режиму. У документі відзначається прогрес, якого досягла наша держава в умовах сучасних викликів, і загалом позитивно оцінюється виконання критеріїв другої фази Плану дій.

Угода про Асоціацію між Україною та ЄС йде в ногу з візовою політикою та отриманням безвізового режиму, адже це два компоненти для успішної євроінтеграції України. Остаточоно Угода про Асоціацію між Україною та ЄС була повністю підписана 27 червня 2014 року. 16 вересня 2014 року її було одночасно ратифіковано Верховною Радою України та Європейським парламентом. Це була перша угода, яка заснована на політичній асоціації між Європейським Союзом та країною Східного партнерства [7].

Основні частини Угоди присвячені ключовим реформам, економічному відновленню і зростанню, а також урядуванню і секторальній співпраці у сферах енергетики, транспорту, охорони довкілля, промисловості, соціального розвитку і соціального захисту, рівності прав, захисту споживачів, освіти, молоді та культури.

Також Угода приділяє особливу увагу цінностям і принципам: демократії та верховенству права, повазі до прав людини та засадничих свобод, належному урядуванню, ринковій економіці та збалансованому розвитку.

Документ передбачає зміцнення співпраці у зовнішній та безпековій політиках, а також в енергетичній сфері.

Головна мета Угоди про Асоціацію – досягти у відносинах ЄС та України політичної асоціації та глибокої економічної інтеграції. Угоду про Асоціацію можна назвати унікальною, адже невід'ємною частиною її положень є створення всеосяжної Зони вільної торгівлі, яка має створити тісну економічну інтеграцію України та Європейського Союзу. В угоді зазначено багато аспектів, які будуть розвивати відносини між Європейським Союзом та Україною. Серед них:

1) спільні цінності:

- підтвердження того, що ЄС визнає Україну європейською країною, яка поділяє історію та спільні цінності держав-членів та Європейського Союзу в цілому;
- визнання Євросоюзом європейських прагнень України, Європейський Союз підтримує Україну і її вибір, включаючи зобов'язання до розбудови міцної демократії і ринкової економіки;
- готовність Європейського Союзу допомогти реформам та наблизити Україну до ЄС, що буде його внеском у поступову інтеграцію та поглиблення політичної асоціації.

2) відносини європейського зразка:

- постійний політичний діалог та співпраця задля зміцнення в Україні поваги до демократичних принципів, верховенства права, прав людини та фундаментальних свобод, проведення внутрішніх та інституційних реформ;
- парламент та інші виборчі органи формуються за чесною виборчою системою і відображають інтереси всього народу;
- неефективна державна політика передбачає відставку відповідальних за неї посадовців;
- право власності гарантується ефективними механізмами захисту;
- зменшується рівень корупції;

- правосуддя є справедливим і доступним, невідступно дотримується принцип верховенства права;
- 3) розширення прав споживачів:
- непрозоре ціноутворення;
  - наявність на ринку небезпечних товарів;
  - незадовільний контроль за якістю продукції;
  - задоволення прав на компенсацію у разі придбання товару чи отримання послуги неналежного обслуговування;
- 4) широкий асортимент товарів за низькими цінами:
- низькі ціни у результаті доступу до широкого асортименту продукції й більшої конкуренції між виробниками і продавцями;
  - безмитний доступ до найбільшого в світі ринку для більшості українських продуктів, що створює великі можливості для експорту;
  - кращий внутрішній інвестиційний та бізнес-клімат;
- 5) чистота довкілля:
- визначення обов'язкових цілей та обмеження ключових забруднювачів;
  - розробка системи для збереження прозорого та правильного інформування громадськості щодо чистоти повітря;
  - поліпшення якості бензину та дизпалива, заборона палива, що містить свинець;
  - зменшення шкоди від зберігання бензину та нафти;
- 6) менша смертність на автодорогах:
- запровадження пристроїв з обмеження швидкості;
  - нові правила щодо транспорту, що перевозить небезпечні речовини;
- 7) якісна освіта:
- повноцінна участь України в єдиному європейському освітньому просторі, базованому на Болонському процесі;
  - впровадження новітніх досліджень науки;
  - посилення діалогу та співпраці між студентом та викладачем;
  - краще регулювання ринку праці;

8) секторальна співпраця:

- лібералізація візового режиму;
- поглиблення енергетичної безпеки та розвиток незалежної інфраструктури;
- посилення ринкової інтеграції;
- досягнення прозорості ринку газу та електроенергії, де існувала реальна конкуренція між постачальниками;
- ефективне використання експортного потенціалу української енергетики;
- можливості для українських компаній виходити на внутрішній енергетичний ринок Європейського Союзу;
- зниження ціни авіаперевезень;
- поліпшення якості послуг авіакомпаній;
- розвиток транзитного потенціалу країни;
- поява нових ринків збуту для продукції української авіаційної промисловості [5].

Хоча це тільки частина того, що отримає Україна після підписання Угоди про асоціацію, однак не треба забувати, що наша держава і далі потребує кардинальних реформ.

Одним із негативних моментів є незнання і непоінформованість громадян про переваги та недоліки такої угоди. Велика частина громадян України вважає, що якщо держава підписала асоціацію, то вона автоматично отримує всі привілеї: стає членом Європейського Союзу, отримує безвізовий режим, громадяни України зможуть без перешкод працювати в країнах Європейського Союзу.

У тексті документу немає жодної згадки про майбутнє членство. Якщо говорити про візовий режим, то, на думку експертів, Україна має довгострокову перспективу безвізового режиму. Потрібно розуміти, що йдеться, скоріше за все, про візову лібералізацію, а не про візовий режим. Працювати в Європі українцям теж не стане легше, адже на це потрібно мати відповідні дозвільні документи.

На сьогоднішній день Україна рухається в напрямі до безвізового режиму, адже кожна десята шенгенська віза видається в Україні. До позитивних аспектів можна віднести:

- вагоме збільшення відсотка видачі багаторазових віз (від 1 до 5 років);
- значне збільшення кількості виданих безкоштовних віз;
- зменшення кількості відмов у видачі віз у середньому з 12% у 2007 р. до 5% у 2010 р.[11]

На даному етапі вирішення проблеми безвізового режиму залежить від конкретних реформ на регіональному рівні. Міжнародні експерти звертають увагу на те, що:

- 1) питання регіональної політики та розвитку регіонального співробітництва України та ЄС необхідно виділити та детально прописати в окремому розділі Угоди про асоціацію та у Плані дій щодо асоціації;
- 2) успішна реалізація проблем в цілому неможлива без формування та реалізації регіонального виміру євроінтеграційної стратегії України;
- 3) необхідно забезпечити ратифікацію Україною Третього додаткового протоколу до Мадридської конвенції щодо об'єднань регіонального співробітництва, який закладає єдині правові рамки для діяльності всіх європейських єврорегіонів та сприяє інтенсифікації регіонального співробітництва з ЄС.

Протягом 2016 року Україна продовжує робити кроки в напрямі до лібералізації візового режиму. Ймовірно голосування Європейським парламентом за введення безвізового режиму з нашою державою планується на вересень поточного року. 20 квітня 2016 року Європейська комісія оголосила про подачу законодавчої пропозиції щодо візової лібералізації для України. А 22 квітня в Латвії міністри закордонних справ 12 країн Євросоюзу заявили про необхідність «негайно надати безвізовий режим для України» [12]. За словами Мартіна Шульца, розгляд законодавчої пропозиції Єврокомісії щодо лібералізації візового режиму з Україною в Європейському парламенті почнеться вже найближчим часом, і Європа зробить все можливе для швидкого завершення цього процесу [13].

Однак потрібно пам'ятати про негативні аспекти, які стримують ЄС на шляху надання Україні безвізового режиму:

- на даний момент не зменшилася кількість громадян України, які виїжджають за кордон для тимчасового працевлаштування. За оцінками іноземних експертів, у Західній Європі зараз використовується праця близько 1,8 млн українських працівників-нелегалів;
- слід зазначити те, що за останні шість років Україна вшестеро скоротила капіталовкладення в утримання та ремонт шляхів, що поступово робить їх непривабливими для закордонного, зокрема приватного, транспорту та щороку призводить до втрати 20-30 млрд доларів додаткових надходжень до держбюджету України;
- виконання положень названої угоди країнами, що мають кордони з Україною (Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія), безпосередньо впливає на динаміку прикордонного руху. Запровадження візового режиму, інші організаційні заходи призвели, насамперед, до скорочення кількості людей, які приїжджають до західних сусідів з туристичною метою, до родичів, а також з метою дрібнооптової торгівлі. І причина цього полягає в тому, що рівень життя основної маси подорожуючих не дозволяє їм витратити додаткові кошти на отримання віз;
- зростання антиміграційних настроїв у державах Європейського Союзу у зв'язку з невиконанням Україною домовленостей із введення безвізового режиму [11].

Список використаних джерел

1. Алексей Коваленко. Чи смерть асоціації потягне за собою смерть безвізового режиму? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mymedia.org.ua/articles/sammit/chi_smert_asoc_ac_potyagne_za_soboyu_smert_bezv_zzovog_rezhimu.html
2. ЄС може скасувати візи для українців без угоди про асоціацію - віце-міністр польського МЗС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/yevrosoyuz_mozhe_skasuvaty_vizy_dlya_ukraintziv_bez_ugody_pro_asoasotsiats__polske_radio_11871.html

3. Сім міфів Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – 17.03.2015. – Режим доступу: http://antikor.com.ua/articles/32338-sim_mifiv_ugodi_pro_asotsiatsiju_mih_ukrajinoju_ta_jes
4. Угода про асоціацію: чого чекати українцям? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3077/>
5. Угода про асоціацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/association_agreement/index_uk.hht
6. Спільна заява президентів України, Європейської Ради і Європейської Комісії з нагоди початку тимчасового застосування Угоди про асоціацію [Електронний ресурс]. – 04.11.2014. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/association_agreement/index_uk.hhh
7. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page
8. Безвізовий діалог Україна – ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/visa-free-dialogue>
9. ЄС-Україна: поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/association_agreement/general.pdf
10. Асоціація ЄС – Україна: що це дасть Вам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/myths_aa_uk.pdf
11. Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи / за загальною редакцією к.і.н. І.В. Артьомова, Ужгород, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/6059>
12. Безвізовий режим: Як українці зможуть їздити в ЄС, – інфографіка, 28.04.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2016/04/28/bezvizovyy_rezhym_yak_ukraintsi_zmozhut_izdyty_v_yes_infinfograf_694523
13. Європарламент вирішив прискорити розгляд питання про безвізовий режим, 25.05.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/yevroparlament_virishiv_priskoriti_rozglyad_pitannya_pro_bezvizoviy_rezhim_n689509

*Анастасія РАЦН,
студентка магістратури
спеціальності «Міжнародні економічні відносини»
факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС У СФЕРІ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ

У статті розглянуто окремі проблемні аспекти співпраці України з Європейським Союзом у сфері безпекової політики у контексті Угоди про асоціацію України з ЄС.

Ключові слова: *глобалізація, європейська інтеграція, Європейський Союз, спільна зовнішня і безпекова політика, тероризм*

В статье рассмотрены отдельные проблемные аспекты сотрудничества Украины с Европейским Союзом в сфере политики безопасности в контексте Соглашения об ассоциации Украины с ЕС.

Ключевые слова: *глобализация, европейская интеграция, Европейский Союз, общая внешняя политика и политика безопасности, терроризм*

The separate problem aspects of Ukrainian-EU cooperation in the security policy sphere in context of agreement of association between Ukraine and European Union were considered in the article.

Keywords: *globalization, European integration, European Union, common foreign policy and security policy, terrorism*

Мета статті полягає у визначенні ролі України у формуванні та практичному співробітництві у сфері спільної безпекової політики.

Постановка проблеми. У сучасному світі активно формуються нові системи міжнародної взаємодії. Масштаб та складність викликів і загроз швидко зростають. Специфіка

безпекового середовища в Європі полягає в тому, що загроза виникнення тут повномасштабного воєнного конфлікту оцінюється як низька, натомість сукупний ефект від дії новітніх загроз міг би мати для континенту руйнівні наслідки. Новітні загрози 21-го століття, такі, як міжнародний тероризм і організована злочинність, розширюють сферу дії, збільшують свою вагу виклики, пов'язані з поширенням зброї масового знищення, енергетичною безпекою, глобальними змінами клімату, атаками на інтернет-простір (кібернетична безпека), піратством. Організація Об'єднаних Націй визнає тероризм однією з найбільш серйозних загроз міжнародному миру і безпеці людства. Дальше поширення терористичної загрози обумовлюється процесами світової глобалізації, інтернаціоналізації, що тривають, а також підвищенням рівня міжнародної злочинності.

Виклад основного матеріалу. Процес поглиблення інтеграції України у глобальний безпековий простір потребує адекватного коригування системи державного управління у сфері забезпечення безпеки з урахуванням необхідності її синхронізації із загальносвітовими підходами до проблеми запобігання терористичній загрозі. З цією метою держава активізує національні зусилля, двостороннє, регіональне і міжнародне співробітництво у сфері боротьби з тероризмом.

Одним із пріоритетних міжнародних зобов'язань України перед ООН, іншими міжнародними організаціями, що здійснюють боротьбу з тероризмом, є імплементація світових стандартів безпеки, а також комплексне та збалансоване впровадження всіх компонентів Глобальної контртерористичної стратегії ООН, насамперед у частині здійснення заходів з усунення причин і умов, що сприяють поширенню тероризму, а також забезпечення при цьому захисту прав і свобод людини.

Підґрунтям для підвищення в Україні рівня терористичної загрози є низка зовнішніх та внутрішніх чинників, зокрема:

– підвищена зацікавленість територією України як транзитною зоною з боку міжнародних злочинних угруповань, які діють, зокрема, у сферах легалізації (відмивання) до-

ходів, одержаних злочинним шляхом, нелегального переміщення зброї, небезпечних матеріалів та наркотичних засобів;

- активна участь України в урегулюванні тривалих збройних конфліктів, міжнародних антитерористичних операціях;

- поширення ідей тероризму через мережу Інтернет, розповсюдження інструктивних матеріалів щодо технології виготовлення саморобних засобів ураження і тактики вчинення терористичних актів;

- наявність на території України потенційно небезпечних та уразливих у терористичному плані об'єктів, які з огляду на світовий досвід можуть розглядатися як потенційні цілі терористів;

- тенденція до збільшення в Україні кількості осіб – вихідців із держав, в яких нестабільні економіка і політична ситуація та на територіях яких активно діють терористичні організації [2].

У рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 (надалі за текстом Угода про асоціацію), сторони домовились співробітничати на двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях з метою запобігання та боротьби з тероризмом відповідно до міжнародного права, міжнародних норм у сфері прав людини, а також відповідно до гуманітарного права та норм права, що регулюють статус біженців [1].

Правовою основою цієї діяльності на національному рівні є Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 р., який визначає тероризм як «суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» [7].

Однак прояв тероризму в будь-якій державі практично не обмежується національними кордонами, тому, як наслідок, регулюється міжнародними договорами.

Основними документами, які визначають сучасні рамки співробітництва між ЄС та Україною у реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики, є:

- Механізм щодо консультацій та співпраці між ЄС та Україною у сфері врегулювання криз, який було затверджено на Самміті ЄС у Севільї (21-22.06.2002 р.);

- Угода про процедури безпеки, які стосуються обміну інформацією з обмеженим доступом (підписана 13 червня 2005 року під час засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС, набула чинності з грудня 2006 року);

- Угода про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу з врегулювання криз (підписана 13 червня 2005 року під час засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС, набула чинності з березня 2008 року). У 2015 р. за взаємною згодою сторін пролонговано термін дії цього міжнародного документа;

- План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки від 18.06.2007р.

Основним документом, у рамках якого здійснюється співробітництво України з ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки, є План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки (далі – План дій ЮСБ), затверджений 18 червня 2007 року на засіданні Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС. У рамках плану дій ЮСБ визначені пріоритети спільної безпекової політики (табл. 1)

Серед ключових пріоритетних напрямів співробітництва між Україною та ЄС в рамках спільної політики безпеки на сьогоднішній день також можна додати – участь у військових та цивільних операціях/місіях ЄС, задіяння української транспортної авіації, участь в реалізації ініціативи з формування бойових тактичних груп ЄС, взаємодія між правоохоронними органами з питань належного реагування на сучасні безпекові виклики, а також поглиблення військово-технічного співробітництва.

Таблиця 1

Пріоритетні напрями безпекової політики

Напрями політики безпеки	Шляхи впровадження
1. Боротьба з організованою злочинністю і тероризмом	<ul style="list-style-type: none"> – заохочення обміну технічною, оперативною і стратегічною інформацією між правоохоронними органами країн - членів ЄС та України при дотриманні вимог про захист персональних даних; – вжиття необхідних заходів для забезпечення систематичного співробітництва між поліцією, митною і прикордонною службами, службами розвідки та безпеки з метою запобігання і протидії протиправній діяльності, що має міжнародний характер; – посилення інституційних спроможностей правоохоронних органів шляхом створення структур та розроблення порядку вдосконаленого обміну інформацією під час розслідування кримінальних справ через забезпечення віддаленого доступу до інформаційних ресурсів з використанням мережі Інтерполу; – надання належної допомоги жертвам злочинів та забезпечення належного захисту свідків з метою нейтралізації впливу кримінальних угруповань і досягнення належного рівня взаємодії в рамках судових процесів [3].
2. Боротьба з відмиванням грошей, включаючи протидію фінансуванню тероризму	<ul style="list-style-type: none"> – подальша імплементація відповідного законодавства згідно з міжнародними стандартами (наприклад, стандартами ФАТФ), європейськими і стандартами ЄС; – продовження взаємодії підрозділів фінансових розвідок країн - членів ЄС та України відповідно до стандартів групи Егмонта; – подальше співробітництво у сфері відвернення використання фінансових систем для відмивання

	<p>грошей і фінансування тероризму шляхом імплементації Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскація доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму і Конвенції ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму;</p> <ul style="list-style-type: none"> – збільшення спроможностей державних установ з визначення порядку та здійснення ефективного нагляду за фінансовими посередниками і представниками нефінансових професій; – продовження обміну інформацією між підрозділами фінансових розвідок країн - членів ЄС та України про підозрілі фінансові операції, що можуть мати відношення до відмивання грошей і фінансування тероризму, з дотриманням вимог щодо захисту персональних даних; – продовження співробітництва в рамках роботи Комітету Moneyval Ради Європи для забезпечення підтримки високих стандартів у процесі спільної оцінки всіх його членів та у типологічній роботі [3].
<p>3. Торгівля людьми</p>	<ul style="list-style-type: none"> – виконання державної програми боротьби з торгівлею людьми шляхом визначення відповідальності кожного із заінтересованих державних органів; – надання підтримки у створенні постійного секретаріату Міжвідомчої Координаційної Ради по боротьбі з торгівлею людьми; – сприяння запровадженню підходів, згідно з якими особлива увага приділялася б протидії торгівлі дітьми; – імплементація Конвенції ООН про права дитини та інших відповідних міжнародних інструментів; – підвищення рівня фахової підготовки співробітників відповідних органів шляхом проведення спеціалізованого навчання; – проведення попереджувальних та інформаційних кампаній щодо торгівлі людьми для груп ризику і широкого загалу [3].

<p>4. Наркотики</p>	<p>– посилення співпраці у сфері протидії незаконному переміщенню наркотиків на основі положень стратегічної Угоди між Європолом і Україною;</p> <p>– реалізація національної стратегії по боротьбі з переміщенням наркотиків, включаючи розвиток збалансованих підходів, які відповідно до Стратегії та Плану дій ЄС з протидії наркоманії враховують необхідність скорочення пропозиції, попиту і шкоди;</p> <p>– надання підтримки у створенні національної координаційної міжвідомчої розвідувальної системи щодо наркотиків, вдосконалення процедури збору даних, навчання експертів у сфері епідеміології, посиленні громадської безпеки;</p> <p>– сприяння співробітництву між компетентними державними органами, відповідними неурядовими і міжнародними організаціями для вирішення соціальних аспектів проблеми наркоманії і, зокрема, профілактики, лікування і реабілітації споживачів наркотиків;</p> <p>– посилення співпраці у запобіганні виробництву і переміщенню синтетичних наркотиків і запобіганні розповсюдженню прекурсорів;</p> <p>– заохочення до співпраці і обміну стратегічною інформацією між правоохоронними органами України та ЄС [3].</p>
<p>5. Митниця (правоохоронні аспекти)</p>	<p>– здійснення кроків у напрямі прийняття та імплементації правових засад, які надаватимуть можливість митним органам проводити розслідування кримінальних справ у повному обсязі, за умови проведення необхідної реформи законодавства;</p> <p>– консолідація і розширення каналів інформаційного обміну між Україною, митними адміністраціями країн - членів ЄС, Європейським Офісом по боротьбі з шахрайством (OLAF) для вдосконалення координації і збільшення ефективності спільних зусиль у боротьбі з порушеннями митного законодавства;</p>

	<ul style="list-style-type: none"> – імплементація концепцій оцінки, аналізу і управління ризиками; – реалізація принципу здійснення митного контролю на основі аналізу ризиків [3].
6. Корупція	<ul style="list-style-type: none"> – імплементація нової антикорупційної стратегії з метою суттєвого зменшення рівня корупції відповідно до рекомендацій експертів Ради Європи; – співробітництво з неурядовими організаціями, зокрема організацією Transparency International та громадськістю, в тому числі з діловими колами для забезпечення ефективності заходів боротьби з корупцією; – забезпечення наявності незалежної установи для отримання скарг та ініціювання переслідування за неефективне управління та корупцію в органах управління [3].

Практичне співробітництво у сфері СПБО розпочалося з реалізації укладеної 23 грудня 2000 р. угоди між ЄС та Україною щодо участі України у Поліцейській місії ЄС у Боснії та Герцеговині та направлення українського миротворчого контингенту до складу цієї Місії з 2006 по 2012 роки.

У відповідь на пропозицію Європейського Союзу керівництво України на початку 2010 р. ухвалило рішення про приєднання України до реалізації військово-морської операції ЄС з протидії актам піратства біля узбережжя Сомалі «Аталанта» (EU NAVFOR ATALANTA), що стало одним з найбільш важливих практичних кроків у напрямі активізації взаємодії в рамках СПБО. Фрегат ВМС ЗС України «Гетьман Сагайдачний» брав участь в операції ЄС «Аталанта» у січні-березні 2014 року.

У 2011 та 2014 роках підрозділи Збройних Сил України здійснювали бойове чергування у складі Бойової тактичної групи (БТГ) Європейського Союзу «ХЕЛБРОК» (HelBRoC).

17 листопада 2014 р. між Україною та ЄС було підписано Угоду щодо статусу Консультативної місії Європейського

Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України, яка була започаткована стороною ЄС з метою надання практичної допомоги нашій державі у запровадженні європейських стандартів у системі силових та правоохоронних органів та сприяння процесу імплементації реформи сектору цивільної безпеки в Україні. Основною метою діяльності Місії є посилення спроможностей України щодо врегулювання криз шляхом реформування правоохоронних органів з пріоритетом на зміцненні верховенства права, а також удосконалення системи управління правоохоронними органами із забезпеченням демократичного контролю.

На виконання домовленостей, досягнутих за підсумками 17-го саміту Україна – ЄС, та у рамках імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, 11 червня 2015 р. започатковано переговорний процес щодо укладення Адміністративної угоди між Міністерством оборони України та Європейським оборонним агентством, який за підсумками 2015 року успішно завершився підписанням угоди.

З метою залучення України до реалізації Спільної зовнішньої і безпекової політики (СЗБП) та загалом конвергенції позицій ЄС та України з ключових питань міжнародного та регіонального характеру з 2005 р. започаткована практика приєднання нашої держави до заяв від імені ЄС з актуальних питань сучасної зовнішньої політики. Таким чином, Україна отримала ексклюзивне право виступати складовою позицій ЄС, яким користуються країни-кандидати та країни-члени Європейської економічної зони. Обговорення актуальних питань міжнародної та регіональної безпеки у рамках проблематики СЗБП є постійним пунктом порядку денного заходів вищого та експертного рівнів політичного діалогу Україна – ЄС.

За підсумками 2015 року у рамках Угоди про асоціацію у сфері зовнішньої політики та політики безпеки здійснені такі кроки [5]:

- Ратифіковано Угоду між Кабінетом Міністрів України, Урядом Литовської Республіки та Урядом Респу-

бліки Польща стосовно створення спільної військової частини (Закон України № 143-VIII) (сторони створюють спільну литовсько-польсько-українську військову частину бригадного рівня).

- Підписано Адміністративну угоду між Міністерством оборони України та Європейським оборонним агентством (укладення цього рамкового документа створює юридичні рамки для практичного співробітництва між підприємствами оборонно-промислового комплексу України та країнами-членами Агентства, а також залучає до його відповідних програм і проектів).

Європейський континент опинився перед низкою невідірваних проблем і виглядає досить вразливим у сенсі можливості убезпечити себе від реальних військових і терористичних загроз. Перспективи створення надійної майбутньої системи Європейської безпеки значною мірою залежать від того, як швидко Європа зможе зробити належні висновки з поточної кризи і вжити адекватні рішення. Важливе місце у цій майбутній системі вочевидь займатиме й Україна.

Посилення терористичних атак і зростання малоконтрольованої імміграції вперше після Другої світової війни і завершення холодної війни в Європі, військова агресія Росії проти України, що розпочалася у 2014 році і триває зараз, виявили неготовність сучасної Європи врегулювати конфлікти сьогодення. Відповідно європейські інститути вже почали працювати над новою Стратегією Безпеки.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 [Електронний ресурс]- Режим доступу:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran127#n127
2. Указ Президента України «Про Концепцію боротьби з тероризмом» від 25.04.2013 № 230/2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/230/2013>

3. План дій Україна - ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки від 18.06.2007 [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_956
4. Указ Президента України Про Стратегію національної безпеки України [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/105/2007/paran9#n9>
5. Звіт про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2015 рік [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248115804&cat_id=247749488
6. Мартинов А. Спільна зовнішня і безпекова політика Європейського Союзу: основні етапи розвитку / А. Мартинов // Європейські історичні студії. – 2015. – № 1. – С. 43 – 61.
7. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 № 638-IV [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

Олена ШИФРІС,
студентка магістратури
спеціальності «Міжнародні економічні відносини»
факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У дослідженні здійснюється аналіз стану транскордонного співробітництва України з ЄС та зроблено оцінку основних ризиків та викликів для співробітництва із країнами-сусідами в контексті розширення Шенгенського простору. Проаналізовано досягнення України у розвитку транскордонного співробітництва з ЄС, визначено перспективи його подальшого розвитку.

Ключові слова: Україна, Європейський Союз, транскордонне співробітництво, європейська інтеграція.

В исследовании проводится анализ состояния трансграничного сотрудничества Украины с ЕС, осуществлена оценка основных рисков и вызовов для сотрудничества со странами-соседями в контексте расширения Шенгенского пространства. Проанализированы достижения Украины в развитии трансграничного сотрудничества с ЕС, определены перспективы его дальнейшего развития.

Ключевые слова: Украина, Европейский Союз, трансграничное сотрудничество, европейская интеграция.

The article analyzes the cross-border cooperation of Ukraine with the EU, assessed the main risks and challenges for cooperation with neighboring countries in the context of the enlargement of the Schengen area. Ukrainian achievements in development of the cross-border cooperation with EU were considered. Also the prospects of its further development were identified.

Keywords: *Ukraine, the European Union, cross-border cooperation, European integration.*

Транскордонне співробітництво в Україні стає одним з важливих напрямів європейської інтеграції, що здійснюється на регіональному рівні і починає посідати провідне місце у процесі формування її регіональної політики. Поглиблення транскордонного співробітництва (ТКС) відкриває нові можливості для активізації господарської діяльності на периферійних територіях й підвищення їх конкурентоспроможності шляхом мобілізації природно-ресурсного потенціалу сусідніх територій. Таке об'єднання зусиль для вирішення спільних та ідентичних проблем найбільш ефективно здійснюється через реалізацію транскордонних проектів у різних сферах суспільного життя.

Законодавство України щодо транскордонного співробітництва включає основні закони, європейські конвенції, хартії, ратифіковані Україною, та дво- або багатосторонні міжнародні угоди, підписані Україною з іншими державами, зокрема сусідніми. Безпосередньо транскордонне співробітництво регулюється Законом України «Про транскордонне співробітництво» та низкою нормативних актів, що стосуються зокрема підготовки заявок – проектів у сфері транскордонного співробітництва на отримання фінансової підтримки з державного бюджету. Просторове облаштування транскордонного регіону здійснюється відповідно до основних положень Законів України «Про Генеральну схему планування території України» та «Про планування і забудову територій».

Документами, що також регулюють зазначену діяльність, є Європейська конвенція про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або властями 1980 року; ратифіковані Додатковий протокол та Протокол № 2 до цієї Конвенції; «Про ратифікацію Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті»; «Про приєднання України до

Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер»; «Про приєднання до Європейської хартії місцевого самоврядування» тощо.

На сьогодні в Європі відбуваються три, на перший погляд відмінні, але тісно пов'язані між собою процеси:

- нівелювання бар'єрної функції кордонів всередині держав-членів Європейського Союзу, внаслідок чого їхні національні кордони перенеслися на зовнішній кордон Європейського Союзу, а тому стали зовнішніми відносно третіх держав. З 1995 р. цей процес продовжувався водночас з розширенням Європейського Союзу;
- намагання встановити інтелектуальні, культурні, політичні, економічні контакти з третіми державами, що знаходяться за зовнішніми кордонами Європейського Союзу;
- процеси демократизації в країнах Центрально-Східної Європи та їх вступ до Ради Європи.

Ці процеси безпосередньо впливають на всі прикордонні регіони у Європі. Не може уникнути цього впливу і Україна. Слід підкреслити, що 19 регіонів України є прикордонними. Їх площа становить близько 77,0 % усієї території держави. Слід зазначити, що усі області України мають укладені угоди про співпрацю з сусідніми територіями суміжних країн, більшість областей має також угоди про співпрацю з регіональними органами влади багатьох держав світу. Сьогодні на території України діють вісім єврорегіонів: «Буг» (Україна, Польща, Білорусь), Карпатський єврорегіон (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія), «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія), «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь), «Ярославна» (Україна, Росія), «Слобожанщина» (Україна, Росія) та «Донбас» (Україна, Росія).

Доцільно відмітити досягнення України в розвитку транскордонного співробітництва України та ЄС для визначення перспектив його подальшого розвитку:

- в основному сформована законодавча база транскордонного співробітництва, хоча й постійно виникає потреба прийняття нових нормативних актів, внесення змін у дотичні щодо транскордонного співробітництва закони й ратифікації нормативних актів Ради Європи;
- формується і реалізується державна регіональна політика України у сфері транскордонного співробітництва, зокрема, шляхом прийняття Державної програми, у якій визначені пріоритети розвитку і яка охоплює транскордонні проекти, запропоновані до реалізації прикордонними регіонами;
- реалізуються Програми Європейського Інструменту добросусідства та партнерства 2007 – 2013: Польща – Україна – Білорусь; Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна; Україна – Румунія – Молдова;
- розпочалася системна підготовка кадрів для діяльності у сфері транскордонного співробітництва.

Але існують певні проблеми та труднощі, серед яких:

- недосконалість національного законодавства, відсутність єдиних нормативно-правових та інших стандартів щодо утворення та діяльності єврорегіонів, а також їх наближення до стандартів Європейського Союзу;
- відсутність ефективної моделі координації державної політики у галузі транскордонного співробітництва на національному рівні;
- недостатня інституційна спроможність більшості органів місцевого самоврядування щодо здійснення великих проектів (економічних, соціальних та ін.) у галузі транскордонного співробітництва. Йдеться, насамперед, про те, що обласні ради як ключові органи у здійсненні транскордонного співробітництва не мають власних виконавчих органів та, як наслідок, їм бракує кваліфікованих кадрів, здатних генерувати нові ідеї, залучати інвестиції та здійснювати ефективний менеджмент нових транскордонних проектів;

- недостатній рівень розвитку прикордонної інфраструктури;
- недостатня фінансова підтримка з боку держави програм та проектів транскордонного співробітництва та розвитку єврорегіонів;
- низький рівень залучення до транскордонного співробітництва підприємницьких структур, недержавних установ та громадських організацій;
- недостатній рівень використання потенціалу єврорегіонів;
- недостатність фахівців та недосконалість національної системи підготовки фахівців у галузі транскордонного співробітництва;
- відсутність комплексної системи моніторингу та аналізу результатів діяльності органів місцевого самоврядування України у галузі транскордонного та міжнародного співробітництва.

Для вирішення цих проблем доцільно запропонувати такі заходи:

1. Започаткувати практику щорічних доповідей з питань транскордонного співробітництва з метою висвітлення актуальних проблем розвитку транскордонного співробітництва та шляхів їх розв'язання.

2. Забезпечити подальший розвиток національного законодавства з питань транскордонного співробітництва на основі принципів субсидіарності та публічно-приватного партнерства (зокрема, в контексті реалізації реформи місцевого самоврядування в Україні).

3. З метою забезпечення державної підтримки розвитку транскордонного співробітництва запровадити субвенцію державного бюджету місцевим бюджетам щодо підтримки проектів транскордонного співробітництва.

4. Завершити процес утворення єврорегіонів по усьому периметру державного кордону України та надати практичну допомогу щодо зміцнення їх інституційної спроможності.

сті, зокрема з питань реалізації проектів та програм транскордонного співробітництва.

5. Забезпечити посилення координації в реалізації політики транскордонного співробітництва на національному та регіональному рівнях.

6. Сприяти становленню стабільної інституційної структури взаємовідносин між суб'єктами транскордонного співробітництва, зокрема шляхом сприяння подальшій діяльності Асамблеї прикордонних регіонів та єврорегіонів, а також національної Консультативно-дорадчої ради з питань транскордонного співробітництва.

7. Вивчити можливості щодо більш комплексної інформаційної та консультативно-методологічної підтримки розвитку транскордонного співробітництва, зокрема шляхом впровадження нових інформаційних технологій у транскордонному співробітництві.

8. Підготувати державну Стратегію кадрового забезпечення транскордонного співробітництва, яка має бути реалізована з урахуванням положень Національної Стратегії підготовки та перепідготовки службовців органів місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад.

9. Продовжити співробітництво з Радою Європи, Європейським Союзом, Асамблеєю європейських прикордонних регіонів, іншими європейськими організаціями, які займаються питаннями транскордонного співробітництва, з метою забезпечення інтеграції українських регіонів у загальноєвропейський простір, вивчення та впровадження кращих європейських практик у галузі транскордонного співробітництва.

10. Забезпечити реалізацію комплексу заходів щодо інформування суб'єктів транскордонного співробітництва, широкого кола громадян України про основні пріоритети державної політики у галузі транскордонного співробітництва, заходи їх реалізації, а також популяризацію кращих європейських та українських практик у галузі транскордонного співробітництва.

11. Забезпечити створення та розвиток загальнонаціональної бази даних з питань розвитку транскордонного співробітництва.

12. Забезпечити в рамках реалізації державної політики транскордонного співробітництва та розвитку єврорегіонів впровадження стандартів доброго врядування на місцевому і регіональному рівнях, формування інститутів громадянського суспільства, розвиток демократії у транскордонних просторах за участю регіонів України.

Отже, реалізація вищезазначеного дозволить належним чином врахувати об'єктивні тенденції, притаманні транскордонному співробітництву Україна – ЄС, та очолити їх шляхом набуття активної ролі у співпраці. В іншому випадку Україна як учасник прикордонного співробітництва опиниться в пасивній ролі та втратить значну частку позитивного потенціалу цього процесу.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про транскордонне співробітництво» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>
2. Мікула Н.А. Транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] / Н.А. Мікула, В.В. Толкованов. – Режим доступу: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2012/10/Book_Trnskordonne_final_14-Aprill-11.pdf
3. Мітряєва С. Транскордонне співробітництво Україна – ЄС: стан, проблеми, перспективи [Електронний ресурс] / С. Мітряєва, А. Крижевський. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/July2009/34.htm>
4. Реутов В.Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В.Є. Реутов. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>
5. Студенніков І. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні [Електронний ресурс] / І. Студенніков. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea.php?pokazold=20050111&n=1-2&y=2005>

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

**ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

Збірник наукових праць

Випуск 1 (16)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 20545-10345ПР,
видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.*

Відповідальний редактор: *Кляп М.І.*

Коректура: *Алексеева Т.М.*

Технічна редакція: *Іванова М.І., Гурчумелія О.І.*

Верстання: *Кокіної Р.С.*

Обкладинка: *Бродич А.І.*

Підписано до друку 16.6.2016. Гарнітура Palatino Linotype.
Формат 60x84/16. Ум.друк.арк.18,1. Зам. № 41. Тираж 100 прим.

Віддруковано: ТОВ «РІК-У»
88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36

Г36 **Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць.** Вип. 1 (16). /ред. кол.: І.В.Артьомов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2016. – 312 с.

ISSN 2078-1431

У збірнику наукових праць представлено результати наукових досліджень викладачів, співробітників та студентів ДВНЗ «УжНУ» щодо імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Проаналізовано реалізацію євроінтеграційних прагнень України у політичній, економічній, безпековій та гуманітарній сферах.

УДК 327 (477)
ББК 66.011.3 (4 Укр)